

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen Kyselytutkimus sijoittajille, tilintarkastajille ja yritysjohdolle

Laskentatoimi

Maisterin tutkinnon tutkielma

Antti Tienari

2015

Laskentatoimen laitos
Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen

Kyselytutkimus sijoittajille, tilintarkastajille ja
yritysjohdolle

Pro gradu -tutkielma
Antti Tienari
Kevät 2015
Laskentatoimi

Hyväksytty laskentatoimen laitoksella ___ / ___ 20__ arvosanalla _____

Tekijä Antti Tienari

Työn nimi IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen – kyselytutkimus sijoittajille, tilintarkastajille ja yritysjohdolle

Tutkinto Kauppatieteiden maisteri

Koulutusohjelma Laskentatoimi

Työn ohjaaja(t) Lasse Niemi

Hyväksymisvuosi 2015**Sivumäärä** 83**Kieli** Suomi

Tiivistelmä

Tilintarkastuskertomusta ollaan uudistamassa samanaikaisesti usealta eri taholta. Tilinpäätöksen käyttäjät ovat ilmaisseet toiveensa saada tilintarkastajalta enemmän yrityskohtaisesti räätälöityä tietoa tehdystä tilintarkastuksesta. Tutkimukseni käsittelee ensisijaisesti kansainvälisen IAASB:n (*International Auditing & Assurance Standards Board*) standardiuudistuksia. IAASB:n uudistusten tavoitteena on lisätä tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyttä ja nostaa tilintarkastuskertomuksen arvoa sen lukijoille.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää suomalaisten tilintarkastajien, sijoittajien ja yritysjohton mielipiteitä nykymuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta sekä IAASB:n vireillä olevista tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksista. Standardiuudistusten lähtökohtia ja tavoitteita käsitellään tilintarkastuksen odotuskuilun ja uudistuksista käydyn kommentoinnin kautta. Vertailevaa analyysia tehdään Yhdysvalloissa vallitseviin PCAOB:n (*Public Company Accounting Oversight Board*) tilintarkastuksen standardeihin ja Yhdysvalloissa samanaikaisesti vireillä olevaan suurilta linjoiltaan saman suuntaiseen tilintarkastuskertomuksen standardiuudistushankkeeseen.

Tutkimuksen kyselyosuus on toteutettu Internet-kyselytutkimuksena toukokuun ja kesäkuun 2014 välisenä aikana. Vastaajaryhmiä ovat suomalaiset tilintarkastajat, sijoittajat ja yritysjohto. Kysely saatiin onnistuneesti lähetettyä 1404 vastaajalle. Kokonaisvastausmäärä on 272 muodostaen vastausprosentiksi n. 20%. Vastauksia on tutkimuksessa analysoitu keskiluvuilla ja kuvaajilla. Vastaajien avoimeen tekstikenttään kirjoittamat kommentit nostetaan myös esiin vastausten kohdalla.

Tutkimuksen tulosten perusteella mielipiteet nykymuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta ja IAASB:n standardiuudistuksista eroavat olennaisesti kohderyhmittäin. Sijoittajat suhtautuvat nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen hyödyllisyyteen kielteisimmin ja toisaalta standardiuudistusten tuomiin uusiin elementteihin selvästi myönteisimmin. Tilintarkastajat suhtautuvat IAASB:n standardiuudistuksiin varauksellisesti ja näkevät nykymuotoisessakin tilintarkastuskertomuksessa ongelmakohtia. Yritysjohto näkee nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen täyttävän hyvin tehtävänsä, mutta suhtautuu myös IAASB:n uudistuksiin melko avoimesti.

Avainsanat Tilintarkastus, Tilintarkastuskertomus, Tilintarkastusstandardi, Tilintarkastaja, Tilinpäätöksen käyttäjä, Odotuskuilu, Kyselytutkimus

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
1.1	TUTKIMUKSEN TAUSTA	1
1.2	TUTKIMUSKYSYMYKSET, TAVOITTEET JA RAJAUKSET	7
1.3	TUTKIMUSMENETELMÄT	8
1.4	TUTKIMUKSEN RAKENNE	9
2	TILINTARKASTUS JA TILINTARKASTUSKERTOMUS	10
2.1	TILINTARKASTUKSEN SISÄLTÖ JA TAVOITTEET	10
2.2	TILINTARKASTUSKERTOMUS	16
2.3	IAASB:N TILINTARKASTUKSEN STANDARDIT	20
2.4	PCAOB:N TILINTARKASTUKSEN STANDARDIT	23
3	TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN	26
3.1	TILINTARKASTUKSEN ODOTUSKUILU	26
3.2	IAASB:N STANDARDIUUDISTUKSET TILINTARKASTUSKERTOMUKSEEN	30
3.2.1	MIKÄ TILINTARKASTUSKERTOMUKSESSA MUUTTUU	30
3.2.2	KOMMENTOINTI UUDISTUKSISTA	36
3.3	PCAOB:N STANDARDIUUDISTUKSET TILINTARKASTUSKERTOMUKSEEN	42
3.3.1	MIKÄ TILINTARKASTUSKERTOMUKSESSA MUUTTUU	42
3.3.2	KOMMENTOINTI UUDISTUKSISTA	46
4	AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ	51
4.1	KYSELYTUTKIMUKSEN AINEISTO	51
4.2	KYSELYTUTKIMUKSEN TOTEUTUS	53
4.3	KYSELYTUTKIMUKSEN RAKENNE	54
5	KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET	56
5.1	KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET	56
5.1.1	TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN NYKYINEN SISÄLTÖ JA MUOTO	56
5.1.2	IAASB:N STANDARDIUUDISTUKSET TILINTARKASTUSKERTOMUKSEEN	62
5.2	YHTEENVETO, TUTKIMUKSEN RAJOITTEET JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSET	68
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	70
7	LÄHDELUETTELO	74
	LIITTEET	81

LYHENTEET

Lyhenne	Instituutio	Vaikutuspiiri
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board	Kansainvälinen
IFAC	International Federation of Accountants	Kansainvälinen
ISA	International Standard on Auditing	Kansainvälinen
IESBA	International Ethics Standards Board for Accountants	Kansainvälinen
IASB	International Accounting Standards Board	Kansainvälinen
IFRS	International Financial Reporting Standard	Kansainvälinen
PCAOB	Public Company Accounting Oversight Board	Yhdysvallat
SEC	Securities and Exchange Commission	Yhdysvallat
AICPA	American Institute of Certified Public Accountants	Yhdysvallat
ASB	Auditing Standards Board	Yhdysvallat
FASB	Financial Accounting Standards Board	Yhdysvallat
FRC	Financial Reporting Council	Englanti, Irlanti

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisältö (ISA 700)	17
Taulukko 2. IAASB:n ISA-standardien jaottelu pääryhmiin	22
Taulukko 3. Auditing Standards Boardin standardien luokittelu	24
Taulukko 4. Lähetetyt kyselyt ja vastausprosentit	51
Taulukko 5. Tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskevat väittämät	54
Taulukko 6. IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiudistuksia koskevat väittämät	55

KUVALUETTELO

Kuva 1. Tilintarkastuksen agenttiteoria (Eilifsen et al., 2014 s.7 sovellettu)	13
Kuva 2. Taloudellisen raportoinnin tehtävä tehokkailla markkinoilla (Scott, 2009 s.117)	14
Kuva 3. Tilinpäätöstä koskevan lausunnon tyypit ja olennaisuuden vaikutus (Eilifsen et al., 2014 s.596 sovellettu)	19
Kuva 4. Tilintarkastuksen odotuskuilun jako Dennisin (2010) mukaan uskomuksiin ja toiveisiin	27
Kuva 5. Porterin (1993) tilintarkastuksen odotuskuilun jako suorituskuiluun ja kohtuullisuuskuiluun	28
Kuva 6. IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiudistukset tiivistetysti	32
Kuva 7. PCAOB:n tilintarkastuskertomuksen standardiudistukset tiivistetysti	43

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Tilintarkastuksen toimintaympäristö on muuttunut voimakkaasti 2000-luvun alun jälkeen. Vielä vuosituhannen alussa tilintarkastuksen globaalia toimintaympäristöä hallitsi viisi suurta tilintarkastusyhteisöä: PricewaterhouseCoopers, Deloitte Touche Tohmatsu, Ernst & Young, Arthur Andersen ja KPMG. Suuret konkurssit, kuten Enron ja WorldCom koituivat kuitenkin tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin tuhoksi vuonna 2002 muodostaen globaalin tilintarkastuksen toimintakentän viiden suuren toimijan sijasta ns. Big4-yhtiöihin. Kyseiset skandaalit olivat myös keskeisin tekijä *Sarbanes-Oxley Act*-lainsäädäntöuudistuksen läpivientiin Yhdysvalloissa vuonna 2002 ja PCAOB:n (*Public Company Accounting Oversight Board*) luomiseen, jonka tehtäväksi julistettiin uusien tilintarkastuksen standardien laatiminen ja tilintarkastusyhteisöjen toiminnan valvominen.

Yritysten liiketoimintaympäristö on etenevässä määrin monimutkainen ja globaali. Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeinen myllerrys on korostanut uskottavan ja korkealaatuisen taloudellisen raportoinnin merkitystä. Tapahtumat rahoitussektorilla ovat omalta osaltaan luoneet kysyntää uudelle ja olennaisemmalle informaatiolle yrityksistä ja niiden taloudellisen raportoinnin prosesseista. Yritysten nykyiset ja uudet osakkeenomistajat haluavat vähentää epävarmuutta päätöksenteossaan etsimällä informaatiota, mitä he pitävät luotettavana (IAASB, 2011). Toimet sekä Euroopassa että muualla maailmassa ovat finanssikriisin jälkipuinnissa keskittyneet välittömään tarpeeseen vakaannuttaa rahoitussektori. Vaikka pankkien, luottoluokittajien, markkinoiden valvontaelimien ja keskuspankkien rooleja on kyseenalaistettu ja analysoitu tarkasti, tilintarkastusinstituution rooli rahoitusjärjestelmän vakaannuttamisen edistäjänä on saanut vähemmän huomiota (European Commission, 2010).

Tilintarkastuksen tulisi valvonnan ja hyvän hallintotavan lisäksi olla avainasemassa rahoitussektorin vakauden lisääjänä, koska se tarjoaa varmennusta kaikenlaisten yritysten taloudellisen aseman ja toiminnan tuloksen totuudenmukaisuudesta. Varmennus madaltaa tilinpäätöksissä olevan virheellisyyden riskiä ja vähentää konkurssien kustannuksia yritysten sidosryhmille ja yhteiskunnalle laajemmin. Vahva tilintarkastus on avainasemassa markkinoiden luottamuksen

palauttamisessa kriisien jälkeen, koska se parantaa sijoittajien suojaa ja pienentää pääoman hankkimisen kustannuksia yrityksille (European Commission, 2010).

Nykyaikaiset yritysten tilinpäätökset sisältävät enemmän monimutkaisuutta, enemmän subjektiivisia arvioita ja enemmän kvalitatiivisia (ei-rahamääräisiä) tietoja. Tilinpäätöksen käyttäjillä on korkeammat odotukset kuin koskaan ja moni haluaisikin saada vielä enemmän tietoa käsiinsä. Finanssikriisi on herättänyt kysymyksiä tilintarkastuksen laadusta ja tehokkuudesta sekä ammatillisen harkinnan ja skeptisyyden roolista, mitkä ovat antaneet pohjaa perustavanlaatuisille kysymyksille tilintarkastusammatin tärkeydestä ja luottamuksesta (Schilder, 2013).

Riippumattomalla tilintarkastuksella on tärkeä rooli taloudellisen raportoinnin laadun varmistajana globaalisti sekä rahoitusmarkkinoiden, yksityisen sektorin, että julkisen sektorin konteksteissa. Riippumaton tilintarkastus on olennainen osa sääntelyn ja valvonnan infrastruktuuria. Samaan aikaan useat tekijät vaikuttavat siihen, mitä tilintarkastus on ja mitä siltä voidaan odottaa, sekä mitä voidaan tai tulisi voida kommunikoida tilinpäätöksen käyttäjille tilintarkastuskertomuksessa, mikä on tilintarkastajan pääasiallinen keino viestiä löydöksistään suurelle yleisölle. Näihin asioihin vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi taloudellisen raportoinnin luonne sekä käytännön ja lainsäädännön asettamat rajoitteet tilintarkastajan kyvyille hankkia tietoa. Rajoitteena on myös tarve pystyä suorittamaan tilintarkastus kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisilla kustannuksilla. (IAASB, 2011)

Joillekin sidosryhmille voi olla vaikeaa ymmärtää, että yrityksen tilinpäätös saattaa antaa kuvan tasapainosta, vaikka kyseisen yrityksen taloudellinen tilanne olisi itse asiassa heikko. Nämä sidosryhmät saattavat olla tietämättömiä juuri tilintarkastuksen rajoitteista, mikä synnyttää odotuskuilun (European Commission, 2010). Odotuskuilua on määritelty ja kuvailtu usealla eri tavalla. Ylimalkaisesti kuvailtuna tilintarkastuksen odotuskuilu tarkoittaa eroja sen suhteen, mitä tilinpäätöksen käyttäjät odottavat tilintarkastajalta ja mikä on tilintarkastajan tekemän työn todellisuus. Odotuskuilu kohdistetaan usein tilinpäätöksen käyttäjien väärinkäsitykseen tilintarkastuksen luonteesta, mukaan lukien sen laajuus, tavoitteet ja luontaiset rajoitteet. (IAASB, 2011)

”Arthur Andersenin ja muiden tilintarkastusyhteisöjen on tarkoitus toimia suuren yleisön luottamuksen suojelijoina – ikään kuin finanssimaailman rippi-isinä. He tuntevat säännöt ja tietävät kuinka valvoa niitä, määritellen oikean ja väärän yrityksille. Jos tilintarkastusyhteisö laittaa nimensä yrityksen tilinpäätökseen, se on todistus suurelle yleisölle siitä, että yritys toimii sääntöjen mukaisesti, ja että numerot tilinpäätöksessä ovat sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti laadittuja.” (Chicago Tribune, 2002)

On myös esitetty, että odotuskuilu johtuu osittain tilintarkastajien tavasta kommunikoida tilintarkastuksen tuloksista tilinpäätöksen käyttäjille. Koska vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus sisältää hyvin standardoitua kieltä tilintarkastajan työn kuvaamisessa, tilinpäätöksen käyttäjät eivät saa täydellistä kuvaa tilintarkastajan menetelmistä yksittäisessä tilintarkastuksessa ja sen vuoksi muodostuu kuilu sen välille, mitä on oikeasti tehty ja mitä tilinpäätöksen käyttäjät olettavat tehdyn tilintarkastuksen yhteydessä. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus tarjoaa hyvin vähän tietoa tilintarkastuksen laadun arviointia varten, mikä johtuu siitä, että se ei tuo esiin informaatiota tehdyistä tilintarkastustoimenpiteistä ja tilintarkastajan tekemistä arvioista lausuntoa muodostaessaan. Tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyden lisääminen saattaakin siten vaikuttaa myönteisesti arvioon tilintarkastuksen laadusta. IAASB:n (*International Auditing & Assurance Standards Board*) sijoittajilta ja rahoitusanalyytikoilta saadut näkemykset ovatkin puoltaneet tilintarkastajan raportoinnin kehittämistä vastaamaan paremmin käyttäjien tarpeisiin (IAASB, 2011).

Sijoittajilla on ollut huolia tilintarkastuksen läpinäkyvyydestä ja tilintarkastajan tilivelvollisuudesta sijoittajia kohtaan jo pitkän aikaa. Moni näistä huolista johtuu siitä, että sijoittajat tuntevat olevansa suljettuja pois tilintarkastusprosessista ja sen löydöksistä, mitkä ovat suurelle yleisölle näkymättömiä. Tilintarkastajan pääasiallisen kommunikointikeinon sijoittajien kanssa, tilintarkastuskertomuksen, nähdään keskittyvän liiaksi vain hyväksyty/hylätty-lausuntoon ja sen nähdään sisältävän enemmän tietoa siitä, mitä tilintarkastaja ei tehnyt kuin siitä, mitä tilintarkastaja teki (Investment Management Association, 2013).

Nykyinen vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus sisältää kappaleet, joissa kuvaillaan johdon ja tilintarkastajan keskinäiset velvollisuudet. Nämä kappaleet lisättiin tilintarkastuskertomukseen IAASB:n *Clarity-projektin* yhteydessä vuonna 2009, jotta tilintarkastuksen odotuskuilua saataisiin kavennettua joiltakin osin. IAASB:n toteuttama tutkimus osoittaa kuitenkin, että lukijat eivät koe tilintarkastuskertomuksen muilla osa-alueilla olevan informaatioarvoa tilintarkastajan lausuntoa lukuunottamatta. Onkin esitetty näkemyksiä, että nämä standardimuotoisesti muotoillut kappaleet vaikuttavat hyvin vähän, jos ollenkaan, tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseen. (IAASB, 2011)

”Kuilu sen välillä mitä tilintarkastus tekee ja mitä tilinpäätöksen käyttäjät odottavat tilintarkastukselta, on kasvanut viimeisen 20-30 vuoden ajan huolimatta aikaisemmista yrityksistä kaventaa sitä. Nyt on aika tuoreelle ajattelulle tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseksi ja tilintarkastuksen arvon nostamiseksi lähemmäs sijoittajien tarpeita nykyaikaisessa taloudessa” (Haddrill, 2011)

Tutkiakseen väärinkäsityksiä tilintarkastuskertomusta koskien Gray, Turner, Coram & Mock (2011) toteuttivat kyselytutkimuksen viidelle eri sidosryhmälle – tilinpäätöksen laatijat (talousjohtajat), käyttäjät (pankkiirit, analyytikot ja ei-ammattimaiset sijoittajat) sekä tilintarkastajat. Tulokset osoittavat, että tilinpäätöksen käyttäjät arvostavat tilintarkastusta, mutta eivät lue tilintarkastuskertomusta kokonaan. Sekä käyttäjät, laatijat, että tilintarkastajat ovat kaikki epätietoisia siitä, mitä tilintarkastuskertomuksen olisi tarkoitus kommunikoida tai minkä tasoisen varmuuden se todellisuudessa tarjoaa. Ammattikunnan aikaisemmat yritykset kaventaa odotuskuilua ovat liittyneet pääosin yleisön kohtuuttomien odotusten oikaisemiseen, eivätkä niinkään tilintarkastuksen standardien varsinaisten vaatimusten muuttamiseen. PCAOB:ta Yhdysvalloissa edeltänyt ASB (*Auditing Standards Board*) päivitti myös IAASB:n kaltaisesti tilintarkastuskertomuksen opastamaan käyttäjiä ja korjaamaan käyttäjien väärinkäsityksiä tilintarkastajan velvollisuuksia koskien. Kuitenkin se tosiasia, että tilintarkastuksen odotuskuilu on edelleen olemassa viittaa siihen, että nämä aikaisemmat yritykset eivät ole onnistuneet päämäärissään (Gray et al., 2011).

Tilinpäätöksen käyttäjät tulkitsevat usein väärin tilintarkastuskertomuksessa olevia termejä, kuten kohtuullinen varmuus ja olennaisuus. Lukijat eivät myöskään lue tilintarkastuskertomusta. He sen sijaan katsovat ainoastaan onko tilintarkastajan lausunto vakiomuotoinen ja mikä tilintarkastusyhteisö on allekirjoittanut tilintarkastuskertomuksen. (Gray et al., 2011) huomauttavat näiden tulosten perusteella, että tilintarkastusstandardien laatijoiden täytyy tehdä merkittäviä muutoksia tilintarkastuskertomukseen, jos he toivovat vähentävänsä väärinkäsityksiä, ei-aiottua viestintää ja tällä hetkellä olemassa olevaa odotuskuilua.

Audit Quality Forum (2007) toteutti kyselytutkimuksen osakkeenomistajille ja tuli samanlaiseen päätelmään. Kyselyn mukaan osakkeenomistajat pitivät tilintarkastuskertomusta liian standardimuotoisena. Audit Quality Forum linjasi, että osa osakkeenomistajista kokisi hyödyllisenä sen, että tilintarkastuskertomuksessa olisi enemmän tietoa tilintarkastukseen vaikuttaneista tärkeistä seikoista ja viittauksia epävarmuuksiin ja riskeihin. Tilintarkastuskertomusten toivottiin myös olevan yrityskohtaisesti räätälöityjä, sisältävän kuvauksia vaihtoehtoisista tilinpäätösratkaisuksista

yrittäjien käyttämien ratkaisujen lisäksi sekä kertomaan olennaisten erien kohdalla käytetyn tilinpäätösratkaisun valintaan johtaneita syitä. IAASB (2013) on myös tullut saman kaltaiseen johtopäätökseen keskusteluissaan sidosryhmien kanssa. Tilintarkastajan lausuntoa arvostetaan, mutta useat ovat ilmaisseet toiveensa siitä, että tilintarkastuskertomus olisi informatiivisempi. Tilintarkastajien halutaan tarjoavan enemmän tietoa suoritetusta tilintarkastuksesta tilinpäätöksen lukijoille.

Tilintarkastuksen aikana tilintarkastajat hankkivat ja arvioivat tärkeää tietoa tarkastettavasta yrityksestä, sen liiketoimintaympäristöstä ja sen taloudellisen raportoinnin prosesseista. Monet sijoittajat ovat ilmaisseet, että he hyötyisivät laajemmasta tilintarkastajan raportoinnista, koska he eivät itse pääse käsiksi tähän tietoon. Lisäksi moni sijoittaja on huomauttanut, että tilintarkastajilla on ainutlaatuinen ja arvokas näkemys tarkastettavasta yrityksestä ja tilintarkastajan tulisi tarjota tätä tilintarkastuksessa kerättyä tietoa laajemmin tilintarkastuskertomuksessa (PCAOB, 2013).

Vuoden 2008 finanssikriisi on usein mainittu esimerkiksi tilanteesta, jossa laajennettu tilintarkastuskertomus ennen kriisiä tai kriisin aikana olisi voinut olla hyödyksi arvioidessa yritysten tilinpäätöksiä ja antaessa varoituksen signaaleja mahdollisista riskeistä etukäteen (PCAOB, 2013). Vuonna 2008 ACAP (*U.S. Department of the Treasury's Advisory Committee on the Auditing Profession*) suositteli PCAOB:ta käynnistämään standardiuudistusaloitteen tilintarkastuskertomuksen parantamiseksi. ACAP:n raportissa todetaan, että osa tilinpäätöksen käyttäjistä uskoo, ettei standardoitu kieli tilintarkastuskertomuksessa kuvaa riittäväällä tavalla tilintarkastajan tekemää työtä ja arviointia. ACAP huomautti, että tilintarkastuskertomuksen malli, mikä kehitettiin 1940-luvulla, ei vastannut enää globaalien talouden lisääntyneeseen monimutkaisuuteen. Raportissa todettiin, että monimutkaisuuden lisääntyminen taloudellisessa raportoinnissa on syynä tilintarkastuskertomuksen sisällön parantamiselle yli hyväksyty/hylätty-mallin sisältääkseen relevantimpaa keskustelua tehdystä tilintarkastuksesta (ACAP, 2008)

Pian tämän jälkeen alkoivat sekä kansainvälisen IAASB:n että Yhdysvalloissa toimivan PCAOB:n toimet uuden tilintarkastuskertomusmallin luomiseksi. IAASB:n prosessi tilintarkastuskertomusta koskevien standardien uudistamiseksi alkoi palautteen keräämisestä sidosryhmiltä ja tutkimusten teettämisestä tilintarkastuskertomusta koskien vuonna 2009. Vuonna 2011 syntyi konsultaatiopaperi *Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change*, mikä yhdisti löydöksiä tehdystä tutkimuksesta ja IAASB:n eri sidosryhmien kanssa käymästä keskustelusta ja selvitti vaihtoehtoja tilintarkastuskertomuksen sisällölle. Vuonna 2012 julkaistiin raportti *Invitation to Comment (ITC) - Improving the Auditor's Report*, mikä selvensi näkemyksiä

siitä suunnasta, mikä lopulta valittaisiin parantamaan tilintarkastajan kommunikointia tilintarkastuskertomuksen kautta ja esitti ne osa-alueet, joiden osalta palautetta vielä toivottaisiin. Varsinainen standardiluonnos *Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)* syntyi näiden toimenpiteiden seurauksena vuonna 2013. Standardiluonnokseen pyydettiin kommenttikirjeitä eri sektorien toimijoilta vuoden 2013 loppuun mennessä (IAASB, 2013). Valmiit standardit julkaistiin 16.1.2015 ja ne astuvat voimaan niiden tilikausien tilintarkastuksiin, jotka päättyvät aikaisintaan 15.12.2016. Osa uudistuksista koskee vain julkisten (listattujen) yhtiöiden tilintarkastuskertomuksia, mutta osaa sovelletaan kaikenlaisten yhtiöiden tilintarkastuksissa.

IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen muuttavat tilintarkastuskertomusta merkittäväällä tavalla. Tärkeimpänä uudistuksena on tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen (*Key Audit Matters*) kommunikointi tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja ovat ne osa-alueet tilintarkastuksessa, jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan omaa subjektiivista arviointia, osa-alueet joissa tilintarkastaja kohtasi merkittäviä haasteita tilintarkastuksen aikana ja tilanteet, jotka vaativat merkittävän muutoksen tilintarkastajan alkuperäiseen suunnitelmaan. IAASB:n uudistuksen tuomia uusia elementtejä ovat tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen lisäksi tilintarkastajan arvion lisääminen tarkastettavan yhtiön toiminnan jatkuvuudesta, lauselma tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta, mahdollisuus sisällyttää tilintarkastajan vastuita koskevat tiedot erilliselle liitteelle tilintarkastuskertomukseen sisällyttämisen sijaan, tilintarkastajan lausunnon siirtäminen tilintarkastuskertomuksen lopusta ensimmäiseen kappaleeseen ja päävastuullisen tilintarkastajan nimen julkaiseminen tilintarkastuskertomuksessa (IAASB, 2013).

PCAOB julkaisi myös vuonna 2013 kaksi uutta standardia: *The Auditor's Report on an Audit of Financial Statements When the Auditor Expresses an Unqualified Opinion* sekä *The Auditor's Responsibilities Regarding Other Information in Certain Documents Containing Audited Financial Statements and the Related Auditor's Report*. Uudet standardit tuovat Yhdysvalloissa tilintarkastuskertomukseen suurilta linjoiltaan samankaltaisia uudistuksia kuin IAASB:n kansainväliset uudistukset. Uudistukset sisältävät vaatimuksen kommunikoida tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastuksen kriittiset seikat (vrt. IAASB:n tilintarkastuksen tärkeät seikat), lauselman tilintarkastajan riippumattomuudesta ja tiedot tilintarkastajan toimikauden pituudesta. Suurimpana erona IAASB:n uudistuksiin on vaatimus tilintarkastajalle arvioida tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen sisältävissä dokumenteissa olevaa muuta informaatiota

(esimerkiksi johdon analyyseja), kuvailla tämä velvoite tilintarkastuskertomuksessa sekä antaa selvitys tehdyn muun informaation arvioinnin tuloksista (PCAOB, 2013).

”Yksi uuden tilintarkastuskertomuksen hyödyistä on se, että se havainnollistaa selkeästi sen kuinka yritysten tuottoluvut johdetaan monista oletuksista ja arvioista, ja että radikaalisti erilaisetkin luvut voisivat olla sallittuja. Tämä ei ole uutinen tilintarkastajille, mutta sitä ei välttämättä ymmärrä hyvin moni sijoittaja” (The New York Times, 2014)

Suurimmat hyötyjät uudistuksista tilintarkastuskertomukseen ovat IAASB:n (2013) mukaan sijoittajat, analyytikot ja muut tilinpäätöksen käyttäjät. Uudistusten hyötyjä ovat muun muassa tilintarkastuskertomuksen lisääntynyt informaatioarvo ja läpinäkyvyys tehtyä tilintarkastusta kohtaan, johdon ja hallintoelimien lisääntynyt huomio tilintarkastajan viittaamiin tilinpäätöksen kannanottoihin (esimerkiksi tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen muodossa), tilintarkastajan lisääntynyt tarkkaavaisuus raportoitavia asioita kohtaan ja parantunut kommunikaatio tilintarkastajan ja hallintoelimien välillä. IAASB uskoo, että muutokset tilintarkastuskertomukseen parantavat tilintarkastuksen laatua sekä tilinpäätöksen käyttäjien näkemystä tilintarkastuksen laadusta, koska tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan tärkein keino viestiä tekemästään työstä. Hyötynä tästä on yleisön lisääntynyt luottamus tilintarkastusta ja tarkastettavien yritysten tilinpäätöksiä kohtaan.

1.2 Tutkimuskysymykset, tavoitteet ja rajaukset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää suomalaisten sijoittajien, tilintarkastajien ja yritysjohdon suhtautumista nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisällön hyödyllisyyteen ja rakenteen selkeyteen sekä selvittää näiden vastaajaryhmien mielipiteitä IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksien kannatettavuudesta. Tutkimus analysoi vastaajaryhmien välillä vallitsevia näkemyseroja ja peilaa niitä odotuskuluttutkimukseen, PCAOB:n Yhdysvalloissa vireillä oleviin standardiuudistuksiin sekä IAASB:n uudistuksista käytyyn kansainväliseen kommentointiin. Tutkimuskysymykset voi tiivistää seuraavasti:

1. *Mikä on suomalaisten sijoittajien, tilintarkastajien ja yritysjohdon mielipide nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisällön hyödyllisyydestä ja rakenteen selkeydestä, eroavatko vastaajaryhmien mielipiteet toisistaan ja mitkä tekijät selittävät mielipide-eroja?*
2. *Mikä on suomalaisten sijoittajien, tilintarkastajien ja yritysjohdon näkemys IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistusten tuomien uusien elementtien*

kannatettavuudesta, eroavatko vastaajaryhmien näkemykset toisistaan ja mitkä tekijät selittävät näkemyseroja?

3. *Missä määrin kyselytutkimuksen vastaukset ovat linjassa IAASB:lle esitetyn kommentoinnin, odotuskuilututkimuksen ja aikaisemman tilintarkastuskertomusta koskevan tutkimuksen kanssa ja voidaanko IAASB:n standardiuudistusten nähdä kaventavan tilintarkastuksen odotuskuilua ja tarjoavan arvokasta tietoa tilinpäätöksen käyttäjille?*

Tutkimus käsittelee ainoastaan IAASB:n ja PCAOB:n vuonna 2013 julkaistuja standardiluonnoksia ja niiden ympärillä käytyä kommentointia. Tutkimus ei käsittele laajemmin näihin standardiuudistuksiin johtaneita alkuperäisiä suunnitelmia tai hahmotelmia. Kummankaan sääntelytahon aikaisempia muita tilintarkastuskertomukseen vaikuttaneita standardiuudistuksia ei myöskään käsitellä kokonaisvaltaisesti. IAASB:llä on kirjoitushetkellä vireillä myös PCAOB:n standardia vastaava tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen sisältävissä dokumenteissa olevan muun informaation arvioimista koskeva standardi ISA 720, mutta tutkimus ei käsittele tätä standardia, sillä IAASB:n uudistuksissa tämä on pidetty muista tilintarkastuskertomusta uudistavista standardeista erillisenä sisältäen oman erillisen aikataulunsa ja kommentointinsa.

Tutkimus ei käsittele Englannissa ja Irlannissa toimivan FRC:n (*Financial Reporting Council*) tilintarkastuskertomusta koskevia standardiuudistuksia, mitkä astuivat voimaan vuoden 2013 viimeisellä vuosineljänneksellä. FRC:n uuden sääntelyn mukaisesti tilintarkastajien on standardien voimaan tulosta lähtien pitänyt kuvailla tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastuksen strategiaan eniten vaikuttaneet riskit, resurssien ja työn jako tilintarkastuksessa tilintarkastusryhmän kesken, selostaa olennaisuuden käsitteen käyttöä tilintarkastuksen suunnittelussa ja toteutuksessa ja antaa esitys tilintarkastuksen laajuudesta, minkä tarkoitus on täsmentää miten riskeihin ja olennaisuuden arvioon reagoitiin (PWC, 2014). Myös Euroopan komission oma tilintarkastuksen standardiuudistushanke koskien Euroopan unionin alueella toimivien yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjen (*ns. PIE-yhteisöjen eli Public Interest Entity*) tilintarkastusta jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

1.3 Tutkimusmenetelmät

Kyselytutkimus toteutettiin Internet-kyselynä Webropol-alustaa käyttäen 6.5.2014-3.6.2014 välisenä aikana. Kyselytutkimuksen vastaajaryhminä ovat sijoittajat, tilintarkastajat ja yritysjohto. Kyselytutkimus koostuu kolmesta osa-alueesta. Ensimmäisessä osiossa selvitetään vastaajan kokemus tehtävässään vuosina ja tilintarkastajilta se, ovatko he työsuhteessa Big4-

tilintarkastusyhteisössä vai muussa yhtiössä. Kyselytutkimuksen toisessa osassa on väittämiä nykymuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta. Väittämät koskevat nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisällön hyödyllisyyttä ja rakenteen selkeyttä. Kolmas osa kyselytutkimuksesta sisältää väittämiä IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksista. Väittämät pohjautuvat viisiportaiseen Likert-asteikkoon, missä vastaaja arvioi oman mielipiteensä väittämää kohtaan asteikolla 1-5 (1= Täysin eri mieltä, 2= Osittain eri mieltä, 3= En osaa sanoa, 4= Osittain samaa mieltä ja 5= Täysin samaa mieltä).

Kyselytutkimuksen lopussa on avoin tekstikenttä, mihin vastaajien oli mahdollista kirjoittaa kyselyn aikana esiin nousseita ajatuksia, tarkempaa pohdintaa sisältäviä vastauksia kysymyksiin tai kritiikkiä kyselyn toteuttamista kohtaan. Avoimia vastauksia ei tullut vastaajamäärään nähden paljon, mutta kaikki avoimeen tekstikenttään kirjoitetut kommentit tuodaan esiin kyselytutkimuksen tuloksia analysoitaessa.

Kyselytutkimus sopi tutkimuksen toteutusmenetelmäksi haastatteluja paremmin, koska suurempi otoskoko tarjoaa tutkimusta varten paremman yleiskuvan eri vastaajaryhmien mielipiteistä. Kyselylomakkeita saatiin onnistuneesti lähetettyä sijoittajille 460, tilintarkastajille 663 ja yritysjohtajille 281. Vastausprosentti oli kaikkien vastaajien osalta yhteensä n. 20%, joten kysely tavoitti vastaajansa hyvin ja vastauksia saatiin riittävästi.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen seuraavassa luvussa käsitellään tilintarkastusta teoreettisen pohjan kautta. Luvussa käsitellään tilintarkastuksen sisältöä ja tavoitteita päämies-agentti-teorian ja informaation epäsymmetrian käsitteen kautta. Luvussa käsitellään myös tilintarkastuskertomuksen sisältö ja eri muodot, sekä tilanteet, joissa tilintarkastajan on annettava vakiomuodosta poikkeava tilintarkastuskertomus. Luku tarkastelee sekä IAASB:n että PCAOB:n tilintarkastuksen sääntely-ympäristöä, organisaatiota ja standardinmuodostusprosessia ja nostaa esiin tilintarkastuskertomuksen kannalta tärkeimmät standardit.

Tutkimuksen kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastuskertomuksen uudistumista. Luvussa perehdytään odotuskuilun käsitteeseen, sen eri määritelmiin ja siihen, miten odotuskuilu on vaikuttanut tilintarkastuskertomuksen uudistamisen lähtökohtiin ja tavoitteisiin. Luvussa käsitellään yksityiskohtaisesti sekä IAASB:n että PCAOB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistusten

tuomat muutokset tilintarkastuskertomuksen sisältöön ja rakenteeseen ja käsitellään IAASB:n uudistusten ympärillä pyörinyttä kansainvälistä keskustelua.

Neljäs luku käsittää tutkimuksen aineiston ja tutkimusmenetelmät. Tässä luvussa käsitellään kyselytutkimuksen ryhmäkohtaiset vastausmäärät ja vastausprosentit, selostetaan tarkemmin kyselytutkimuksen toteutusta sekä käsitellään kyselytutkimuksen rakennetta kysymystyypeittäin.

Viides luku koskee kyselytutkimuksen tuloksia. Jokaisen väittämän osalta esitetään kaikkien kolmen vastaajaryhmän antamat vastaukset. Vastaukset on esitetty kuvaajien ja keskilukujen avulla. Kyselytutkimuksen avoimeen tekstikenttään esitettyjä kommentteja tuodaan esille niiden kysymysten osalta, joita vastaajat kommentoivat. Tutkimuksen kuudes luku esittää tutkimuksen johtopäätökset.

2 TILINTARKASTUS JA TILINTARKASTUSKERTOMUS

2.1 Tilintarkastuksen sisältö ja tavoitteet

IAASB:n ISA 200-standardi määrittelee tilintarkastuksen tarkoituksiksi lisätä aiottujen käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen. Luottamuksen saavuttamiseksi riippumaton tilintarkastaja antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osiltaan laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti. Suomessa tilintarkastuksen tavoite on käytännössä antaa lausunto siitä, ovatko tilinpäätös ja toimintakertomus sekä muut lain mukaan tilinpäätökseen liitettäväksi ja tilintarkastuksen piiriin luettavat asiakirjat kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus kirjanpitolaissa määritellyllä tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuksen tavoitteena on tämän lisäksi Suomessa tarkastaa tarkastettavan yhtiön hallinto ja antaa tästä lausunto. Hallinnon tarkastus käsittää vastuuvollisen toiminnan lainmukaisuuden selvittämisen yhteisölaainsäädännön säännösten perusteella ja on pohjoismaille erityinen tilintarkastuksen piirre (Halonen & Steiner, 2010 s.13-14).

”Tilintarkastus on järjestelmällinen prosessi, jossa objektiivisesti hankitaan ja arvioidaan evidenssiä taloudellisia toimia ja tapahtumia koskevista kannanotoista sen varmistamiseksi, missä määrin nämä kannanotot vastaavat annettuja kriteerejä, sekä kommunikoidaan tuloksista niistä kiinnostuneille” (American Accounting Association, 1973).

Tilinpäätöskannanotoilla tarkoitetaan johdon ilmaisemia kannanottoja tilinpäätöksessä olevasta informaatiosta. Kannanotot ovat tilintarkastuksessa keskeisessä osassa, koska ne ovat tilintarkastusevidenssin hankkimisen lähtökohtana. Tilintarkastajan päätehtävä onkin hankkia riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä siitä, että johdon kannanotot tilinpäätöksessä ovat asianmukaisia. Tilintarkastajan keräämän evidenssin täytyy liittyä kannanottoihin taloudellisista toimista ja tapahtumista. Tilintarkastaja vertailee kerättyä evidenssiä kannanottoihin arvioidakseen yhtäläisyyden tason tehtyjen kannanottojen ja sovellettavan tilinpäätösnormiston välillä (Eilifsen, Messier, Glover, Prawitt, 2014 s.15).

Eilifsen et al. (2014 s.13) määrittelevät tilintarkastuksen tärkeimmäksi kolmeksi konseptiksi olennaisuuden, tilintarkastusriskin ja evidenssin johdon tilinpäätöskannanotoista. Olennaisuus viittaa siihen määrään, minkä verran tilinpäätös voi sisältää virheellisyyttä ilman, että se vaikuttaa tilinpäätöksen lukijan päätöksentekoon. Yksi tilintarkastajan ensimmäisistä tehtävistä onkin suorittaa ammatillista harkintaa siitä, kuinka laaja tilinpäätöksessä olevan virheellisyyden tulisi olla, jotta se vaikuttaisi kyseisen yrityksen tilinpäätöksen käyttäjien päätöksentekoon. Tämä arviointi auttaa tilintarkastajaa määrittelemään tehtävät tarkastustoimet, niiden ajoituksen ja niiden laajuuden. Virheellisyydet ovat olennaisia, jos ne yksin tai yhdessä vaikuttavat rationaalisten tilinpäätöksen käyttäjien päätöksentekoon.

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen (puhtaan) tilintarkastuskertomuksen, vaikka tilinpäätöksessä on olennaista virheellisyyttä. Tilintarkastuskertomuksessa todetaankin, että tilintarkastaja kykenee tarjoamaan vain kohtuullisen varmuuden siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista virheellisyyttä. Kohtuullinen varmuus pitää aina sisällään kuitenkin jonkin verran riskiä siitä, että tilinpäätöksessä on olennaista virheellisyyttä ja että tilintarkastaja ei onnistu havaitsemaan sitä. Tilintarkastajan tavoitteena on kuitenkin suunnitella ja toteuttaa tilintarkastus siten, että riski saadaan asetettua hyväksyttävän alhaiselle tasolle. Kustannussyistä kaiken taloudellisen informaation tarkastaminen ei kuitenkaan onnistu, joten tilintarkastusriskiä ei pystytä täysin minimoimaan (Halonen & Steiner, 2010 s.19).

Kolmas merkittävä konsepti tilintarkastuksessa on tilintarkastusevidenssi. Suurin osa tilintarkastajan ajasta lausunnon antamiseksi kuluu tilintarkastusevidenssin hankkimisessa ja arvioimisessa. Tilintarkastusevidenssi pitää sisällään yrityksen kirjanpitomateriaalin ja kaiken muun tilintarkastajalle saatavissa olevan informaation joko yritykseltä tai ulkopuolisista lähteistä. Johdon tilinpäätöskannanottoja käytetään lähtökohtana evidenssin keräämistä aloitettaessa. Kannanotot yhdessä olennaisuuden ja tilintarkastusriskin arvioimisen kanssa määrittelevät evidenssin

keräämisen luonteen, laajuuden ja ajoituksen. Kun tilintarkastaja on kerännyt sopivan määrän evidenssiä siitä, että johdon kannanottoihin voidaan luottaa, kohtuullinen varmuus saavutetaan siitä, että tilinpäätös on olennaisilta osiltaan oikein (Eilifsen et al., 2014 s.15).

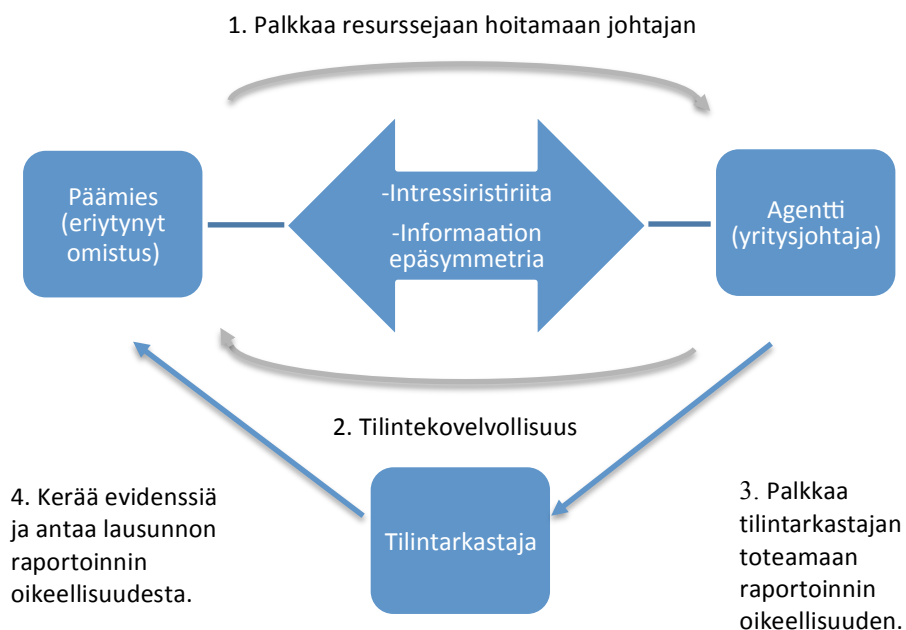
Tilintarkastuksen teorian mukaan tilintarkastuksen lähtökohtana on tilintekovelvollisuus (*accountability*) joko kahden tai useamman osapuolen kesken. Tilintekovelvollisuutta ja tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan selittää agenttiteorialla. Agenttisuhdetta kuvataan sopimuksena, jossa yksi tai useampi henkilö (päämies) valtuuttaa toisen henkilön (agentin) toimimaan puolestaan ja delegoi kyseiselle henkilölle jossain määrin päätösvaltaa. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa useimmat yritykset olivat vielä varsin pieniä ja yritysten johtamisesta vastasivat lähtökohtaisesti niiden omistajat. Tilintekovelvollisuutta ulkopuolisille tahoille ei juuri tällaisessa tilanteessa muodostunut. Vasta teollinen vallankumous synnytti modernin taloudellisen raportoinnin ja tilintarkastuksen tarpeen. Yritysten kasvaessa ne tarvitsivat ulkopuolista pääomaa rahoittaakseen kasvuaan. Tarve rahoittaa laajenemista uusille markkinoille, tutkimus- ja kehitystoimintaa, rakennuksia ja koneita johtivat pääomamarkkinoiden syntyyn. Kehitys eriytti myös omistuksen ja johdon toisistaan – yritysten kasvu synnytti hyvin laajan omistajajoukon, joka ei ollut kytköksissä yritysten päivittäiseen toimintaan ja johti omistajien palkkaamien ammattijohtajien käyttöön. Johto toimi tässä tilanteessa agenttina omistajille (päämiehet) (Eilifsen et al., 2014 s.5).

Agenttisuhteille ovat ominaisia päämiehen ja agentin väliset tavoiteristiriidat, koska sekä päämies että agentti toimivat omaa etuaan tavoitellen opportunistisesti käyttäytyen. Agentin toiminnan yksityiskohtainen valvonta ei yleensä ole mahdollista, koska päämiehellä ei ole käytettävissään agentin toiminnasta tai toiminnan tehokkuudesta samoja tietoja kuin agentilla itsellään (Halonen & Steiner, 2010 s.15). Osakkeenomistajien kannalta on esimerkiksi olemassa riski siihen, että johto yrittää käyttää yrityksen varoja henkilökohtaisiin tarpeisiinsa. Johto saattaa myös manipuloida taloudellisia raportteja nostaakseen omia palkkioitaan (Eilifsen et al., 2014 s.6).

Käytännössä osakeyhtiössä osakkeenomistaja delegoi sisäisen valvontatehtävän hallitukselle. Osakkeenomistajat yleensä säilyttävät itsellään oikeuden yhtiökokouksessa äänestäen päättää tietyistä asioista, kuten hallituksen ja tilintarkastajan valitsemisesta, fuusioista tai osakeanneista. Osakkeenomistajat delegoivat muut johto- ja valvontatehtävät hallitukselle, joka puolestaan delegoi useimmat johtamisen tehtävät muille toimijoille, kuten toimitusjohtajalle ja muille johtajille, mutta valvoo näiden tehtävien toteuttamista. Tämän kaltaisen päätöksentekojärjestelmän toimivuutta

pyritään edistämään erilaisilla kannustimilla, kuten bonuksilla ja optioilla (Halonen & Steiner, 2010 s.15).

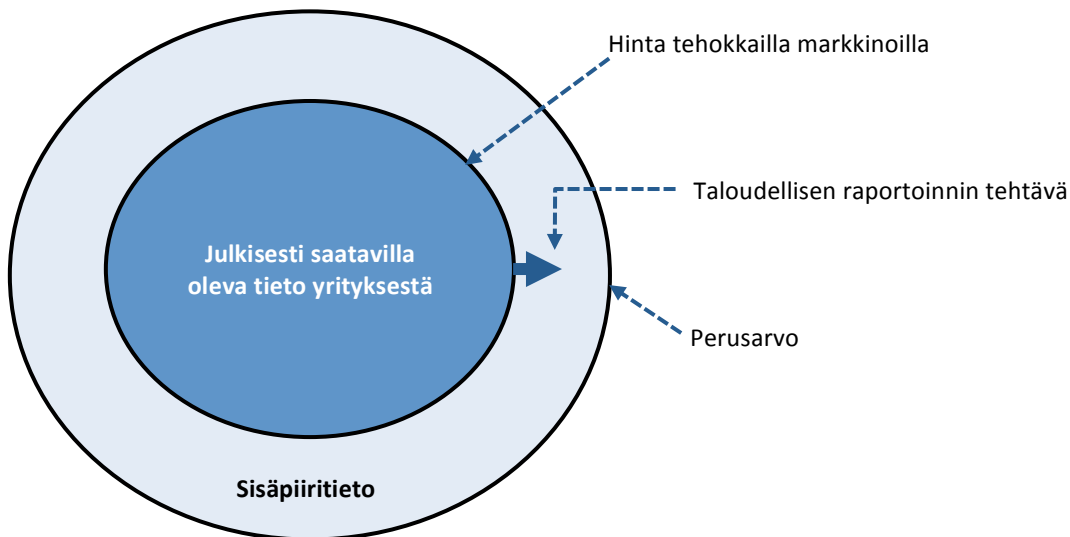
Agenttiteoriaan liittyy keskeisesti myös epäsymmetrisen informaation käsite. Johdolla on huomattavasti osakkeenomistajia enemmän tietoa yrityksen toiminnasta, jolloin osakkeenomistajat joutuvat tekemään arviointinsa ja päätöksentekonsa heikomman informaation varassa. Osakkeenomistajat käyttävät päätöksenteossaan johdon antamaa informaatiota, joka on omistajien näkökulmasta vain osa siitä informaatiosta, mikä johdolla itsellään on hallussaan (Fama & Jensen, 1983). Omistajat eivät kykene itse varmistautumaan johdon antaman informaation luotettavuudesta, joten sen varmistaminen on annettu tilintarkastajan tehtäväksi. Tilintarkastus vähentää johdon opportunistisen käyttäytymisen riskiä ja sen kustannuksia sekä lisää sidosryhmien välistä luottamusta sopimuksien tekemisessä. Näiden tavoitteiden aikaansaamiseksi tilintarkastajan on oltava johdosta riippumaton (Halonen & Steiner, 2010 s.15). Kuva 1. kuvaa tilintarkastuksen agenttiteoriaa.

Kuva 1. Tilintarkastuksen agenttiteoria (Eilifsen et al., 2014 s.7 sovellettu)

Yrityksen julkaisemaan taloudelliseen informaatioon saatu tilintarkastajan vahvistus lisää sen luotettavuutta ja pienentää informaatoriskiä eli riskiä siitä, että johdon tuottama taloudellinen informaatio on virheellistä tai harhaanjohtavaa. Informaatoriskin pienenemisestä on potentiaalisesti hyötyä omistajien lisäksi myös johdolle pienempien pääoman kustannusten kautta.

Riippumattomilla tilintarkastajilla on maine pätevinä, itsenäisinä ja objektiivisina asiantuntijoina, minkä seurauksena he pystyvät lisäämään uskottavuutta johdon ulkopuolisille tahoille laatimaa informaatiota kohtaan. Tilintarkastus täten itse asiassa omista kustannuksistaan huolimatta säästää yrityksiltä rahaa pääoman halvemman saatavuuden vuoksi (Eilifsen et al., 2014 s.9). Taloudellisen raportoinnin tehtävää informaation epäsymmetrian vähentämisessä selkiyttää kuva 2.

Kuva 2. Taloudellisen raportoinnin tehtävä tehokkailla markkinoilla (Scott, 2009 s.117)

Esitettyssä kuviossa ulompi rengas kuvaa yhtiön perusarvoa, eli sitä arvoa mikä yhtiöllä olisi tehokkailla markkinoilla, mikäli kaikki yhtiön toimintaa koskeva tieto olisi julkista eikä sisäpiiritietoa olisi lainkaan. Sisempi rengas kuvassa esittää kaikkea yhtiöstä julkisesti saatavilla olevaa informaatiota. Ulomman ja sisemmän renkaan välissä oleva informaatio on sisäpiiritietoa. Esimerkiksi Enronin ja WorldComin tapauksissa on huomioitava, että näiden yhtiöiden osakkeiden arvot saattoivat konkurseista huolimatta kuvata yhtiöiden arvoa oikein sen informaation varassa, mikä oli julkisesti saatavilla. Kuitenkin jälkikäteen on selvää, etteivät kyseisten yhtiöiden osakkeen arvot heijastaneet yhtiöiden perusarvoa. Taloudellisen raportoinnin tehtävänä on muuttaa sisäpiiritietoa julkiseksi ja siirtää yhtiöm markkina-arvoa kohti sen perusarvoa (Scott, 2009 s.117). Enronin ja WorldComin tapauksissa voidaankin todeta, ettei taloudellinen raportointi antanut oikeaa ja riittävää kuvaa yhtiöiden toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta ja tilintarkastaja epäonnistui sen havaitsemisessa. Taloudellisen raportoinnin epäonnistumisten myötä sijoittajat ymmärtävät, että muidenkin yhtiöiden taloudellinen raportointi saattaa olla epäluotettavaa, mikä johtaa yleiseen luottamuksen vähenemiseen markkinoilla (Scott, 2009 s.116). Riippumattomalla

tilintarkastuksella onkin tärkeä rooli markkinoiden tehokkuuden ylläpitämisessä ja sijoittajien luottamuksen suojelemisessa (European Commission, 2010).

Tilintarkastusta säätelee Suomessa tilintarkastuslaki, jonka soveltamisala vastaa pääosin kirjanpitolain soveltamisalaa. Suomessa perinteisesti lähes kaikki oikeushenkilöt ovat olleet velvollisia valitsemaan tilintarkastajan. Tällä hetkellä voimassa olevan tilintarkastuslain mukaan kaikkein pienimmät kirjanpitovelvolliset yhteisöt saavat kuitenkin jättää tietyin edellytyksin tilintarkastajan valitsematta (Tilintarkastuslaki 4§). Tilintarkastajana voi Suomessa toimia ainoastaan henkilö, joka ei ole vajaavaltainen, konkurssissa tai liiketoimintakiellossa taikka jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu (Tilintarkastuslaki 3§). Tilintarkastajan on tilintarkastuslain mukaan oltava riippumaton ja järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat, tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoa tai luovuttava siitä (Tilintarkastuslaki 24§). Tilintarkastajan on suoritettava tehtävänsä ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen (Tilintarkastuslaki 20§).

Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa (Tilintarkastuslaki 22§). Ennen kuin IAASB:n kansainväliset ISA-standardit hyväksyttiin EU:ssa sovellettavaksi, tilintarkastusta koskevien tilintarkastusstandardien noudattamista arvioitiin osana hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa pitää sisällään periaatteita sekä esimerkkejä työmenetelmistä, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät.

Tilintarkastuksen ammattieettiset periaatteet annetaan Suomessa KHT-yhdistyksen eettisillä ohjeilla, jotka perustuvat IFAC:n eettisiin ohjeisiin. Tilintarkastajan ammattieettiset peruseriaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen (Halonen & Steiner, 2010 s.33). Etiikka viittaa moraalisisille velvollisuuksille perustuvaan järjestelmään tai toimintaohjeisiin, mikä osoittaa kuinka yksilön tulisi toimia muiden kanssa yhteisössä. Eettinen koodisto on nykyaikaisen ammattilaisuuden kulmakivi. Ammattilaisuus voidaan laajasti määritellä ohjeiksi, tavoitteiksi ja ominaisuuksiksi, jotka määrittelevät ammatin tai ammatissa toimivan henkilön. Nämä säännöt on luotu, jotta ammatin palvelujen käyttäjät tietävät mitä odottaa palveluita ostaessaan, jotta ammatin jäsenet tietävät minkälainen käytös on ammatissa sallittua ja jotta ammattikunta voi käyttää ohjeita jäsentensä toimien valvomiseen ja tarvittaessa kurinpitotoimenpiteisiin. Tilintarkastusammattin eettiset ohjeet ovat kansainvälisellä tasolla IESBA:n (*International Ethics Standards Board for Auditors*) luomia (Eilifsen et al., 2014 s.620).

Suomessa keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) hyväksyy KHT-tilintarkastajia ja KHT-yhteisöjä ja valvoo näiden toimintaa. Alueellisten kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat (TIVA) hyväksyvät HTM-tilintarkastajia ja HTM-yhteisöjä ja valvovat näiden toimintaa (Tilintarkastuslaki 30§ & 31§).

2.2 Tilintarkastuskertomus

Tilintarkastustyön päätyttyä, tilintarkastaja kokoaa yhteen tilintarkastuksen aikana havaitut korjaamattomat virheellisuudet ja päätelee tekevätkö ne tilinpäätöksestä olennaisesti virheellisen. Jos korjaamattomat virheellisuudet määritellään olennaisiksi, tilintarkastaja pyytää tarkastettavan yhtiön johtoa korjaamaan virheellisuudet. Jos johto kieltäytyy korjaamasta virheellisyyksiä, tilintarkastaja antaa lausunnon, josta käy selvästi ilmi, että tilinpäätös on olennaisesti virheellinen ja kuvailee lausunnossa virheellisyyden laadun. Vakiomuotoinen (puhdas) tilintarkastuskertomus on kuitenkin selvästi yleisin tilintarkastuskertomuksen tyyppi käytännössä. Vaikka tilintarkastaja melko usein löytää korjattavia virheellisyyksiä, yritykset yleensä ovat valmiita tekemään nämä korjaukset saadakseen puhtaan lausunnon. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus annetaan, kun tilintarkastaja tulee siihen lopputulokseen, että tilinpäätös on laadittu sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti eikä sisällä olennaista virheellisyyttä (Eilifsen et al., 2014 s.590-591).

Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan pääasiallinen väylä kommunikoida löydöksistään tilinpäätöksen käyttäjille. Tilintarkastuskertomuksessa on yksilöitävä sen kohteena oleva tilinpäätös ja täsmennettävä, mitä tilinpäätössäännöstöä tilinpäätöksen laatimisessa on noudatettu. Tilintarkastuskertomuksessa on myös ilmoitettava ne tilintarkastusstandardit, joita on noudatettu tilintarkastuksessa. Tilintarkastuskertomus antaa lausunnon siitä antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia. Tilintarkastajan lausunto on vakiomuotoinen, ehdollinen tai kielteinen. Jos tilintarkastaja ei voi antaa lausuntoa, on tästä ilmoitettava myös tilintarkastuskertomuksessa ja annettava tarpeelliset lisätiedot (KHT-Yhdistys, 2013 s.31). Tilintarkastuskertomus on luovutettava yhteisön tai säätiön hallitukselle tai vastaavalle toimielimelle viimeistään kaksi viikkoa ennen sitä kokousta, jossa tilinpäätös on esitettävä vahvistettavaksi (Tilintarkastuslaki 15§). Taulukko 1. esittää vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisällön.

1. Otsikko
2. Vastaanottaja
3. Johdantokappale
4. Toimivan johdon vastuu tilinpäätöksessä
5. Tilintarkastajan velvollisuudet
6. Tilintarkastajan lausunto
7. Muut raportointivelvoitteet
8. Tilintarkastajan allekirjoitus
9. Tilintarkastuskertomuksen antamispäivämäärä
10. Tilintarkastajan osoite

Taulukko 1. Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen sisältö (ISA 700)

Tilintarkastuskertomuksella viestitään tilinpäätöksen lukijoille myös tilintarkastuksen luonteesta ja tilintarkastajan ja johdon vastuista. Joidenkin maiden lainsäädäntöjen alaisuudessa tilintarkastaja on velvoitettu esittämään lausunnon tilinpäätöksen lisäksi myös muista asioista, kuten esimerkiksi tarkastettavan yhtiön kirjanpitokirjojen riittävydestä (Eilifsen et al., 2014 s.591). Suomessa tilintarkastuskertomukseen vaikuttaa hallinnon tarkastusta koskeva erityispiirre. Tilintarkastajan on Suomessa tilintarkastuslain mukaan huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön tai säätiön yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen, puheenjohtaja tai varapuheenjohtaja taikka toimitusjohtaja tai muu vastuuvollinen on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan tai on rikkonut yhteisöä tai säätiötä koskevaa lakia taikka yhteisön tai säätiön yhtiöjärjestystä, yhtiösopimusta tai sääntöjä. (Tilintarkastuslaki 15 §).

Tilintarkastuskertomusta laatiessaan tilintarkastajan täytyy miettiä, onko tilintarkastuskertomukseen tarpeen lisätä tiettyä seikkaa painottava kappale (*Emphasis of Matter*) tai muuta seikkaa painottava kappale (*Other Matter*). Tiettyä seikkaa painottava kappale selostaa tarkemmin jotakin tilinpäätöksessä esiintyvää erää, minkä tilintarkastaja näkee olevan tärkeä tilinpäätöksen ymmärtämiseksi. Tiettyä seikkaa painottava kappale sisällytetään välittömästi lausunnon jälkeen

tilintarkastuskertomukseen. Kappale sisältää suoran viittauksen painotettuun seikkaan ja tiedon siitä, mistä olennaiset selvitykset asiasta löytyvät tilinpäätöksestä. Tilintarkastaja täsmentää myös, että tilintarkastajan lausunto ei ole painotettavan seikan vuoksi mukautettu (Eilifsen et al., 2014 s.592). Tiettyä seikkaa painottavassa kappaleessa voidaan viitata esimerkiksi uuden IFRS-standardin (*International Financial Reporting Standard*) ennen voimaantulopäivää tapahtuvaan soveltamiseen, jolla on laajalle ulottuva vaikutus tilinpäätökseen (Halonen & Steiner, 2010 s.473).

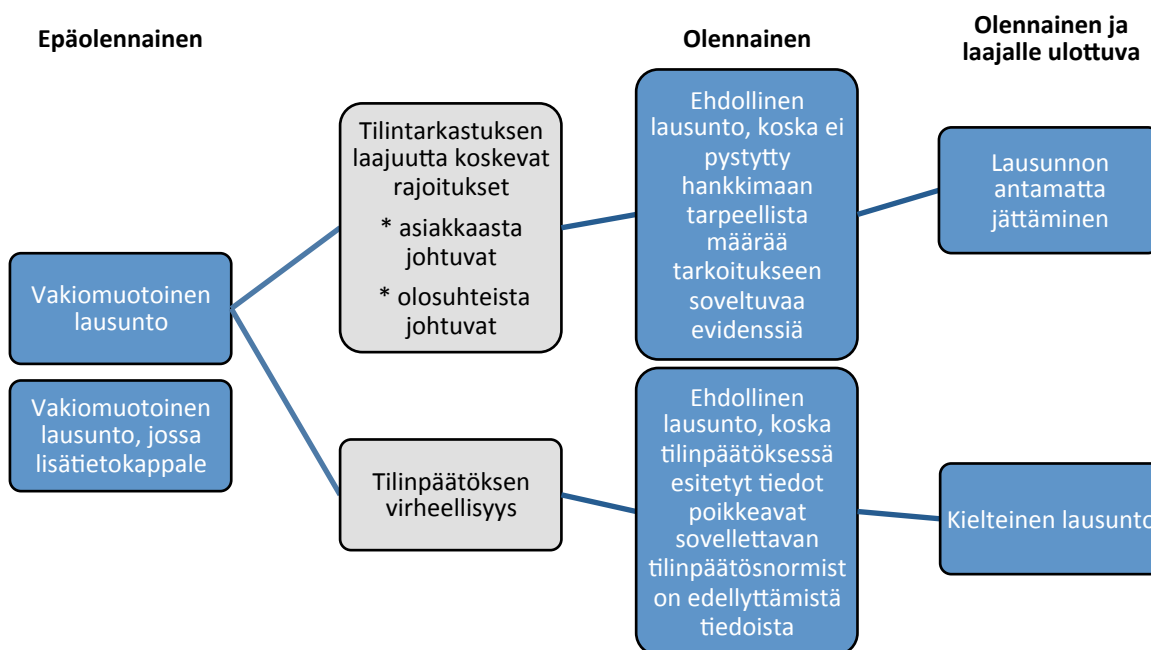
Muuta seikkaa painottava kappale voidaan ottaa käyttöön haluttaessa kommunikoida jotakin sellaista asiaa, mitä ei löydy tilinpäätöksestä. Muun seikan täytyy liittyä tilintarkastuksen, tilintarkastajan velvollisuuksien tai tilintarkastuskertomuksen ymmärtämiseen. Muuta seikkaa painottava kappale sisällytetään tilintarkastuskertomukseen välittömästi lausunnon ja mahdollisen tiettyä seikkaa painottavan kappaleen jälkeen. Muuta seikkaa painottavan kappaleen tulisi selkeästi ilmaista, että käsiteltävää muuta seikkaa ei vaadita esitettäväksi tilinpäätöksessä (Eilifsen et al., 2014 s.594).

Vaikka valtaosa tilintarkastajien lausunnoista on vakiomuotoisia, tilintarkastaja voi antaa myös mukautettuja lausuntoja. Eräs syy sille, että vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta ei voida antaa on sellaiset olosuhteet, joissa tilintarkastaja ei pysty toteuttamaan tärkeinä pitämiään tilintarkastustoimenpiteitä eikä täten pysty hankkimaan riittävästi tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä. Toinen syy mukautettuun lausuntoon on poikkeaminen sovellettavasta tilinpäätösnormistosta. Tämä syntyy silloin, kun tilinpäätös on laadittu tai esitetty tavalla, mikä on ristiriidassa sovellettavan tilinpäätösnormiston kanssa johtuen joko virheestä tai väärinkäytöksestä (Eilifsen et al., 2014 s.595).

Ehdollinen lausunto esitetään tilanteessa, jossa virheiden vaikutukset tilinpäätökseen joko tilintarkastuksen laajuuden rajoituksen tai sovellettavasta tilinpäätösnormistosta poikkeamisen vuoksi ovat olennaisia, mutta eivät kokonaisvaltaisia. Jos tilintarkastaja antaa ehdollisen lausunnon, tilintarkastuskertomuksessa on selostettava, miksi tai miten tilintarkastuksen laajuuden rajoitus esiintyi tai mikä oli sovellettavasta tilinpäätösnormistosta poikkeamisen luonne ja vaikutus. Ehdollisen lausunnon sisältävä tilintarkastuskertomus täsmentää, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot *lukuun ottamatta* tilintarkastuksen laajuuden rajoituksia tai sovellettavasta tilinpäätösnormistosta poikkeamisen vaikutuksia (KHT-Yhdistys, 2013 s.156).

Tilintarkastajan on jätettävä lausunto kokonaan antamatta, jos tilintarkastuksen laajuuden rajoitukset ovat sekä olennaisia että kokonaisvaltaisia. Tilintarkastajan on tällöin selostettava

tilintarkastuskertomuksessa, että lausuntoa ei voida antaa ja kerrottava syyt lausunnon antamatta jättämiseen. Kielteinen lausunto annetaan puolestaan silloin, kun sovellettavasta tilinpäätösnormistosta poikkeamisen vaikutukset tilinpäätökseen ovat sekä olennaisia että kokonaisvaltaisia. Kielteisen lausunnon sisältävässä tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan on selvennettävä sovellettavasta tilinpäätösnormistosta poikkeamisen luonne ja laajuus ja todettava, että tilinpäätös ei anna oikeaa ja riittävää kuvaa sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisesti (Eilifsen et al., 2014 s.595). Kuva 3. esittää tilintarkastuskertomuksen tyypit:

Kuva 3. Tilinpäätöstä koskevan lausunnon tyypit ja olennaisuuden vaikutus (Eilifsen et al., 2014 s.596 sovellettu)

Tilintarkastajan kirjalliset lakisääteiset raportit ovat Suomessa tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja. Tilinpäätösmerkintä on kuittausmerkinnän luonteinen tilinpäätökseen sisältyvä merkintä suoritetusta tilintarkastuksesta sisältäen viittauksen tilintarkastuskertomukseen. Tilinpäätösmerkintä ei sisällä mitään tilintarkastukseen tai tilinpäätökseen sisältyviä kannanottoja tai muita lausumia. Tilintarkastuspöytäkirja puolestaan sisältää sellaiset tilintarkastajan havainnot, joita ei sisällytetä yleisölle suunnattuun tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuspöytäkirja ei ole julkinen raportti, vaan sen tarkoituksena on informoida vastuullisia toimielimiä, hallitusta tai toimitusjohtajaa. Tilintarkastaja voi esimerkiksi esittää hallitukselle, hallintoneuvostolle, toimitusjohtajalle tai muulle vastuuvolliselle huomautuksia asioista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Tällaiset asiat merkitään tilintarkastuspöytäkirjaan.

Pöytäkirja on annettava toimielimelle, jonka tehtävänä on huolehtia yhteisön tai säätiön hallinnosta ja toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä (Tilintarkastuslaki 16§).

2.3 IAASB:n tilintarkastuksen standardit

IAASB (*International Auditing & Assurance Standards Board*) on yksityinen toimielin, joka toimii kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n (*International Federation of Accountants*) alaisuudessa. IAASB:n päätavoite on kaksijakoinen. IAASB toisaalta laatii standardeja tilintarkastukseen, laadunvalvontaan ja muihin varmennuspalveluihin ja toisaalta edistää kansainvälisten ja kansallisten standardien yhdenmukaistamista. Taustalla oleva missio on parantaa tilintarkastuksen laatua ja johdonmukaisuutta ympäri maailman ja vahvistaa yleisön luottamusta tilintarkastusammattia kohtaan (IAASB, 2013). IAASB:n standardit ovat Yhdysvaltojen ulkopuolella tärkein kansainvälinen tilintarkastuksen standardien lähde. Yli 100 maata joko käyttää ISA-standardeja, on tällä hetkellä siirtymässä niiden käyttöön tai pitää niitä oman tilintarkastusta koskevan lainsäädäntönsä perustana.

IAASB:n ISA-standardien (*International Standard on Auditing*) tarkoituksena on varmistaa, että tilintarkastukset toteutetaan johdonmukaisella ja huolellisella tavalla ja niistä muodostuvat lausunnot ovat luotettavia. Standardit toimivat myös tilintarkastajan työn laadun mittarina. Toisin kuin esimerkiksi IFRS-standardit (*International Financial Reporting Standards*), ISA-Standardit ovat luonteeltaan melko suurpiirteisiä ja vaativat tilintarkastajan omaa arviointikykyä niiden soveltamisessa tilintarkastuksen aikana syntyvissä erilaisissa tilanteissa (Eilifsen et al., 2014 s.45).

IAASB tunnettiin aikaisemmin nimellä IAPC (*International Auditing Practices Committee*), mikä perustettiin vuonna 1978. IAPC julkaisi vuonna 1979 ensimmäisen kansainvälisen tilintarkastuksen standardin, jota tuolloin kutsuttiin nimellä ”International Auditing Guideline”. Standardien nimeksi vaihtui International Standards on Auditing vuonna 1991. Parantaakseen standardinluomisprosessin läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta, IFAC suoritti tilannekatsauksen IAPC:n toiminnasta ja muiden muutosten ohella vaihtoi IAPC:n nimen IAASB:ksi 1.4.2002. Uusi hallitus perustettiin, johon oli tavoitteena sisällyttää henkilöitä usealta maantieteelliseltä alueelta ja eri taustoista. IAASB:n hallitus koostuu täysipäiväisestä hallituksen puheenjohtajasta ja 17 jäsenestä. 10 jäsentä valitaan IFAC:n jäsenliitoista, 5 jäsenistä on yritysten edustajia ja 3 jäsentä edustaa laajaa yleisöä. Jokainen jäsen palvelee vapaaehtoisesti ja valitaan 3 vuoden ajanjaksolle. Lisäksi on 3 tarkkailija-jäsentä, joilla on IAASB:n kokouksissa puheoikeus, mutta ei äänestys-oikeutta. IAASB:llä on myös tukenaan teknistä henkilökuntaa. IAASB:n toimintaa valvoo PIOB (*Public Interest Oversight*

Board), minkä 10 jäsentä valitaan järjestöjen toimesta kuten: Maailmanpankki, Euroopan komissio, International Organization of Securities Commission, Basel Committee ja International Association of Insurance Supervisors. IOB on valtuutettu hyväksymään IAASB:n jäseniä ja osallistumaan IAASB:n kokouksiin (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009).

Jokaista kehitettävää ISA-standardia varten IAASB kerää kannanottoja IFAC:n jäsenliitoilta ja näiden jäseniltä, kansallisilta tilintarkastuksen sääntelyelimiltä ja suurelta yleisöltä. Standardiluonnokset uusista ISA-standardeista julkaistaan kommentoitavaksi. Kommentointiajan jälkeen saadut kommentit arvioidaan ja niissä olevat kannanotot pyritään mahdollisuuksien mukaan sisällyttämään lopulliseen standardiin. Lopulliset standardit julkaistaan liitteenään dokumentti, missä selostetaan tehtyjä päätöksiä standardiluonnokseen saatujen kommenttien pohjalta. Asettaessaan voimaantulopäivän uudelle tai uudistetulle ISA-standardille, IAASB yleensä tarjoaa ainakin 12-15 kuukauden ajanjakson käännöstyölle, kansalliselle omaksumiselle ja toimeenpanolle sisältäen koulutuksen ja muutokset tilintarkastusyhteisöjen tarkastusmenetelmiin. Tämä toimeenpano-ajanjakso yleensä päättyy uuden tilintarkastuskauden alussa, jolloin uusi standardi astuu voimaan (IAASB, 2013). Standardien paikallinen implementointi ei kuitenkaan ole aina käytännössä helppoa, minkä myös IFAC tiedostaa. Sormunen, Jeppesen, Sundgren & Svanström (2013) esittävät, että paikallinen ISA-standardien implementointi ei takaa standardien johdonmukaista soveltamista käytännössä, mikä osoittaa tarpeen lisätutkimukselle siitä, miten johdonmukaista soveltamista voitaisiin edistää esimerkiksi koulutuksen, mittariston tai parhaiden käytäntöjen mallien avulla.

Lisätäkseen ISA-standardien levinneisyyttä, IAASB aloitti vuonna 2004 projektin parantaakseen ISA-standardien selkeyttä ja johdonmukaista soveltamista. IAASB uudisti standardien suunnittelukäytäntöjään tehdäkseen ISA-standardeista helpommin ymmärrettäviä. Avainasemassa tässä tavoitteessa oli luoda jokaiseen ISA-standardiin teksti standardin tavoitteesta tilintarkastajille, luoda selkeä jako standardin vaatimusten ja käytännön ohjeistuksen välille ja vähentää monimerkityksellistä kieltä standardien sanamuodoissa lisäten käskevämpiä ja ehdottomampia ilmaisuja tärkeille standardien vaatimuksille. Clarity-projekti muutti standardien rakennetta siten, että jokainen ISA-standardi koostuu standardin laajuuden ja voimaantulopäivän sisältävästä johdantokappaleesta, tilintarkastajan vastuuta käsittelevästä kappaleesta, määritelmäkappaleesta, kyseisen standardin vaatimuksia käsittelevästä kappaleesta ja soveltamisohjeita käsittelevästä

kappaleesta. Nämä elementit yhdessä muodostavat kokonaisen ISA-standardin (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009).

Standardien suunnittelukäytäntöjen uudistamisen yhteydessä liki puolet ISA-standardeista kokivat myös merkittävän uudistuksen. Nämä uudistukset olivat käynnissä tai jo lähes valmiita, kun Clarity-projekti käynnistyi, mutta IAASB päätti lykätä näiden valmistumista saadakseen muokatut standardit uusien suunnittelukäytäntöjen mukaisiksi. Tämä mahdollisti myös kaikkien uudelleen suunniteltujen ja selkiytettyjen standardien julkistamisen yhtä aikaa. IAASB julkaisi ensimmäiset neljä selkiytettyä ISA-standardia joulukuussa 2006. Clarity-projekti saatiin valmiiksi joulukuussa 2008 seurauksenaan kokonaisuudessaan 36 selkiytettyä ISA-standardia ja yksi selkiytetty laadunvalvontastandardi ISQC1 (*International Standard on Quality Control*). Selkiytetyt ISA-standardit astuivat voimaan niiden tilikausien tilintarkastuksiin, jotka alkoivat 15.12.2009 tai sen jälkeen (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009). ISA-standardit on jaoteltu aihepiireittäin ja numeroittain. Taulukko 2. esittää ISA-standardien jaottelun pääryhmiin.

ISA 200-299	Yleiset periaatteet ja velvollisuudet
ISA 300-499	Riskienarviointi ja arvioituihin riskeihin vastaaminen
ISA 500-599	Tilintarkastusevidenssin hankkiminen
ISA 600-699	Muiden tekemän työn käyttäminen
ISA 700-799	Tilintarkastuksen perusteella tehdyt johtopäätökset ja raportointi
ISA 800-899	Eriyiset osa-alueet

Taulukko 2. IAASB:n ISA-standardien jaottelu pääryhmiin

Tilintarkastuskertomusta ISA-standardeista käsittelevät erityisesti ISA 700, ISA 705 ja ISA 706. Kaikista näistä uusin versio on ollut Clarity-projektin seurauksena voimassa 15.12.2009 lähtien ja kaikki nämä standardit ovat nyt myös IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksen kohteena. ISA 700 käsittelee tilintarkastajan velvollisuutta antaa lausunto tarkastettavasta tilinpäätöksestä ja yleisesti tilintarkastuskertomuksen muotoa ja sisältöä. ISA 700 koskee tavallisten tilinpäätösten tilintarkastusta, kun taas ISA 800 antaa ohjeita erityislaatuisten tilinpäätösten tilintarkastukseen. ISA 700-standardin tarkoituksena on parantaa tilintarkastuskertomusten

yhdenmukaisuutta, uskottavuutta ja arvoa tilinpäätöksen käyttäjille. ISA 705 käsittelee tilanteita joissa tilintarkastaja päätelee että tilintarkastuskertomuksen lausunto on mukautettava. Standardin mukaisesti tilintarkastuskertomuksen lausunto voidaan mukauttaa kolmella tavalla – antamalla ehdollinen lausunto, kielteinen lausunto tai jättämällä lausunto kokonaan antamatta. ISA 706 käsittelee tilintarkastajan ylimääräistä kommunikointia tilintarkastuskertomuksessa silloin kun tilintarkastaja kokee sen aiheelliseksi. Ylimääräinen kommunikointi tapahtuu tiettyä seikkaa painottavan kappaleen tai muuta seikkaa painottavan kappaleen avulla.

2.4 PCAOB:n tilintarkastuksen standardit

PCAOB (*The Public Company Accounting Oversight Board*) perustettiin Sarbanes-Oxley Act-lainsäädäntöuudistuksen myötä vuonna 2002. PCAOB:n pääasiallinen tehtävä on asettaa tilintarkastusstandardeja Yhdysvalloissa julkisesti noteerattujen yhtiöiden tilintarkastuksiin. PCAOB toimii SEC:n (*Securities and Exchange Commission*) alaisuudessa. SEC perustettiin 1930-luvun laman aikana ja sen tehtävänä on Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoiden valvominen ja sijoittajien suojeleminen. Ennen PCAOB:n perustamista, yksityissektorin AICPA:n (*American Institute of Certified Public Accountants*) osana oleva toimielin ASB (*Auditing Standards Board*) vastasi kaikista tilintarkastusstandardeista Yhdysvalloissa. Nykyään se vastaa vain listaamattomien yhtiöiden tilintarkastuksen standardeista.

Ennen standardien toimeenpanoa, SEC:n täytyy hyväksyä PCAOB:n ehdottamat uudet tilintarkastusstandardit. PCAOB on päättänyt, että standardien laatiminen tulisi tehdä julkisesti tärkeimpien sidosryhmien kanssa keskustellen. Näitä sidosryhmiä ovat esimerkiksi sijoittajat ja tilinpäätösten laatijat. PCAOB on myös perustanut oman asiantuntijaryhmän SAG:n (*Standing Advisory Group*) opastamaan PCAOB:ta standardien muodostamisessa. Uusia standardeja kehitetään SAG:n konsultoinnin ja julkisesta keskustelusta saadun palautteen avulla. Ehdotetut standardit esitellään PCAOB:lle julkisessa kokouksessa. PCAOB päättää tämän jälkeen julkaistaanko standardiluonnos vielä julkisesti kommentoitavaksi. Riittävän kommentointiajan jälkeen kommentit arvioidaan ja niiden esiin tuomia asioita lisätään mahdollisuuksien mukaan valmiiseen standardiin. Kun PCAOB saa standardin valmiiksi, se lähetetään SEC:n hyväksyttäväksi. Standardi tulee käyttöön vasta sitten kun SEC auktorisoi sen (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009).

Erona IAASB:n toimintaan, PCAOB sekä luo standardeja, että valvoo niiden käyttöä tilintarkastusyhteisöihin tekemiensä tarkastusten kautta. Potentiaalinen hyöty tästä on se, että

tehdyissä tarkastuksissa opitut asiat voidaan ottaa huomioon uusia standardeja valmisteltaessa. IAASB:n toiminta on puolestaan rajoitettu standardien luomiseen, eikä sillä ole toimeenpano- tai tarkastusvaltaa, vaan IAASB:n standardien toimeenpano ja tarkastus on standardeja käyttävien maiden kansallisen lainsäädännön puitteissa.

PCAOB ilmaisi heti toimintansa alkaessa vuonna 2002 aikovansa luoda kattavan standardipaketin tilintarkastukseen. PCAOB on tähän mennessä luonut 18 omaa tilintarkastusstandardia. Yksi PCAOB:n ensiaskelista oli julkaista standardi *Auditing Standard No.1, References in Auditors' Reports to the Standards of the Public Company Accounting Oversight Board*, mikä valjasti Auditing Standards Boardin aiemmat standardit PCAOB:n standardeiksi siihen asti, kunnes ne PCAOB:n omilla standardeilla myöhemmin korvattaisiin (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009). Monet näistä huhtikuussa 2003 käyttöön otetuista väliaikaisista standardeista ovat pieniä muutoksia lukuun ottamatta yhä sellaisenaan voimassa. Auditing Standards Boardin aikaisempiin standardeihin viitataan lyhenteellä AU ja PCAOB:n luomiin standardeihin lyhenteellä AS. AU-standardeja on vielä toistaiseksi huomattavasti suurempi määrä ja ne on luokiteltu pääluokkiin. Taulukko 3. esittää Auditing Standards Boardilta PCAOB:lle siirtyneiden standardien luokittelun.

AU 100	Statements on Auditing Standards
AU 200	General Standards
AU 300	The Standards of Fieldwork
AU 400	The First, Second and Third Standards of Reporting
AU 500	The Fourth Standard of Reporting
AU 600	Other Types of Reports
AU 700	Special Topics
AU 800	Compliance Auditing
AU 900	Special Reports of the Committee on Auditing Procedures

Taulukko 3. Auditing Standards Boardin standardien luokittelu

Tarkastettavan yrityksen sisäisten kontrollien tarkastus on yksi PCAOB:ta ja IAASB:ta erottavista tekijöistä. Yhdysvalloissa sisäisten kontrollien tarkastusta sääntelee Sarbanes-Oxley Act ja se on sitä kautta implementoitu osaksi PCAOB:n standardeja. EU:ssa esimerkiksi sisäisten kontrollien tarkastusta säännellään puolestaan kunkin jäsenmaan kansallisen lainsäädännön alaisuudessa. Sisäisten kontrollien tarkastus tuo myös eroja tilintarkastuskertomukseen. PCAOB:n standardien mukaisesti tilintarkastaja on velvollinen antamaan lausunnon tilintarkastuskertomuksessa tarkastuskohteen sisäisistä kontrolleista. IAASB:n standardeissa ei tällaista vaatimusta ole. PCAOB:n ja IAASB:n standardit eroavat myös toisella olennaisella tavalla. PCAOB:n standardit rajoittuvat vain julkisesti noteerattujen yhtiöiden tilintarkastukseen ja pätevät vain yhden valtion ja lainsäädännön alueella. IAASB:n ISA-standardit puolestaan koskevat kaiken tyyppisten yhtiöiden tilintarkastusta ja ovat levittyneet useille maantieteellisille alueille ja osaksi usean eri valtion kansallista lainsäädäntöä. PCAOB:n standardien dokumentointivelvollisuudet ovat myös IAASB:n ISA-standardeja laajemmat. PCAOB:n standardit tulkitaan ohjailevammiksi, kun taas ISA-standardit nojaavat enemmän ammatilliseen harkintaan. Erona on myös toiminnan jatkuvuuden aikajänteen määrittely. Toiminnan jatkuvuuden arviota (Going Concern) koskien PCAOB määrittelee aikajänteeksi 12 kuukautta, kun taas IAASB:n sääntelyssä tämä aikajänne on ainakin 12 kuukautta tai enemmän (Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center, 2009)

Tilintarkastuskertomusta PCAOB:n standardeista sääntelevät ensisijaisesti AU 500-luokkaan kuuluvat *AU 508 Reports on Audited Financial Statements* ja *AU 530 Dating of the Independent Auditor's Report*. AU 508-standardi astui voimaan 1.1.1989 jälkeen julkaistuihin tilintarkastuskertomuksiin. Standardi määrittelee tilintarkastuskertomusten tyypit, kuvailee kullekin kertomustyyppille sopivat olosuhteet ja tarjoaa esimerkkejä tilintarkastuskertomuksista. PCAOB:n itsensä julkaisema *AS No. 5 An Audit of Internal Control Over Financial Reporting That Is Integrated with An Audit of Financial Statements*, säätelee puolestaan sisäisten kontrollien tarkastusta ja siitä raportointia tilintarkastuskertomuksessa.

1988, AICPA:n alainen ASB julkaisi standardipaketin nimeltä *Statements on Auditing Standards (SAS) Nos. 53 through 61*, joita kutsuttiin kokonaisuutena odotuskuilustandardeiksi ja niiden oli tarkoitus parantaa kommunikaatiota tilintarkastajien ja tilinpäätösten käyttäjien välillä. Siihen sisältyvä standardi *AU 508 Reports on Audited Financial Statements* uudisti tilintarkastuskertomuksen, jotta yleisö ymmärtäisi tilintarkastajan roolin paremmin. Tilintarkastuskertomukseen tällöin tuodut uudistukset esittivät vaatimuksen tilintarkastajalle

selostaa tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan vastuu, tilintarkastustoimenpiteiden luonne ja tarjottu varmuuden taso siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaista virheellisyyttä (Gray et al., 2011). Nämä uudistukset on kuitenkin koettu 2000-luvulla riittämättömiksi, mistä johtuen PCAOB käynnisti nykyiset tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksensa (PCAOB, 2013).

3 TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN

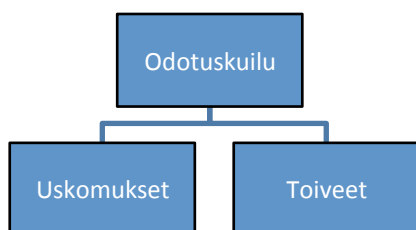
3.1 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Suuria yrityskatastrofeja, kuten Enronin ja WorldComin skandaaleja, seuraa usein syyttelyn ilmapiiri. Tilintarkastusyhteisö Ernst & Young oli myös pitkään vihaisen yleisön kynsissä investointipankki Lehman Brothersin vuoden 2008 romahduksen jälkeen. Syyttely kohdistuu usein tilintarkastajiin herättäen kiukkua ja kysymyksiä siitä, miksi tilintarkastajat eivät kyenneet varoittamaan ennalta osakkeenomistajia ja muita sidosryhmiä yrityksen heikosta taloudellisesta tilanteesta tai miksi he epäonnistuivat konkurssiin johtaneen väärinkäytöksen havaitsemisessa. Näistä kysymyksistä voidaan vetää se johtopäätös, että tilintarkastajan *odotettiin* havaitsevan toiminnan jatkuvuuden epävarmuus tai tehty väärinkäytös tilintarkastusprosessin aikana. Se tosiasia, että tilintarkastajat eivät kykene vastaamaan näihin odotuksiin luo sidosryhmissä huolta, mikä ilmaistaan tilintarkastuksen odotuskuiluna (Dennis, 2010).

Liggio (1974) oli ensimmäinen, joka käytti sanaa tilintarkastuksen odotuskuilu. Hän määritteli tilintarkastuksen odotuskuilun muodostuvan siitä, että tilintarkastajan ja tilinpäätöksen käyttäjien odotukset tilintarkastuksen suorituskyvyn osalta eroavat. The Cohen Commission (1978) pohti määritelmän laajentamista siten, että kuilu saattaa muodostua sen välille, mitä suuri yleisö odottaa tai tarvitsee ja mitä tilintarkastajat voivat saada aikaiseksi ja mitä heidän olisi kohtuullista olettaa saavansa aikaiseksi. Monroe & Woodliff (1993) määrittelivät tilintarkastuksen odotuskuilun tilintarkastajan ja suuren yleisön uskomusten erona tilintarkastajan vastuita ja tilintarkastuskertomuksen välittämiä viestejä kohtaan.

Vaikka tilintarkastuksen odotuskuilu voidaan määritellä monella tavalla, monet niistä selittävät kuilun sisältävän eroavaisuuksia uskomuksissa koskien sitä mitä tilintarkastus pitää sisällään ja/tai toiveita, että tilintarkastajat suorittavat tietyt tehtävät tietyllä tavalla (Dennis, 2010). Uskomukset siitä mitä tilintarkastajat tekevät saattavat perustua empiirisiin luuloihin tilintarkastajien

velvollisuuksista. Toive siitä, että tilintarkastaja suorittaa tehtäviä tietyllä tavalla saattaa juontaa juurensa muista toiveista tilintarkastusta tai tilintarkastajia kohtaan tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi. Odotuskuilu voidaan määritellä uudelleen poistamalla määritelmästä sana ”odotus” ja käsittelemällä asiaa joko uskomuksina tai toiveina (Dennis, 2010). Kuva 4. esittää tilintarkastuksen odotuskuilun jaettuna uskomuksiin ja toiveisiin.

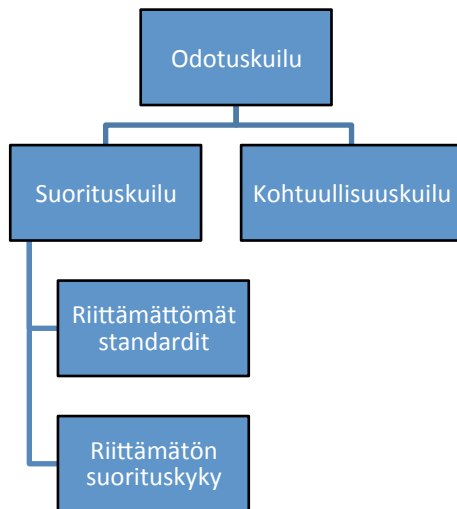

Kuva 4. Tilintarkastuksen odotuskuilun jako Dennisin (2010) mukaan uskomuksiin ja toiveisiin

Ainoastaan osa tilintarkastuksen odotuskuilun aiheuttamista ongelmista voidaan korjata tarkastelemalla uskomuksia siitä, mitä tilintarkastajat tekevät tai mitkä oletetaan olevan heidän velvollisuutensa. Jos uskomukset perustuvat tietämättömyyteen, ratkaisu on niiden ryhmien opastaminen, joilla on väärä uskomuksia. Tämä onkin usein ollut ammattikunnan tapa käsitellä odotuskuilun aiheuttamia ongelmia, mikä ilmenee esimerkiksi tilintarkastuskertomukseen lisätyistä tilintarkastajien ja johdon velvollisuuksia käsittelevistä kappaleista. Jos odotukset ovat kuitenkin todellisuudessa toiveita, on näiden käsittely vaikeampaa ja vaatii tilintarkastuksen tavoitteiden täsmentämistä laajemmin. Odotuskuilun aiheuttamia ongelmia ei voida korjata ilman tarkkaa ymmärrystä siitä, minkälaisista odotuksista kuilu muodostuu (Dennis, 2010).

Porter (1993) määritteli empiirisessä tutkimuksessaan odotuskuilun yhteiskunnan tilintarkastajiin kohdistuvien odotusten ja tilintarkastajien todellisen suorituskyvyn välillä olevaksi eroksi yhteiskunnan näkökulmasta katsottuna. Porter jakaa tilintarkastuksen odotuskuilun kahteen osaan, joita ovat kohtuullisuuskuilu (*reasonableness gap*) ja suorituskuilu (*performance gap*). Kohtuullisuuskuilu tarkoittaa eroja sen suhteen, mitä yhteiskunta odottaa tilintarkastajilta ja mitä tilintarkastajilta voidaan oikeasti kohtuullisuuden nimissä odottaa. Suorituskuilu puolestaan tarkoittaa eroja sen suhteen, mitä yhteiskunta voi kohtuudella tilintarkastajan suoritukselta odottaa ja mitä tilintarkastajien nähdään oikeasti saavan aikaan. Suorituskuilu voidaan jakaa edelleen kahteen osaan. Riittämättömät standardit (*deficient standards*) tarkoittavat eroja sen suhteen, mitkä ovat ne velvollisuudet, joita voidaan kohtuudella tilintarkastajalta odottaa ja mitkä ovat tilintarkastajien olemassa olevat lailla tai muiden säännösten pohjalta määritellyt velvollisuudet.

Riittämätön suorituskyky (*deficient performance*) puolestaan tarkoittaa eroja sen suhteen, mikä on tilintarkastajan nykyisten lain määrittämien velvollisuuksien odotettu suorittamisen taso ja mikä on yhteiskunnan näkemä tilintarkastajan suorituksen taso. Kuva 5. esittää tilintarkastuksen odotuskuilun jaon Porterin (1993) mukaan.

Kuva 5. Porterin (1993) tilintarkastuksen odotuskuilun jako suorituskuiluun ja kohtuullisuuskuiluun

Tilintarkastuksen odotuskuilua on tutkittu paljon empiirisesti. Epstein & Geiger (1994) toteuttivat sijoittajille suunnatun kyselyn kerätäkseen tietoa siitä, mikä on se varmuuden taso, jonka he uskoivat että tilintarkastajien tulisi tarjota tilinpäätöksissä olevia virheitä ja väärinkäytöksiä kohtaan. Kyselyn tulokset paljastivat, että sijoittajat haluavat hyvin korkean tason varmennusta ja odotuskuilu tilintarkastajien ja sijoittajien välillä varmennuksen halutun tason osalta on olemassa. Humphrey, Moizer & Turley (1993) havaitsivat usealle eri ammattiryhmälle lähettämänsä kyselyn vastauksista, että tilintarkastajien ja muiden vastaajaryhmien välillä oli suuri ero näkemyksissä tilintarkastuksen luonteesta. Tilintarkastuksen odotuskuilu näkyikin erityisesti tilintarkastuksen luonnetta ja tilintarkastajien suorituskykyä kohtaan. Erilaisia odotuksia näkyi muun muassa tilintarkastajan roolista väärinkäytösten havaitsemisessa, tilintarkastajan velvollisuuksista ulkopuolisille ja tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavista tekijöistä. Godsell (1992) havaitsee laajan yleisen uskomuksen, että kenen tahansa jostakin yrityksestä kiinnostuneen tulisi pystyä luottamaan sen tilintarkastettuun tilinpäätökseen vakuutuksena sen vakavaraisuudesta ja toiminnan elinkelpoisuudesta.

Porter, Ó hÓgartaigh & Baskerville (2012) pohtivat tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamista ja esittävät kolmivaiheisen lähestymistavan. Ensimmäinen huomioitava seikka on se, että tilintarkastusammattin ympärillä pyörivistä uusista asioista on keskusteltava laajasti, jotta yhteiskunta saa ajankohtaista tietoa tilintarkastuksesta ja pystyy paremmin arvioimaan sitä, mikä tilintarkastajille on mahdollista saavuttaa ja mikä ei. Toinen tärkeä asia on, että tilintarkastusstandardeihin sisällytetään ne velvollisuudet, mitä yhteiskunta tilintarkastajilta odottaa, mitkä ovat kustannustehokkaita toteuttaa. Kolmantena asiana on sen varmistaminen, että tilintarkastusstandardit tarkentavat mitä tilintarkastajilta vaaditaan heidän velvollisuuksiensa täyttämiseksi sekä tilintarkastajien suorituskyvyn monitorointi sen varmistamiseksi, että vaatimukset täytetään. Nämä kolme asiaa yhdessä auttavat yhdenmukaistamaan tilintarkastajan suorituskyvyn yhteiskunnan odotusten kanssa vahvistaen luottamusta tilintarkastajien työtä kohtaan.

Laajennettua tilintarkastuskertomusta on myös esitetty vastaukseksi tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiselle. Nair & Rittenberg (1987) huomasivat, että tilinpäätösten käyttäjien näkemykset johdon ja tilintarkastajien suhteellisista velvollisuuksista muuttuvat laajennetun tilintarkastuskertomuksen seurauksena. Kelly & Mohrweis (1989) havaitsivat myös, että tilinpäätöksen käyttäjien näkemykset tilintarkastuksen luonteesta muuttuvat olennaisesti tilintarkastuskertomukseen tehtyjen sanamuutoksien mukaan. Hartherly, Innes & Brown (1991 & 1992) tekivät kuitenkin vastakkaisen havainnon, että oletukset johdon ja tilintarkastajien velvollisuuksista eivät olennaisesti muuttuneet, kun tilintarkastuskertomuksen sanamuotoja muutettiin.

Bailey, Bylinski & Shields (1983) havaitsivat, että paremman tietopohjan omaavat tilinpäätöksen käyttäjät asettivat vähemmän vastuuta tilintarkastajille kuin huonomman tietopohjan omaavat tilinpäätöksen käyttäjät. Monroe & Woodliff (1994) tulivat samaan johtopäätökseen. Tilintarkastuksen odotuskuilu näyttäisi siis olevan laajempi tilintarkastajien ja heikomman tietopohjan omaavien tilinpäätöksen käyttäjien välillä. Epstein & Geiger (1994) havaitsivat myös, että koulutetummat sijoittajat vaativat epätodennäköisemmin korkeampaa varmennusta tilintarkastajilta. Yksi tapa tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseen voidaankin nähdä olevan tietoisuuden lisääminen tilintarkastuksen luonteesta ja rajoitteista.

Tämän tavoitteen saavuttamiseksi laadittu uusittu versio IAASB:n ISA 700-standardista astui voimaan 31.12.2006. ISA 700 on tilintarkastuskertomusta käsittelevä ISA-standardi ja tämän standardin uudistus toteutettiin erityisesti parantamaan tilintarkastuskertomuksen lukijoiden ymmärrystä tilintarkastuksesta ja yhdenmukaistamaan tilinpäätöksen käyttäjien odotukset

tilintarkastajan ja johdon todellisten velvollisuuksien kanssa. ISA 700-standardin uudistus piti tuolloin sisällään tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksia käsittelevien kappaleiden lisäämisen ja uusia tietoja tilintarkastuksen luonteesta ja laajuudesta. Gold, Gronewold & Pott (2012) havaitsivat tutkimuksessaan kuitenkin tilintarkastuksen odotuskuilun säilyvän ennallaan ISA 700 standardin uudistamisesta huolimatta erityisesti tilintarkastajan velvollisuuksia koskien, mutta johdon velvollisuuksista ja tilinpäätöksen luotettavuudesta tilintarkastajat ja tilinpäätöksen käyttäjät pääsevät kohtuulliseen yhteisymmärrykseen. Tilinpäätöksen käyttäjät määrittelevät kuitenkin edelleen huomattavasti suuremman vastuun tilinpäätöksen oikeellisuudesta tilintarkastajille, kuin tilintarkastajat itse. Johtopäätöksenä voidaan siis todeta, että tilintarkastajan velvollisuuksia käsittelevän tekstin tulisi odotuskuilun pienentämiseksi olla vieläkin selkeämmin muotoiltu, tai sitten tilinpäätöksen käyttäjien odotuksia ei edes ole mahdollista muuttaa tilintarkastuskertomuksessa tarjottavilla lisäselvityksillä.

Gray et al. (2011) havaitsivat myös, että tilinpäätöksen käyttäjät pitävät vakiomuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa relevanttina signaalina ainoastaan tilintarkastajan lausuntoa, eivätkä he lue tilintarkastuskertomuksessa olevaa muuta tekstiä ja selvennyksiä. Tästä voidaan vetää se johtopäätös, että sanamuutokset tilintarkastuskertomuksessa eivät kenties ole hyvä keino tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseksi. Tilinpäätöksen käyttäjien odotukset voidaankin nähdä muodostuvan melko vakaista ennakkoluuloista. Monroe & Woodliff (1994), kokeellisessa kyselyssään tilintarkastajille, kirjanpitäjille, lainanantajille, hallituksen jäsenille, osakkeenomistajille ja opiskelijoille, havaitsivat kuitenkin että pitempi tilintarkastuskertomus kavensi odotuskuilua joillakin osa-alueilla, mutta kasvatti sitä toisilla. Odotuskuilu kaveni niillä osa-alueilla, joita sanamuotojen muutokset erityisesti koskivat, mutta itse asiassa levensi odotuskuilua niillä osa-alueilla, jotka eivät ole tilintarkastajan vastuulla, kuten väärinkäytösten estäminen ja tarkastettavan yhtiön tulevaisuuden näkymien arvioiminen.

3.2 IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen

3.2.1 Mikä tilintarkastuskertomuksessa muuttuu

IAASB:n uudistustyön kohteena olevat standardit käsittävät uudistetut standardit ISA 700, ISA 705, ISA 706, ISA 260 ja ISA 570, sekä uuden standardin ISA 701. Standardiuudistusten tavoitteena on lisätä tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyttä ja parantaa tilintarkastuskertomuksen arvoa tilinpäätöksen käyttäjille. Merkittävimpänä uudistuksena on tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen

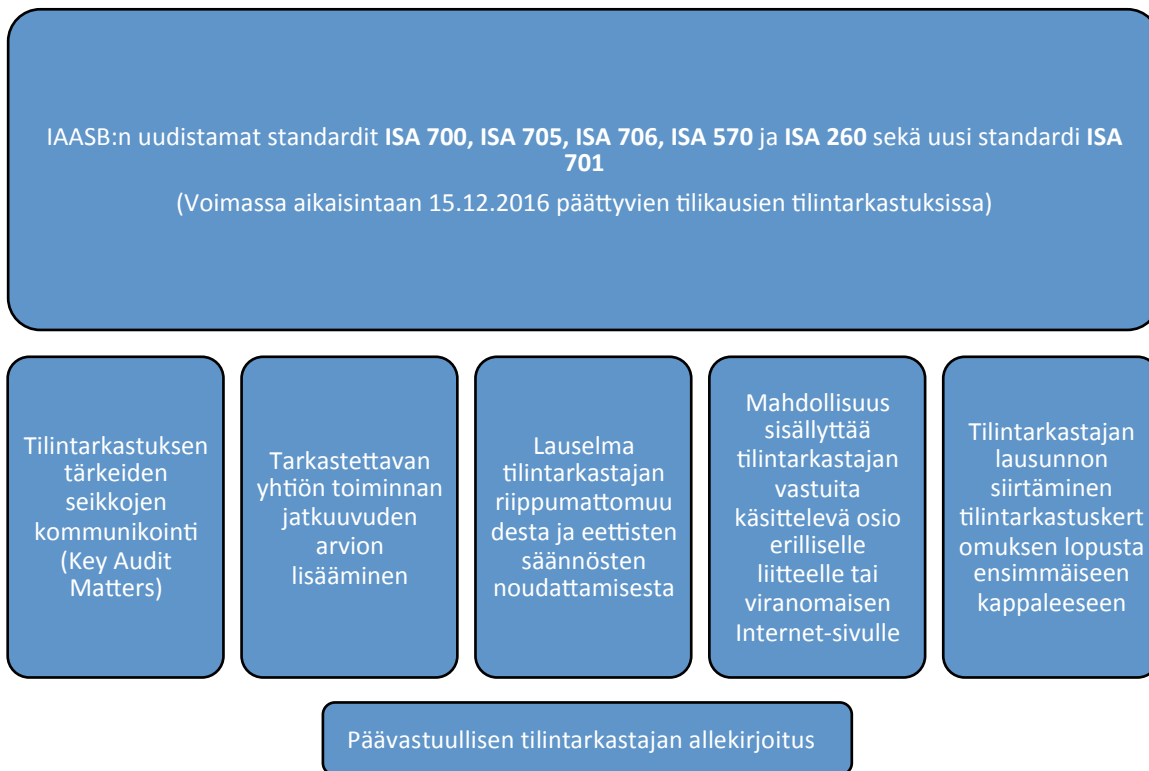
(Key Audit Matters) kommunikointi tilintarkastuskertomuksessa. Termin virallinen suomenkielinen nimitys lienee joko ”tilintarkastuksen tärkeät seikat” tai ”tilintarkastuksen avainseikat”. Termin virallisen suomenkielisen vastineen puuttuessa tutkimuksen kirjoitushetkellä, sovelletaan tutkimuksessa termiä ”tilintarkastuksen tärkeät seikat”. Tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja ovat ne seikat, jotka vaativat tilintarkastuksen aikana merkittävää tilintarkastajan omaa subjektiivista arviointia, osa-alueet joissa tilintarkastaja kohtasi merkittäviä haasteita tilintarkastuksen aikana ja tilanteet, jotka vaativat merkittävän muutoksen tilintarkastajan alkuperäiseen suunnitelmaan.

Muita tilintarkastuskertomukseen lisättäviä tietoja ovat tilintarkastajan arvio tarkastettavan yhtiön toiminnan jatkuvuudesta, lauselma tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta, mahdollisuus sisällyttää tilintarkastajan vastuita koskevat tiedot erilliselle liitteelle, tilintarkastajan lausunnon siirtäminen tilintarkastuskertomuksen lopusta ensimmäiseen kappaleeseen ja päävastuullisen tilintarkastajan nimen julkaiseminen tilintarkastuskertomuksessa (IAASB, 2013). Valmiin standardin tietojen mukaan tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikointi sekä päävastuullisen tilintarkastajan nimen sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen koskevat lähtökohtaisesti vain julkisia yhtiöitä, mutta näitä tietoja voidaan halutessaan sisällyttää myös muiden yhtiöiden tilintarkastuskertomuksiin. Muu osa uusista standardeista koskee kaikkien ISA-standardeja noudattavien yhtiöiden tilintarkastusta (IAASB, 2015).

Uudistettu ISA 700 (*Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen*) sisältää uusia raportointielementtejä, kuten lauselman tilintarkastajan itsenäisyydestä ja eettisten säännösten noudattamisesta. Uudistunut ISA 705 (*Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisällyttämän lausunnon mukauttaminen*) sisältää lisäksi siihen, miten ISA 700-standardin uusien elementtien kanssa toimitaan niissä tilanteissa, joissa tilintarkastaja antaa mukautetun lausunnon. Uudistettu ISA 706 (*Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet*) puolestaan sisältää lisäksi uusista määrittelyistä koskien sitä, mikä on tiettyä seikkaa painottavan kappaleen, muuta seikkaa painottavan kappaleen ja tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja painottavan kappaleen välinen suhde ja missä tilanteissa mitäkin kappaletta tulisi käyttää.

Uudistettu ISA 260 (*Kommunikointi hallintoelinten kanssa*) lisää tilintarkastajan kommunikointivaatimuksia hallintoelinten kanssa erityisesti ISA 701 tuomien tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen osalta. Uudistettu ISA 570 (*Toiminnan jatkuvuus*) antaa velvoitteen toiminnan jatkuvuuden arvion sisällyttämiseen tilintarkastuskertomukseen ja täysin uusi standardi ISA 701

asettaa vaatimukset tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen valitsemiseen ja kommunikointiin. Kuva 6. esittää IAASB:n standardiuudistukset tiivistetysti.

Kuva 6. IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistukset tiivistetysti

Arvioidessaan mitkä hallintoelinten kanssa kommunikoidavat seikat ovat tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja, ISA 701 vaatii tilintarkastajaa ottamaan huomioon ne osa-alueet tilintarkastuksessa, jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan huomiota, kuten osa-alueet jotka on tunnistettu merkittäviksi riskeiksi ISA 315 (*Olellaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla*) mukaan, osa-alueet jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan arviointia, osa-alueet joissa tilintarkastaja kohtasi merkittäviä haasteita tilintarkastuksen aikana esimerkiksi hankkiakseen riittävästi tarkoituksenmukaista evidenssiä ja tilanteet, jotka vaativat merkittävän muutoksen tilintarkastajan alkuperäiseen suunnitelmaan kuten merkittävän puutteen löytäminen sisäisistä kontrolleista (IAASB, 2013).

Koska tilintarkastuksen tärkeät seikat ovat kaikista merkittävimpiä tilintarkastuksessa esillä olleita seikkoja, ja siksi suhteellinen käsite, on todennäköistä että jokaisessa tilintarkastuksessa olisi mahdollista kommunikoida ainakin yksi tilintarkastuksen tärkeä seikka. IAASB kuitenkin on

tietoinen siitä, että saattaa esiintyä tiettyjä olosuhteita (esimerkiksi jos yrityksellä on hyvin vähän toimintaa tai varallisuutta), että tilintarkastajan ammatillisen arvion mukaan ei ole raportoitavia tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja (IAASB, 2013). Tilintarkastuksen tärkeät seikat on myös määritelty niiksi seikoiksi, jotka olivat merkittävimpiä juuri kyseisellä tilikaudella tehdyn tilintarkastuksen kannalta. Tilinpäätöksen käyttäjät ovat kiinnostuneita kaikkein viimeisimmästä tiedosta päätöksentekonsa tueksi ja siksi arvostavat eniten kyseisellä tilikaudella ilmenneitä tärkeitä seikkoja. Tilintarkastaja voi IAASB:n mukaan kuitenkin arvioida, mikäli edellisellä tilikaudella ilmennyt tärkeä seikka on nykyiselläkin tilikaudella tärkeä seikka (IAASB, 2013).

ISA 701 standardin vaatimukset-osio on suunniteltu tarpeeksi periaatepohjaiseksi, jotta tilintarkastaja voisi käyttää omaa ammatillista harkintaa sen suhteen, minkä verran tietoja mistäkin tilintarkastuksen tärkeästä seikasta julkaistaan tilintarkastuskertomuksessa. IAASB uskoo, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen tulisi sisältää viittaus niihin tilinpäätöksen eriin, joita ne koskevat, mikäli se on mahdollista. Tämä mahdollistaa tilinpäätöksen käyttäjän saavan sekä johdon että tilintarkastajan näkemyksen kyseisestä seikasta. IAASB:n saama palaute osoittaa kuitenkin, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kuvaukset eivät voi ainoastaan selostaa uudelleen samaa tietoa, mikä jo löytyy tilinpäätöksestä, tai vain osoittaa mistä tieto tilinpäätöksessä löytyy ilman tilintarkastajan omaa kommentointia seikasta. IAASB:n mukaan tilintarkastajan onkin selostettava tärkeiden seikkojen kohdalla ne syyt, minkä takia tilintarkastaja arvioi seikan olevan tilintarkastuksen tärkeä seikka, jotta tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnilla olisi arvoa tilinpäätöksen käyttäjille (IAASB, 2013).

IAASB uskoo, että tiettyä seikkaa painottavan kappaleen käyttö tulee olemaan harvinaista tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja koskevien kappaleiden astuessa voimaan, ellei tiettyä seikkaa painottavaa kappaletta varsinaisesti tietyissä tilanteissa vaadita jossakin kansallisessa lainsäädännössä. Tällä hetkellä yleisin tiettyä seikkaa painottavan kappaleen käyttötarkoitus on ollut nostaa esiin olennaisia epävarmuustekijöitä tarkastettavan yhtiön toiminnan jatkuvuutta koskien, mutta tämä tarkoitus korvataan uuden ISA 570 standardin toiminnan jatkuvuuden arviota koskevan kappaleen lisäämisellä. Muuta seikkaa painottavan kappaleen kuitenkin nähdään vielä täyttävän roolinsa. Sen avulla tilintarkastaja voi selostaa tilintarkastukseen vaikuttaneita seikkoja, mitkä eivät täytä tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kriteerejä (IAASB, 2013). Tilintarkastuksen tärkeät seikat koskevat pääasiassa vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta, koska tilanteissa, joissa tilintarkastaja joutuu antamaan ehdollisen tai kielteisen lausunnon, tällaiseen lausuntoon johtaneet

merkittävät tilintarkastuksessa ilmenneet seikat selostetaan tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen sijasta ehdollisen tai kielteisen lausunnon perusteina tilintarkastuskertomuksessa (IAASB, 2013).

Toiminnan jatkuvuuden arvion lisäämisen tilintarkastuskertomukseen voidaan myös nähdä olevan merkittävä uudistus. Mikäli tilintarkastaja päätelee, että johdon oletus toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laatimisen perustana on olosuhteisiin nähden asianmukainen ja mitään olennaista epävarmuutta toiminnan jatkuvuuden suhteen ei havaita, uusi toiminnan jatkuvuus-osio tilintarkastuskertomuksessa sisältää selvityksen toiminnan jatkuvuuden oletuksesta tilinpäätöksen laatimisen perustana soveltuvan tilinpäätösnormiston mukaisesti, lausunnon siitä, että oletus toiminnan jatkuvuudesta on tilintarkastajan näkemyksen mukaisesti asianmukainen, lausunnon siitä että tilintarkastaja ei ole havainnut olennaista epävarmuutta toiminnan jatkuvuuden suhteen sekä lausunnon, että kuitenkin sekä johto että tilintarkastaja eivät kykene takaamaan yhtiön toiminnan jatkuvuutta (IAASB, 2013).

Tilintarkastajalla on ennen IAASB:n standardiuudistustakin ollut velvollisuus arvioida johdon toiminnan jatkuvuuden oletusta tilinpäätöksen laatimisen perustana ja päätellä löytyykö toiminnan jatkuvuuden suhteen mitään olennaista epävarmuutta. Tilintarkastajan täytyy nykyisten standardien mukaan arvioida, antavatko tehdyt tilintarkastustoimenpiteet ja kerätty evidenssi viitteitä siitä, että tarkastettavan yhtiön toiminnan jatkuvuuteen liittyy epävarmuutta kohtuullisen ajan puitteissa (yleensä 1 vuosi) ja jos epäilyksiä syntyy, täytyy tilintarkastajan hankkia tietoa johdon suunnitelmista käsitellä toiminnan jatkuvuuden ongelmia ja arvioida näiden suunnitelmien kelpoisuutta. Mikäli tilintarkastaja arvioi suunnitelmista huolimatta toiminnan jatkuvuuden sisältävän olennaista epävarmuutta ja mikäli tarkastettava yritys julkistaa itsekkin tämän tiedon tilinpäätöksessään, tulee tilintarkastajan selostaa asia tilintarkastuskertomuksessa tiettyä seikkaa painottavalla kappaleella (Eilifsen et al., 2014 s.592). Erona nykyiseen standardiin on se, että toiminnan jatkuvuus on uudessa standardissa omana erillisenä osionaan eikä liitettynä tiettyä seikkaa painottavaan kappaleeseen, ja että toiminnan jatkuvuuden arvio esitetään aina tilintarkastuskertomuksessa riippumatta siitä, sisältääkö tarkastettavan yhtiön toiminnan jatkuvuus olennaista epävarmuutta vai ei.

Tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden arviota pohjoismaissa tutkineet Sormunen et al. (2013) esittävät, että tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto on tärkeässä roolissa varoittamassa sijoittajia yrityksen taloudellisen tilanteen heikkenemisestä. Kansainväliset sijoittajat, joilla on mahdollisesti rajalliset mahdollisuudet saada tietoa ulkomaisen yrityksen talouden tilasta, tarvitsevat näitä tietoja sijoituspäätöksiensä tueksi. He toteavat myös, että toiminnan jatkuvuuden

arvion raportoinnissa ennen konkurssia on merkittäviä eroja eri pohjoismaiden välillä. Toiminnan jatkuvuutta koskevat negatiiviset arviot ovat huomattavasti yleisempiä Tanskassa ja Norjassa kuin Ruotsissa ja Suomessa. Toinen merkittävä löydös on, että Big4-tilintarkastajat merkittävästi todennäköisemmin julkaisevat toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon, kuin ei-Big4-tilintarkastajat.

Kausar, Taffler & Tan (2009) havaitsevat kuitenkin merkittävän hitaan markkinareaktion sellaisesta julkaistusta tilintarkastuskertomuksesta, jossa tilintarkastaja toteaa toiminnan jatkuvuuden olevan epävarmaa. Sitä vastoin reaktio puhtaaseen toiminnan jatkuvuutta koskevaan tilintarkastajan lausuntoon ei sisällä viivytystä. He havaitsevat, että vaikka tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden arviolla on selkeä informaatio sisältö, huonoja uutisia ei täysin sisäistetä markkinoilla ajankohtaisesti. Feng & Li (2014) havaitsevat, että se paino, minkä tilintarkastajat antavat johdon ennusteille toiminnan jatkuvuutta koskien ei eroa ratkaisevasti käytetyistä konkurssin ennustamismalleista. Tilintarkastajat kuitenkin antavat konkurssin ennustamismallia ratkaisevasti alemman painoarvon sellaisille johdon ennusteille, joiden he näkevät olevan vähemmän uskottavia, mikä osoittaa ammatillista skeptisyyttä.

Tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen eettisiin sääntöihin on kiinnitetty yhä enemmän huomiota, minkä johdosta IAASB suunnitteli tilintarkastuskertomukseen lisättävän selkeän lauseلمان siitä, että tilintarkastaja on tarkastuskohteesta riippumaton eettisten säännösten, sovellettavan lain tai kansainvälisten standardien mukaisesti. Osana lauselmaa, tilintarkastajan tulee myös julkaista eettisten säännösten lähteet. Lauselman tarkoitus on lisätä tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä vastaavalla tavalla kuin tiedon siitä, että tilintarkastus on suoritettu ISA-standardien mukaisesti (IAASB, 2013).

IAASB:n uudistuksiin sisältyy myös päävastuullisen tilintarkastajan nimen julkaiseminen tilintarkastuskertomuksessa. Tärkein argumentti päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoituksen sisällyttämiselle tilintarkastuskertomukseen on, että se parantaa tilintarkastuksen laatua. Argumentti perustuu lisääntyneeseen tilivelvollisuuteen yksittäistä tilintarkastajaa kohtaan (Institute of Chartered Accountants in England and Wales, 2005). IAASB:n mukaan päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoitus tilintarkastuskertomuksessa lisää tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä tilinpäätöksen lukijoille ja tuottaa päävastuulliselle tilintarkastajalle suuremman tunteen henkilökohtaisesta vastuusta ja tilivelvollisuudesta, minkä uskotaan johtavan parempaan tilintarkastuksen laatuun (IAASB, 2013). Kokeelliset tutkimukset paljastavatkin, että henkilökohtainen allekirjoitus lisää allekirjoittajan rehellisyyttä ja moraalista eheyttä. (Davidson &

Stevens, 2013). Blay, Gooden, Mellon & Stevens (2013) havaitsivat myös henkilökohtaisen allekirjoituksen saattavan lisäävän moraalista harkintaa ja vähentävän väorien tietojen antamista.

Blay, Notbohm, Schelleman & Valencia (2014) eivät kuitenkaan havaitse tilintarkastuksen laadun parantuneen päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoituksen sisällyttämisellä tilintarkastuskertomukseen ja esittävät, että joidenkin mielestä päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoituksen sisällyttäminen saattaa aiheuttaa sen, että päävastuullinen tilintarkastaja pitää tilintarkastusta liiallisessa määrin omalla vastuullaan ja konsultoi vähemmän muiden mielipiteitä, mistä johtuen tällaisella säännöksellä saattaisi olla jopa tilintarkastuksen laatua heikentävä vaikutus. Vaatimus päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoitukseen on jo ollut voimassa monen maan kansallisessa lainsäädännössä. Suomessa päävastuullisen tilintarkastajan allekirjoitus on sisällytetty tilintarkastuslakiin ja tätä seikkaa ei sen vuoksi nosteta esille kyselytutkimuksessa (Tilintarkastuslaki 15§).

IAASB:n uudistuksiin kuuluu myös mahdollisuus sisällyttää tilintarkastajan velvollisuuksia ja tilintarkastuksen luonnetta kuvaava teksti erilliselle liitteelle tilintarkastuskertomukseen sisällyttämisen sijaan. Tämä tieto on myös mahdollista tallettaa soveltuvan viranomaisen Internet-sivulle, jolloin tilintarkastuskertomuksen yhteydessä viitattaisiin, mistä tieto löytyy. Tämän uudistuksen tavoitteena on siirtää tilintarkastuskertomuksen fokusta tilintarkastusta yleisesti kuvailevasta informaatiosta kohti juuri kyseistä tehtyä tilintarkastusta kuvailevaa yrityskohtaista informaatiota.

3.2.2 Kommentointi uudistuksista

IAASB:lle lähetetyissä kommenttikirjeissä kehutaan uudistusten viitoittamaa suuntaa. Tilintarkastusyhteisö BDO (2013) kommentoi tilintarkastuskertomuksen standardiuudistusten olevan suuri askel eteenpäin tilinpäätöksen käyttäjien ymmärryksen lisäämisessä tilintarkastuksen riskipohjaista luonnetta kohtaan. Tilintarkastusyhteisö Deloitte (2013) pitää myös uudistuksia oikeana askeleena eteenpäin ja toteaa, että mitä enemmän tietoa tilintarkastajat pystyvät tarjoamaan tilinpäätöksen käyttäjille, sitä suurempi arvo tilintarkastuksella on käyttäjäkunnalle. Lisääntynyt läpinäkyvyys tilintarkastuksesta lisää myös tilinpäätöksen käyttäjien luottamusta tilintarkastusprosessin perusteellisuutta kohtaan. Varainhoitoyhtiö Standard Life Investments (2013) nostaa uudistusten hyödyiksi lisäinformaation tarjoamisen sijoittajille johdon työn arvioimisen tueksi, lisääntyvän kommunikaation hallituksen ja sijoittajien välillä taloudelliseen raportointiin

liittyen, tilintarkastuksen laadun arvioimisen helpottumisen ja sijoittajien huomion kiinnittämisen tilinpäätöksen olennaisimpiin seikkoihin. Myös luottoluokitusyhtiö Standard & Poor's (2013) uskoo IAASB:n uudistusten lisäävän tilintarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen arvoa yli hyväksyty/hylätty-mallin uuden tarjotun informaation kautta, mikä auttaa analyytikoita ja muita tilinpäätöksen käyttäjiä päätöksenteossaan.

Kommenttikirjeissä on kuitenkin myös vastakkaisia näkemyksiä standardiuudistuksista. Lääketeollisuuden yritys Novo Nordisk (2013) on lähtökohtaisesti uudistuksia vastaan. Sen mukaan tilintarkastuskertomuksen tulisi olla mahdollisimman lyhyt ja suorasanainen ja IAASB:n ehdottamat uudistukset uhkaavat viedä fokuksen pois tilintarkastajan lopullisesta lausunnosta ja siitä, että lausunto koskee tilinpäätöstä kokonaisuudessaan. Novo Nordisk (2013) varoittaa, että tilintarkastuskertomuksen uudistunut muoto sekoittaa tilintarkastajien vastuuta ja sitä tärkeää periaatetta, että tilinpäätöksen laatiminen on yrityksen johdon vastuulla. Päivittäistavaraketju Sobeys (2014) uskoo suurimman osan tilinpäätöksen käyttäjistä uudistuksista huolimatta katsovan ainoastaan tilintarkastajan lausunnon tilintarkastuskertomuksesta ja luottavan johdon antamiin raportteihin yritystä koskevan informaation suhteen. Tilintarkastuskertomukseen tehtävien uudistusten voikin nähdä lähinnä sekoittavan tilinpäätöksen lukijoita ja aiheuttavan enemmän kustannuksia kuin hyötyjä. Investment Management Association (2013) huomauttaa, että yrityksen merkittävät riskit eivät välttämättä muutu paljon vuodesta toiseen ja uudistetuista tilintarkastuskertomuksista uhkaa tulla ajan saatossa liian standardoituja (*boilerplate*).

Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen esittäminen jakaa vahvasti kommentoijien mielipiteitä. BDO (2013) kannustaa IAASB:tä miettimään tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen raportoinnin hyödyllisyyttä tietyn kokorajan alittavien pörssiyritysten osalta ja viittaa PCAOB:n uusiin standardeihin, joissa nousevat kasvuyritykset (*emerging growth companies*) voivat noudattaa tiettyjä poikkeuksia muuhun SEC:n alaiseen sääntelyyn nähden. Sijoituspalveluyhtiö Blackrock (2013) ottaa myös kantaa tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen esittämiseen huomauttamalla, että tiettyjen yritysten, kuten sijoitusyhtiöiden, liiketoimintamallit saattavat olla lähtökohdiltaan yksinkertaisempia ja näiden yhtiöiden osalta tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja ei välttämättä aina ilmenisi. Standardoidun vakiotekstin välttämiseksi Blackrock (2013) kehottaa IAASB:ta miettimään, voisiko sellaiset hallintoelinten kanssa kommunikoitavat rutiiniasiat, jotka on myös kattavasti julkaistu tilinpäätöksessä, jättää tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen ulkopuolelle. Vaikka nämä asiat saattavat teettää tilintarkastajille runsaasti työtä, ne eivät välttämättä vaadi runsaasti tilintarkastajan omaa arviointia tai vaikuta merkittävästi tilintarkastuksen kulkuun. Myös

Sobeys (2014) ottaa myös kantaa siihen, että standardoitujen kuvausten välttämiseksi hallintoelinten kanssa keskusteltavat rutiiniasiat, jotka on julkaistu kattavasti tilinpäätöksessä, tulisi jäädä tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen ulkopuolelle.

Tilintarkastusyhteisö PWC (2013) ottaa kantaa, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnissa on soveliasta pitää tilintarkastusnäkökulma. Tilinpäätöksen lukijat haluavat enemmän kuin vain kartan, jonka avulla suunnistaa tilinpäätöksessä. Toisaalta tilintarkastajan rooli ei ole tarjota yritystä koskevaa alkuperäistä informaatiota. Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen tulisikin perustua kaikkein vaativinta subjektiivista arviointia vaativille tilinpäätöksen erille ja tarjota niistä kuva tilintarkastajan näkökulmasta. Tilintarkastusyhteisö EY (2013) ottaa kantaa siihen, tulisiko tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen sisällyttämistä arvioida myös siltä pohjalta, mitkä seikat ovat tärkeimpiä tilinpäätöksen lukijoiden kannalta. Tilintarkastuksen tärkeät seikat on määritelty seikkoina, jotka ovat tärkeimpiä tilintarkastuksen kannalta. Jotkut osa-alueet kuitenkin saattavat olla tilintarkastajalle melko suoraviivaisia, mutta esimerkiksi asiaa koskevan mediahuomion takia tilinpäätöksen käyttäjien kannalta merkittäviä, ja he saattavat odottaa tilintarkastajan sisällyttävän nämä seikat tilintarkastuksen tärkeisiin seikkoihin.

Blackrock (2013) on huolissaan siitä, että jotkut sijoittajat saattavat tulkita tilintarkastuksen tärkeät seikat väärin ja kuvitella niiden antavan viitteen tilinpäätöksen laadusta tai tilintarkastajan lausunnon ehdollistamisesta. Tätä pelkää myös Sobeys (2014). Blackrock (2013) peräänkuuluttaakin lisätekstin lisäämistä, mikä selostaisi tarkasti että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikointi ei välttämättä tarkoita, että tilinpäätös olisi jollakin tavalla puutteellinen. Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen ei tulisi sisältää kuvausta tehdyistä tarkastustoimenpiteistä tai näiden tuloksista, koska tämä saa tilinpäätöksen käyttäjät olettamaan, että näistä seikoista esitetään erillinen lausunto. Tilintarkastustoimenpiteet saatetaan myös ymmärtää väärin, kun ne on otettu pois kontekstista. EY (2013) havaitsi tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen sisällyttämisen kenttäkokeilussa haasteita erityisesti siinä, että miten seikkojen kuvaukset voitiin pitää toisaalta ytimekkäinä ja toisaalta mahdollisimman informatiivisina. Deloitte (2013) ottaa kantaa tilintarkastustoimenpiteiden sisällyttämiseen tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikointiin ja toteaa, että tehtyjä tarkastustoimenpiteitä on vaikea kommunikoida tiivistetysti ja järkevällä tavalla ja niiden sisällyttäminen tekee tilintarkastuskertomuksesta liian pitkän. Toisaalta esittämällä tiivistetysti kaksi tai kolme tarkastustoimenpidettä kenties kymmenistä tarkastustoimenpiteistä, saattaa luottamus tilintarkastuksen perusteellisuutta kohtaan heikentyä.

Deloitte (2013) ottaa kantaa siihen, että yksi haasteellisimmista asioista tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen suhteen ovat ne tilanteet, joissa tilintarkastaja havaitsee tilintarkastuksen tärkeän seikan sellaisesta seikasta, mitä ei julkisteta yrityksen toimesta tilinpäätöksessä tai muussakaan dokumentissa. Tästä koituu se, että tilintarkastaja joutuu julkaisemaan yritystä koskevaa alkuperäistä tietoa tai että tilintarkastuskertomuksen luonteen voidaan nähdä muuttuvan välineeksi tarkastettavaa yritystä koskevan lisätiedon julkistamiselle, mikä taas voi johtaa siihen, että epäolennaisia eriä julkistetaan. Tämä on vastoin kansainvälisten tilinpäätöstandardien (IFRS) periaatteita. Novo Nordisk (2013) esittää, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen lisääminen luo ylipäänsä riskin siitä, että siitä tulee epäselvää, kenen vastuulla tilinpäätös on. Yrityksen itsensä tulisi julkaista tilinpäätöksessä kaikki tärkeät asiat eikä tilintarkastajan tulisi toistaa niitä tilintarkastuskertomuksessa. Myös Sobeys (2014) huomauttaa, että jos tiedetään, että tilintarkastaja saattaa julkaista luottamuksellista tietoa tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen joukossa, saattaa se aiheuttaa sen, että johto vähentää keskusteluaan tilintarkastajien kanssa. Tämä läpinäkyvyyden ja kommunikaation heikentyminen tilintarkastajien ja johdon välillä saattaa heikentää tilintarkastusprosessin sujuvuutta ja johtaa itse asiassa heikompaan tilintarkastuksen laatuun. Sobeys (2014) uskoo standardin johtavan siihen, että tilintarkastajat tulevat tekemään mittavaa raportointia alkuperäisestä yritystä koskevasta tiedosta ja tilintarkastajan rooli muuttuu tavalla, mikä on vahingollinen yrityksille, sijoittajille ja tilintarkastajille itselleen.

Deloitte (2013) huomauttaa, että jos tilintarkastaja asetetaan asemaan, missä hänen täytyy julkaista yritystä koskevaa alkuperäistä informaatiota tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen joukossa, se saattaa aiheuttaa merkittäviä ongelmia asiakassuhteen luottamuksen, riippumattomuuden säilyttämisen ja johdon ja tilintarkastajien välisen kommunikaation osalta. Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen julkaisu saattaa myös aiheuttaa ei-aiottuja negatiivisia taloudellisia ja mainetta koskevia vaikutuksia tarkastettavalle yritykselle. Jos esimerkiksi tilintarkastaja havaitsee mahdollisen lain rikkomuksen tai väärinkäytöksen ja käyttää sen selvittämiseksi merkittävän osan tilintarkastuksen työstä, mutta lopulta tulee siihen päätelmään ettei kyseessä ole lain rikkomus tai väärinkäytös, tällainen asia saattaisi silti täyttää tilintarkastuksen tärkeän seikan kriteerit. Tällaisen tiedon julkaiseminen ei kuitenkaan missään nimessä olisi soveliasta ottaen huomioon sen aiheuttamat haittavaikutukset. Blackrock (2013) ottaa myös asiaan kantaa huomauttamalla, että käytännössä kaikissa tilanteissa, joissa tilintarkastaja julkaisee yritystä koskevaa tilinpäätökseen sisältymätöntä tietoa, johto todennäköisesti haluaisi julkaista tämän tiedon mielummin itse.

PWC (2013) uskoo, että tilintarkastuskertomus, mikä sisältää tilintarkastuksen tärkeät seikat, tiettyä seikkaa painottavan kappaleen ja muuta seikkaa painottavan kappaleen, on epäselvä tilinpäätöksen käyttäjien kannalta. PWC (2013) näkeekin, että tiettyä seikkaa painottavia kappaleita ei tulisi tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kanssa enää sisällyttää. Novo Nordisk (2013) on myös huolissaan siitä, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen sisällyttäminen säilyttäen myös tiettyä seikkaa painottavan kappaleen ja muuta seikkaa painottavan kappaleen, aiheuttaa sekaannusta tilinpäätöksen käyttäjille sitä koskien, mikä vaikutus milläkin kappaleella on tilintarkastuskertomuksessa niitä keskenään vertailtaessa. Deloitte (2013) kuitenkin näkee, että tilintarkastuksen tärkeät seikat, tiettyä seikkaa painottava kappale ja muuta seikkaa painottava kappale voivat olla olemassa samanaikaisesti ja täyttää kukin omia tehtäviään. EY (2013) ottaa kantaa tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnista kielteisen lausunnon sisältävässä tilintarkastuskertomuksessa ja toteaa, ettei se ole asianmukaista, koska jotkut tilinpäätöksen käyttäjät saattavat kuvitella, ettei kielteinen lausunto koske näitä erikseen esille nostettuja tilintarkastuksen tärkeitä seikkoja.

Myös toiminnan jatkuvuuden arvio kerää kommentteja puolesta ja vastaan. Standard & Poor's esittää näkemyksensä, että finanssikriisin myötä toiminnan jatkuvuus on muodostunut suuremmaksi huoleksi ja siten arvion ilmaiseminen siitä selkeästi tilintarkastuskertomuksessa saattaa lisätä tilivelvollisuutta ja luottamusta tämän tilintarkastuksen osa-alueen osalta. Novo Nordisk (2013) puolestaan esittää, että toiminnan jatkuvuuden arvion raportointivaatimukset tilintarkastuskertomuksessa ovat liian laajoja useimmissa tapauksissa. Toiminnan jatkuvuuden tulisi olla ainoastaan korostettuna erillisellä kappaleella, mikäli toiminnan jatkuvuuden oletus ei ole ollut tilinpäätöksen laatimisen perustana tai mikäli tilintarkastajat eivät näe perusteita toiminnan jatkuvuuden oletukselle, missä tapauksessa tilintarkastuskertomuksen lausunnon olisi oltava ehdollinen. Blackrock (2013) toteaa, että toiminnan jatkuvuuden oletuksen asianmukaisuutta koskeva selkeä arvio voi sisältyä yhtä hyvin joko johdon tarjoamaan informaatioon tilinpäätöksessä tai tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen.

PWC (2013) mainitsee, että IAASB:n tulisi olla yhteistyössä tilinpäätösstandardeja laativiin tahoihin, kuten IASB:hen (*International Accounting Standards Board*) koskien toiminnan jatkuvuuden raportointia, mutta näkee kuitenkin tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden arvion hyödyllisenä joillekin sidosryhmille siitäkin huolimatta, että tilintarkastuskertomukseen sisällytettävällä arviolla on riski muuttua standardoiduksi tekstiksi (*boilerplate*). Myös Deloitte (2013) ja EY (2013) kannattavat kokonaisvaltaista näkökulmaa toiminnan jatkuvuuden arviointiin

ja kannustavat yhteistyöhön IASB:n kanssa, jotta johdon ja tilintarkastajan roolit ja vastuut selkiytyvät. Investment Management Association (2013) huomauttaa, että kaikki sijoittajat eivät usko, että lauselmaa ”kuitenkaan sekä johto että tilintarkastaja eivät voi taata toiminnan jatkuvuutta” tulisi säilyttää, koska se viittaa tilivelvollisuuden puutteeseen johdon ja tilintarkastajan osalta sellaisissa tapauksissa, joissa toiminnan jatkuvuuden riskit realisoituvat.

Muista IAASB:n uudistuksista on myös esitetty kommentteja. Deloitte (2013) ottaa kantaa päävastuullisen tilintarkastajan nimen sisällyttämiseen tilintarkastuskertomukseen ja toteaa, että säännös olisi järkevintä pitää kansallisten säännösten puitteissa. Myös PWC (2013) on tätä mieltä. Deloitte (2013) uskoo, ettei päävastuullisen tilintarkastajan nimen julkaisemisella ole vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tätä mieltä on myös EY (2013). Investment Management Association (2013) puolestaan kannattaa päävastuullisen tilintarkastajan nimen lisäämistä tilintarkastuskertomukseen ja näkee tämän lisäävän henkilökohtaista vastuuta.

Deloitte (2013) kannattaa tietojen lisäämistä tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta. Näitä lisäyksiä tukee myös EY (2013). Novo Nordisk (2013) esittää näkemyksensä, että tilintarkastajan riippumattomuus ja eettisten säännösten noudattaminen on joka tapauksessa tilintarkastuksen edellytys, joten tällaisilla lauselmilla ei ole tilinpäätöksen käyttäjille lisäarvoa.

Deloitte (2013) kannattaa tilintarkastajan vastuiden selvittämisen mahdollisuutta erillisellä liitteellä ja toteaa sen mahdollisesti parantavan tilintarkastuskertomuksen luettavuutta varsinkin kun uudistettu tilintarkastuskertomus tulee joka tapauksessa olemaan aikaisempaa pidempi. EY (2013) puolestaan ei pidä tätä asiallisena ja näkee sen vähentävän näiden tietojen merkitystä. Myös PWC (2013) toteaa tilintarkastajan ja johdon vastuita käsittelevien kappaleiden kommunikoivan taloudellisen raportoinnin keskeisiä rooleja, joiden ymmärtäminen on olennaista tilintarkastuksen ymmärtämiseksi. Investment Management Association (2013) kannattaa mahdollisuutta ja peräänkuuluttaa tilintarkastuskertomuksen keskittymistä juuri suoritettujen tilintarkastusten kuvailuun sen sijaan, että kuvailtaisiin tilintarkastusta yleisesti. Deloitte (2013) kannattaa myös tilintarkastajan lausunnon siirtämistä tilintarkastuskertomuksen lopusta kertomuksen alkuun.

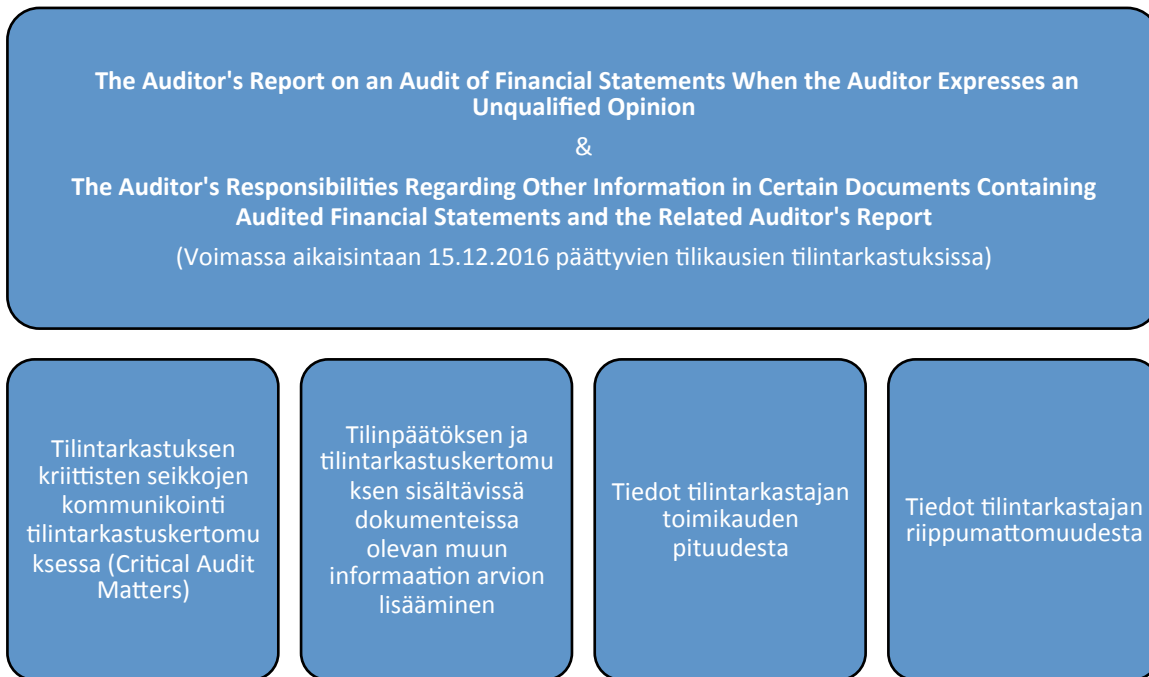
3.3 PCAOB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen

3.3.1 Mikä tilintarkastuskertomuksessa muuttuu

PCAOB:n standardiuudistukset käsittävät kaksi uutta standardia, joista ensimmäinen on *The Auditor's Report on Audit of Financial Statements When the Auditor Expresses an Unqualified Opinion*, mikä korvaa joitakin osia Auditing Standards Boardin vanhasta standardista *AU sec. 508 Reports on Audited Financial Statements*. Tämän uuden standardin tarkoituksena on lisätä tilintarkastuskertomuksen lukijoille tietoa tehdystä tilintarkastuksesta ja tilintarkastajasta. Toinen uusi standardi on nimeltään *The Auditor's Responsibilities Regarding Other Information in Certain Documents Containing Audited Financial Statements and the Related Auditor's Report*, mikä korvaa *AU sec. 550 standardin Other information in Documents Containing Audited Financial Statements* (PCAOB, 2013). Uudistettu standardi lisää vaatimuksia tilintarkastajalle arvioida tilinpäätöksen ulkopuolista muuta informaatiota dokumenteissa, jotka sisältävät tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen. Suunnitellut uudistukset astuvat voimaan tämän hetken tiedon mukaisesti niiden tilinpäätösten tilintarkastuksiin, joiden tilikaudet päättyvät aikaisintaan 15.12.2016. PCAOB:n standardit on tarkoitettu listattujen yhtiöiden tilintarkastuksiin lukuunottamatta nousevia kasvuyrityksiä (*emerging growth companies*).

PCAOB määrittelee standardiuudistustensa perustaksi sijoittajien intressien suojelemisen ja yleisön kiinnostuksen lisäämisen informatiivisten, tarkkojen ja riippumattomien tilintarkastuskertomusten laatimista kohtaan. Suunniteltujen uusien standardien on tarkoitus lisätä tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa ja edistää tilintarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen yleistä merkitystä. PCAOB:n uudistukset lisäävät tilintarkastuskertomukseen uusia elementtejä koskien tilintarkastajan riippumattomuutta, tilintarkastajan toimikauden pituutta ja tilintarkastajan vastuuta arvioida muuta informaatiota tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen sisältävissä dokumenteissa.

Tärkein uudistus on kuitenkin vaatimus kommunikoida tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastuksen kriittiset seikat (*Critical Audit Matters*), mikä tarjoaa tilinpäätöksen käyttäjille aikaisemmin tuntematonta tietoa tilintarkastuksesta. Uusi tieto auttaa tilinpäätöksen käyttäjiä analysoimaan kriittisiin seikkoihin liittyviä eriä tilinpäätöksestä tarkemmin ja sen uskotaan vähentävän informaation epäsymmetriaa johdon ja sijoittajien välillä (PCAOB, 2013). Kuva 7. esittää tiivistetysti PCAOB:n standardiuudistusten tuomat uudet elementit.

Kuva 7. PCAOB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistukset tiivistetysti

Merkittävimpanä uudistuksena oleva vaatimus tilintarkastajalle kommunikoida tilintarkastuskertomuksessa kyseisen tilikauden tilintarkastuksen kriittiset seikat (*Critical Audit Matters*) on vaatimuksiltaan melko samanlainen IAASB:n tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen (*Key Audit Matters*) kanssa. Tilintarkastuksen kriittiset seikat on määritelty niiksi seikoiksi, jotka vaativat tilintarkastuksen aikana tilintarkastajan vaikeinta, subjektiivisinta tai monimutkaisinta arviointia tai aiheuttivat ongelmia tilintarkastajalle hankkia riittävä määrä asianmukaista evidenssiä tai muodostaa lausunto tilinpäätöksestä. Tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikoinnin tarkoituksena on auttaa sijoittajia ja muita tilinpäätöksen käyttäjiä keskittymään tilinpäätöksessä asioihin, joita tilintarkastaja piti myös itse haastavina.

Tilintarkastajan on arvioitava itse, mitkä seikat kommunikoidaan tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastuksen kriittisinä seikkoina, mutta käytännössä nämä seikat ovat yleensä ainakin hallintoelinten kanssa käsiteltäviä asioita ja niitä asioita, joita nostetaan esille tilintarkastuspöytäkirjassa, mikä tiivistää tärkeimmät ongelmat ja löydökset tilintarkastuksesta. Standardi ei siis velvoita tilintarkastajaa lisätoimenpiteisiin muulla tavoin kuin määrittelemään, kommunikoidaan ja dokumentoidaan tilintarkastuksen aikana esiin nousseet kriittiset seikat. Tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kuvaus tilintarkastuskertomuksessa identifioi kriittisen seikan, selittää ne arvioinnit, joiden pohjalta tilintarkastaja valitsi seikan kriittiseksi seikaksi ja

viitteet niihin tilinpäätöksen eriin, jotka liittyvät tilintarkastuksen kriittiseen seikkaan, jos sellasia on. Mikäli tilintarkastaja toteaa, ettei kriittisiä seikkoja ole, on tästäkin esitettävä maininta tilintarkastuskertomuksessa (PCAOB, 2013).

Uuden muuta informaatiota koskevan standardin tarkoituksena on lisätä tilintarkastajan toimenpiteitä ja vastuuta tilinpäätöksen ja tilintarkastuskertomuksen sisältävissä dokumenteissa olevaa muuta informaatiota kohtaan. Esimerkkejä SEC:n vaatimasta Form 10-K vuosikertomuksessa olevasta muusta informaatiosta ovat johdon analyysit (*Management's Discussion & Analysis*), kuviot ja kaaviot ja erikseen esiin nostettu taloudellinen informaatio. Standardiuudistuksen tarkoituksena on kuvailla tilintarkastuskertomuksessa selkeästi tilintarkastajan vastuu muuta informaatiota kohtaan ja esittää muun informaation arvioinnin tulokset. Standardin vaatimat toimenpiteet keskittäisivät tilintarkastajan huomion tilinpäätöksessä olevien tietojen ja muun informaation välisiin olennaisiin ristiriitoihin, jotka voivat johtua esimerkiksi virheestä tai johdon tarkoituksellisesti tuottamasta harhaanjohtavasta tiedosta. Standardi velvoittaa tilintarkastajaa myös muussa informaatioissa havaitun olennaisen virheellisuuden tunnistamiseen (PCAOB, 2013).

Muun informaation arvioinnin odotettu hyöty on muun informaation ja tilinpäätöksessä olevien tietojen yhdenmukaisuuden edistäminen, mistä sijoittajat ja muut tilinpäätöksen käyttäjät hyötyvät saadessaan luotettavampaa tietoa päätöksentekonsa tueksi. Aikaisemman standardin mukaan tilintarkastajan velvollisuus muuta informaatiota kohtaan on ollut "lukea ja harkita" (*read and consider*), mutta raportointivelvoitteita julkaista tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan velvollisuus muuta informaatiota kohtaan ei ole tähän mennessä ollut. Sanamuoto uudessa standardissa on "lukea ja arvioida" (*read and evaluate*). Uuden standardin myötä tilinpäätöksen käyttäjät saavat täsmällisen tiedon tilintarkastajan velvollisuuksien luonteesta ja laajuudesta muuta informaatiota kohtaan, selvennyksen mitä muuta informaatiota tilintarkastaja arvioi ja kuvauksen muun informaation arvioinnin lopputuloksesta (PCAOB, 2013).

Tilintarkastajan muun informaation arvioiminen perustuu uuden standardin mukaan tilintarkastusprosessin aikana hankitulle evidenssille. Tilintarkastajaa ei velvoiteta toteuttamaan toimenpiteitä lisäevidenssin hankkimiseksi sellaista muuta informaatiota kohtaan, mikä ei suoraan liity tarkastettavaan tilinpäätökseen ja mitä ei vaadittu hankittavaksi tilintarkastuksen aikana (PCAOB, 2013). IAASB suunnittelee myös oman muuta informaatiota käsittelevän standardinsa luomista. Suunniteltu muuta informaatiota käsittelevä ISA 720-standardi (*The Auditor's Responsibilities Relating to Other Information in Documents Containing or Accompanying Audited*

Financial Statements and the Auditor's Report Thereon) on tällä hetkellä yleisön kommentoitavana, mutta muihin tilintarkastuksen standardiuudistuksiin nähden erillisenä kokonaisuutenaan (IAASB, 2013).

PCAOB:n standardiuudistuksiin kuuluu myös kiistanalainen vaatimus julkaista tilintarkastuskertomuksessa tiedot tilintarkastajan toimikauden pituudesta. Tilintarkastajan tulee uuden standardin mukaisesti selostaa tilintarkastuskertomuksessa se vuosi, jolloin tilintarkastaja aloitti kyseisen yhtiön tilintarkastajana, jotta tilinpäätöksen käyttäjät saisivat tietoa tilintarkastajan ja tarkastettavan yhtiön välisen suhteen pituudesta. Vaikka tilintarkastajan toimikauden pituutta ei pidettäisikään tilintarkastuksen laatuun vaikuttavana tekijänä, tilinpäätöksen käyttäjät ovat ilmaisseet kiinnostuksensa tätä tietoa kohtaan. PCAOB itsekin toteaa, että se ei ota kantaa tilintarkastajan toimikauden ja tilintarkastuksen laadun väliseen suhteeseen. Tarkoitus on vain tuoda tämä tieto esille tilintarkastuskertomuksessa siitä kiinnostuneille (PCAOB, 2013).

Tilintarkastajan toimikauden pituutta koskeva tutkimus on kuitenkin kiistanalaisuudestaan huolimatta löytänyt myös tällaisen tiedon sisällyttämistä puoltavia seikkoja. Mansi, Maxwell & Miller (2004) havaitsivat, että sijoittajat arvostavat tilintarkastajan roolia tietynlaisena vakuutuksena. Sijoittajat vaativat matalampaa tuottoa sijoitukselleen tilintarkastajan toimikauden pituuden kasvaessa, mikä on suora osoitus sijoittajien arvostuksesta pitkää tilintarkastuksen toimikautta kohtaan ja antaa viitteitä siitä, ettei pakollinen tilintarkastajan vaihtaminen välttämättä ole aina järkevää ja saattaa vaikuttaa negatiivisesti varsinkin suuremman riskin yhtiöihin. Myös Chen, Lin & Lin (2008) tulevat siihen päätelmään, että tilintarkastajien tai tilintarkastusyhteisöjen kierrättäminen saattaa vaikuttaa yhtiön tuloksen laatuun negatiivisesti.

PCAOB:n uudistukset tuovat lisäksi vaatimuksen tilintarkastajalle selostaa tilintarkastuskertomuksessa tiedot riippumattomuudesta. Lauselman tilintarkastajan riippumattomuudesta tarkastettavaa yhtiötä kohtaan on suunniteltu lisäämään tilinpäätöksen käyttäjien ymmärrystä tilintarkastajan riippumattomuutta koskevista velvollisuuksista sekä toimimaan tilintarkastajalle muistutuksena näistä velvoitteista. Uusi standardi velvoittaa tilintarkastajan antamaan lauselman tilintarkastuskertomuksessa, missä selostetaan, että tilintarkastaja on PCAOB:lle rekisteröitynyt tilintarkastusyhteisö ja on Yhdysvaltojen arvopaperimarkkinalainsäädännön ja SEC:n määräysten edellyttämällä tavalla riippumaton tarkastettavasta yhtiöstä. Tähän mennessä ainoa viite tilintarkastajan riippumattomuudesta tilintarkastuskertomuksessa on ollut tilintarkastuskertomuksen otsikko, missä ilmaistaan: "Riippumattoman ja rekisteröidyn tilintarkastusyhteisön tilintarkastuskertomus" (*Report of*

Independent Registered Public Accounting Firm). Otsikkoa lukuunottamatta tilintarkastuskertomus ei nykyisellään sisällä tietoa tilintarkastajan riippumattomuudesta (PCAOB, 2013).

PCAOB:n uudistukset täsmentävät myös tiettyjä tilintarkastuskertomuksessa esitettyjä kuvailevia tietoja. Esimerkiksi lisäys “virheestä tai väärinkäytöksestä johtuen” (whether due to fraud or error) on lisätty tilintarkastajan velvollisuuksia kuvailevaan tekstiin, missä selostetaan tilintarkastajan velvollisuus saavuttaa kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätöksessä ei ole olennaista virheellisyyttä virheestä tai väärinkäytöksestä johtuen (PCAOB, 2013).

3.3.2 Kommentointi uudistuksista

Osakkeenomistajien etuja ajava Council of Institutional Investors (2014) tukee PCAOB:n viitoittamaa tietä ja toteaa, että sijoittajien pitäisi aina olla tilintarkastuskertomusten pääasiallinen asiakasryhmä. Uudistusten hyödyiksi se mainitsee muun muassa sijoittajien helpottamisen johdon toiminnan arvioinnissa ja tilintarkastusalan lisääntyvän kilpailun ammatillisen skeptisyyden osalta. Council of Institutional Investors (2014) ja EY (2013) haluaisivat nähdä PCAOB:n uudistusten koskevan myös nousevia kasvuyrityksiä (*emerging growth companies*). Standard & Poor's (2013) kommentoi, että koska PCAOB:n standardit eivät yhdysvalloissa koske ei-julkisten yhtiöiden tilintarkastuksia, tulisi AICPA:n alaisen ASB:n ottaa käyttöön samankaltaisia säännöksiä ei-julkisten yhtiöiden tilintarkastuksiin.

Teräsyhtiön AK Steel (2013) esittää näkemyksen, että selkeä jako tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksien välillä tulisi säilyttää. Johdon vastuulla on tilinpäätöksen ja siihen liittyvien dokumenttien laadinta ja tilintarkastajan vastuulla on tämän informaation testaus. Mikäli information epäsymmetrian vähentämistä halutaan, se on yrityksen oman taloudellisen raportoinnin asia ja hoidettava SEC:n ja FASB:n (*Financial Accounting Standards Board*) kautta, eikä tilintarkastuskertomuksessa julkaistavien tietojen kautta. Myös päivittäistavaraketju Costco (2013) näkee, että informaation epäsymmetriän vähentäminen on johdon vastuulla ja peräänkuuluttaa eri toimijoiden vakiintuneiden roolien säilyttämistä. Lääkeyhtiö Pfizer (2013) on huolissaan siitä, että PCAOB:n kauaskantoiset muutokset todennäköisesti tuottavat soveltamisvaikeuksia, kustannuksia ja ei-toivottuja seurauksia ilman todellista hyötyä tilinpäätöksen käyttäjille. Ei ole sen mukaan selvää, tuottavatko nämä uudistukset hyödyllistä informaatiota sen lisäksi, mitä johto jo nyt julkaisee, tai onko uutta ja aikaisemmin julkaisematonta informaatiota mahdollista tarjota ilman negatiivisten vaikutusten aiheuttamista yritykselle ja sen osakkeenomistajille.

Tilintarkastuksen kriittiset seikat keräävät samanlaista palautetta, kuin IAASB:n tilintarkastuksen tärkeät seikatkin. AK Steel (2013) ei usko tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikoinnin olevan asianmukaista. Tilinpäätöksen käyttäjät saattavat kuvitella tilintarkastuksen kriittisten seikkojen esittävän tiivistelmän ainoista tärkeistä tilinpäätökseen vaikuttaneista asioista ja he saattavat keskittyä näihin asioihin muiden tärkeiden asioiden kustannuksella. Tilinpäätöksen käyttäjät saattavat myös ajatella tilintarkastuksen kriittisten seikkojen esittävän oman lausuntonsa niiltä osin tilinpäätöstä, joita tilintarkastuksen kriittiset seikat koskevat, mikä tarjoaisi näistä korkeamman varmuuden kuin lausunto tilinpäätöksestä kokonaisuudessaan. Pfizer (2013) ja Costco (2013) näkevät myös tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikointiin ja dokumentointiin käytetyn ajan olevan pois hallintoelinten ja johdon kanssa kommunikointiin käytetystä ajasta kriittisessä tilintarkastuksen vaiheessa, jossa jokainen on valmiiksi jo kiireinen tilintarkastuksen loppuunsaattamisessa. Tilintarkastuksen kriittisten seikkojen dokumentointiin ja kommunikointiin käytetty aika ei tule niiden mukaan parantamaan tilintarkastuksen laatua ja saattaa itse asiassa heikentää tilintarkastajan keskittymistä tilintarkastusprosessin muuhun laadunvalvontaan.

Tilintarkastusyhteisö KPMG (2013) tukee tilintarkastuksen kriittisten seikkojen käyttöönottoa, mutta korostaa, että vain kaikkein kriittisimmät seikat tulisi kommunikoida. Mitä useampia kriittisiä seikkoja kommunikoidaan, sitä vähemmän hyötyä tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikoinnista on tilinpäätöksen käyttäjille. Myös Capital Group (2013) huomauttaa, että usean kriittisen seikan esiin nostaminen tilintarkastuskertomuksessa vie huomion pois tilintarkastajan lausunnolta. KPMG (2013) toteaa, että PCAOB:n aiottuun tavoitteeseen päästäisiin myös vaihtoehtoisesti tilintarkastuskertomukseen lisättävällä osiolla, missä tilintarkastaja arvioisi vain johdon analyysien (*MD&A*) sisältämät keskeisimmät tilinpäätösarvioinnit. Council of Institutional Investors (2014) painottaa myös johdon analyysissä olevien tilinpäätösarviointien merkitystä ja esittää, että tilintarkastuksen kriittisten seikkojen tulisi aina esittää tilintarkastajan näkemys vähintään niistä.

AK Steel (2013) huomauttaa, että tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikoinnin luonnostelu saattaa muodostua hyvin aikaa vieväksi prosessiksi, saattaa aiheuttaa jännitettä tilintarkastajan ja johdon välillä ja saattaa nostaa tilintarkastuksen kustannuksia. Blackrock (2013) puolestaan esittää, että tilintarkastuksen kustannukset tuskin nousevat tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikoinnin myötä, koska kaikki tilintarkastuksen kriittiset seikat ovat joka tapauksessa hallintoelinten kanssa jo valmiiksi käsiteltäviä asioita.

KPMG (2013) esittää myös näkemyksensä, että tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikointi saattaa johtaa sellaisten asioiden kommunikointiin, jolla on kielteisiä vaikutuksia tarkastettavaan yhtiöön tai sen osakkeenomistajiin. Näitä asioita ovat esimerkiksi seikat, jotka liittyvät luottamukselliseen tai salattuun tietoon, tietoon minkä julkistamisella olisi haitallisia vaikutuksia yhtiön operatiiviseen toimintaan tai tietoon, jota ei nykyisen lainsäädännön puitteissa vaadita yhtiöltä kommunikoitavaksi. Tästä asiasta on huolissaan myös Pfizer (2013), joka toteaa että tilintarkastajalla on hallussaan paljon luottamuksellista tietoa tarkastettavasta yhtiöstä, minkä julkaiseminen voisi aiheuttaa merkittävää haittaa tarkastettavalle yhtiölle ja sen osakkeenomistajille. AK Steel (2013) ja KPMG (2013) huomauttavat, että tilintarkastuskertomuksessa olevan sisällön merkittävä laajeneminen saattaisi todennäköisesti myös aiheuttaa lisääntyneitä oikeudenkäyntejä (*litigation*) tilintarkastajia kohtaan. EY (2013) vetoaa olennaisuuden käsitteeseen ja toteaa, että ongelman muodostavat sellaiset seikat, joihin tilintarkastaja syystä tai toisesta käyttää merkittävästi aikaa, mutta jotka eivät täytä olennaisuuden kriteeriä ja joita ei täten julkaista tilinpäätöksessä. Tällaisten seikkojen julkaiseminen olisi vastoin vallitsevan tilinpäätösnormiston (*U.S. GAAP*) periaatteita.

KPMG (2013) huomauttaa, että tilintarkastuskertomuksen tulisi sisältää lauselman, että tilintarkastuskertomus ei sisällä kaikkia tilintarkastuksen kannalta merkittäviä asioita ja että tilintarkastuskertomus ei anna erillistä varmuutta tilintarkastuksen kriittisistä seikoista, vaan lausunto annetaan tilinpäätöksestä kokonaisuudessaan. Pfizer (2013) on huolissaan siitä, että tilinpäätöksen käyttäjät tulkitsevat tilintarkastuksen kriittiset seikat tilinpäätöksen ongelmakohdiksi, tai sellaisiksi kohdiksi, joissa yhtiö käytti erityisen aggressiivisia tilinpäätösarviointeja. Myös Costco (2013) huomauttaa, että useita kriittisiä seikkoja sisältävä tilintarkastuskertomus saatetaan tulkita joko keskimääräistä suuremman varmuuden antavaksi tilintarkastuskertomukseksi tai vaihtoehtoisesti se voidaan tulkita myös siten, että tilinpäätös sisälsi keskimääräistä enemmän ongelmallisia kohtia.

Blackrock (2013) on huolissaan siitä, että tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikointi saattaa ajan kanssa muuttua toistuvaksi standarditekstiksi (*boilerplate*), koska samalla alalla toimivien yhtiöiden kriittiset seikat ovat todennäköisesti usein samanlaisia. Capital Group (2013) ottaa myös kantaa siihen, että esimerkiksi käypiä arvoja koskevat tilintarkastuksen kriittiset seikat ovat vain toistoa yhtiön itsensä tilinpäätöksessä esittämistä tiedoista eivätkä siten anna lisäarvoa tilinpäätöksen käyttäjille. Costco (2013) toteaa myös, että tilintarkastuksen kriittisiksi seikoiksi määritellyt seikat ovat usein luonteeltaan niin monimutkaisia, että ne vaatisivat runsasta

taustatiedon dokumentointia, jotta tilinpäätöksen käyttäjät voisivat näitä seikkoja kokonaisvaltaisesti ymmärtää. Täten tilintarkastuksen kriittisten seikkojen kommunikointi saattaa pikemminkin herättää vain enemmän kysymyksiä ja spekulatiota ja saattaa aiheuttaa sen, että tilinpäätöksen käyttäjät tekevät tietojen perusteella vääriä johtopäätöksiä.

Blackrock (2013) huomauttaa, että tilintarkastustoimenpiteiden sisällyttäminen tilintarkastuksen kriittisen seikan kommunikointiin ei edistä tilinpäätöksen käyttäjien etua. Tilintarkastustoimenpiteiden kokonaisvaltainen selostaminen tekisi tilintarkastuskertomuksesta liian laajan. Council of Institutional Investors (2014) ei myöskään näe tilintarkastustoimenpiteiden selostamisessa lisäarvoa tilinpäätöksen käyttäjille.

Myös muun informaation arvion uudistettu sanamuoto herättää epäilyksiä kommentoijissa. Blackrock (2013) ei kannata sanamuodon muuttamista muodosta “lukea ja harkita” muotoon “lukea ja arvioida” ja painottaa, että muun informaation arvioimisen tulisi rajoittua tiukasti ainoastaan johdon analyyseihin (*MD&A*) ja muihin tilinpäätöksestä suoraan johdettuihin taloudellisiin tietoihin. Samaa näkemystä edustaa EY (2013). Sen mukaan useimmat tilinpäätöksen käyttäjät olettavat jo valmiiksi, että johdon analyysit ja taulukot ovat tilintarkastajan arvioinnin kohteena, joten näistä raportointi tilintarkastuskertomuksessa selventää tätä tilintarkastajan roolia ja vastuuta. Myös Pfizer (2013) painottaa muun information koskemista ainoastaan tilinpäätökseen suoraan liittyvään muuhun informaatioon ja ottaa esimerkin omasta johdon analyysistaan (*MD&A*), jossa käsitellään kattavasti tutkimus- ja kehitysmenoja. Sen mukaan ei ole missään nimessä tarkoituksenmukaista, että tilintarkastaja käyttää aikaa sen selvittämiseen, missä vaiheessa jonkin uuden lääkkeen kliiniset kokeet todella ovat.

Capital Group (2013) esittää myös, että alkuperäinen sanamuoto “Lue ja arvioida” tulisi säilyttää. Pfizer (2013) on myös sitä mieltä, että pelkkä lukeminen ja harkitseminen muun informaation suhteen on riittävää. Sen näkemyksen mukaan sanamuoto “lukea ja arvioida” viittaa merkittäviin lisätoimenpiteisiin, joiden hyödyt eivät vastaa tilintarkastuksen lisääntyneitä kustannuksia. Sanamuoto “arvioida” luo myös odotuskuilun sijoittajille, koska eri sijoittajat saattavat tulkita termin eri tavoilla. “Arvioida” viittaa huomattavasti suurempaan varmennukseen kuin “harkita”. EY (2013) toteaaakin, että sanamuodon muutos saattaa merkitä tilintarkastajille huomattavasti nykyistä suurempaa työmäärää muuta informaatiota koskien.

Council of Institutional Investors (2014) uskoo, ettei muun informaation arvioinnin veloitteen kuvailemisesta tilintarkastuskertomuksessa ole sinänsä hyötyä, mutta tulosten esittäminen, silloin

kun olennaista ristiriitaisuutta havaitaan, saattaa auttaa yhdenmukaistamaan johdon tilinpäätöksiä ja johdon tarjoamaa muuta informaatiota, mikä puolestaan lisää tilinpäätöksen käyttäjille saatavilla olevan luotettavan informaation määrää. Costco (2013) puolestaan uskoo, etteivät sijoittajat nytkään kuvittele tilintarkastajilla olevan muita velvollisuuksia tilinpäätöksen ja liitetietojen tarkastamisen lisäksi ja asian pitäisi pysyä tällaisena.

Tilintarkastajan riippumattomuutta koskevien tietojen lisääminen ei herätä yhtä voimakkaita reaktioita kommentoijissa. AK Steel (2013) ottaa kantaa PCAOB:n vaatimukseen lisätä tilintarkastuskertomukseen tieto tilintarkastajan riippumattomuudesta ja toteaa, että tämän seikan painottaminen on kannatettavaa ja se auttaa selventämään johdon ja tilintarkastajan rooleja. Myös Council of Institutional Investors (2014) ja KPMG (2013) kannattavat tietojen lisäämistä tilintarkastajan riippumattomuudesta. Costco (2013) ja Blackrock (2013) puolestaan eivät näe hyötyä uuden tilintarkastajan riippumattomuutta koskevan tiedon lisäämisestä tilintarkastuskertomukseen ja siten eivät näe tällaista uudistusta tarpeellisena.

Tilintarkastajan toimikauden pituuden tietojen lisääminen jakaa mielipiteitä. Council of Institutional Investors (2014) kannattaa tilintarkastajan toimikauden pituuden lisäämistä tilintarkastuskertomukseen ja uskoo sen olevan tietoa, mistä sijoittajat saattavat olla kiinnostuneita. KPMG (2013) puolestaan toteaa, että tilintarkastajan toimikauden pituuden ja tilintarkastuksen laadun välillä ei ole löytynyt yhteyttä, ja tällaisen tiedon sisällyttäminen tilintarkastuskertomukseen antaa viitteitä, että PCAOB olisi löytänyt jonkin yhteyden näiden asioiden välille. AK Steel (2013) kannattaa tilintarkastajan toimikautta koskevan tiedon sisällyttämistä yhtiön itsensä julkaisemiin dokumentteihin. Myös Blackrock (2013) kannattaa tilintarkastajan toimikautta koskevien tietojen julkaisemista yhtiön omissa dokumenteissa korostaen kuitenkin, että tilintarkastajan vaihtumista koskeva tieto saattaisi kiinnostaa joitakin sijoittajia.

4 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

4.1 Kyselytutkimuksen aineisto

Tutkimuksen empiirisenä osana toimiva kyselytutkimus on suunnattu kolmelle eri intressitaholle Suomessa. Kyselyn vastaajaryhmiä ovat sijoittajat, tilintarkastajat ja yritysjohto. Kyselyyn vastaamaan pyydetty sijoittajat valikoitiin osakesäästäjien keskusliitosta yksityiseen käyttöön saadun listan perusteella, mikä käsitti yhteensä 500 nimeä. Kysely lähetettiin kaikille listalla oleville ja lähetyksistä meni perille 460. 49 sijoittajaa vastasi kyselyyn, mikä muodostaa sijoittajien vastausprosentiksi 10,7%. Tilintarkastajien lista saatiin KHT-yhdistykseltä ja käsittää ainoastaan auktorisoituja KHT ja HTM tilintarkastajia. Tilintarkastajien listan 675:sta nimestä lähetys onnistui 663:lle ja kyselyyn vastasi 182 muodostaen vastausprosentiksi 27,5%. Tilintarkastajista 25% työskenteli kyselyyn vastaamisen aikana Big4-yhtiössä ja 75% muussa kuin Big4-yhtiössä.

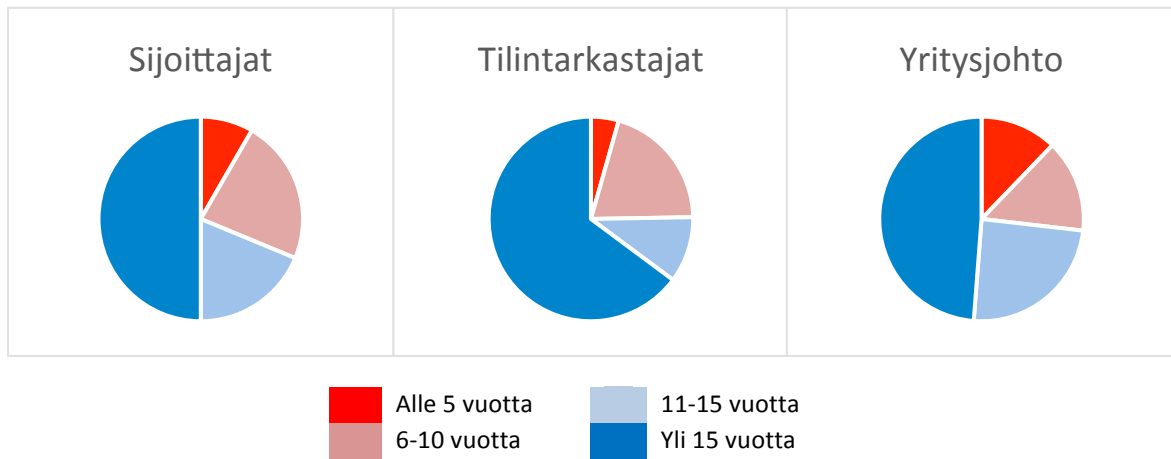
Yritysjohdon yhteystiedot on kerätty manuaalisesti yritysten Internet-sivuilta. Aineistona toimii Talouselämä 22/2013 lehden TE-500 2012 listauksen 500 suurinta suomalaista yritystä vuodelta 2012. Yritysjohdolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yrityksen talousjohtajaa tai joissain tapauksissa muuta ylintä taloushallinnon toimihenkilöä. Yritysjohdon osalta listaan saatiin kerättyä 291 nimeä, joista lähetys onnistui 281:lle. 41 yritysjohtajaa vastasi kyselyyn muodostaen yritysjohtajien vastausprosentiksi 14,6%. Kaikilta vastaajaryhmiltä tuli yhteensä 272 vastausta muodostaen riittävän kattavan aineiston tutkimusta varten. Kokonaisvastausprosentti kyselyyn oli 19,4%. Taulukko 4. esittää lähetetyt kyselyt ja vastausprosentit.

Vastaajaryhmä	Lähetetyt	Epäonnistuneet	Perille menneet	Vastaukset	Vastausprosentti
Sijoittajat	500	40	460	49	10,7%
Tilintarkastajat	675	12	663	182	27,5%
Yritysjohto	291	10	281	41	14,6%
Yhteensä	1466	62	1404	272	19,4%

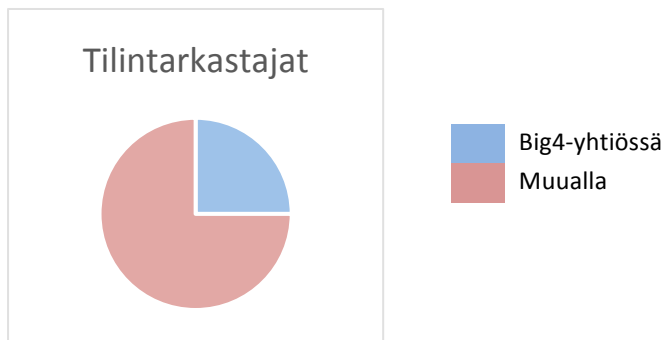
Taulukko 4. Lähetetyt kyselyt ja vastausprosentit

Kyselyyn saatiin onnistuneesti paljon henkilöitä, joilla on useamman vuoden kokemus tehtävästään. Kaiken kaikkiaan kyselyyn vastanneista henkilöistä yli 50 prosentilla oli vastaushetkellä kokemusta tehtävästään yli 15 vuotta ja melkein 75% oli toiminut tehtävässään vähintään 11 vuotta. Vastauksia

kertyi silti myös kohtalaisen hyvin niiltä, joilla oli vastaushetkellä 0-10 vuotta kokemusta tehtävästään, joten vastaajajoukko lienee, huolimatta lievästä painotuksesta kokeneempien suuntaan, tarpeeksi monimuotoinen tutkimusta varten. Kaavio 1. esittää vastaajaryhmien kokemuksen tehtävässään vuosina ja kaavio 2. tilintarkastajien jakaantumisen Big4-yhtiöissä työskenteleviin ja muualla työskenteleviin.

Kaavio 1. Vastaajaryhmien kokemus tehtävässään vuosina

Kaavio 2. Tilintarkastajien jakautuminen Big4-yhtiöissä työskenteleviin ja muualla työskenteleviin

4.2 Kyselytutkimuksen toteutus

Kyselytutkimus toteutettiin Internet-kyselynä 6.5.2014-3.6.2014 välisenä aikana Webropol-alustan avulla. Sijoittajille, tilintarkastajille ja yritysjohdolle laadittiin kullekin oma kyselylomakkeensa Webropol-palveluun sisältäen jokaiselle ryhmälle erikseen muotoillun kyselyn otsikon ja jokaiselle vastaajaryhmälle erikseen sopivan kysymyksen vastaajan kokemuksesta tehtävässään vuosina. Jokaiselle vastaajaryhmälle laadittiin myös oma sähköpostisaatekirjeensä sisältäen linkin Webropol-kyselyyn. Saatekirje muotoiltiin jokaiselle vastaajaryhmälle erikseen sen vuoksi, että saatekirjeessä selostettiin kunkin vastaajaryhmän osalta se lähde, mistä heidän yhteystietonsa olivat peräisin. Lisäksi painotettiin vastaamisen tärkeyttä kunkin vastaajaryhmän omien intressien lähtökohdista käsin.

Saatekirjeen tehtävä yleisesti ottaen oli luoda vastaanottajalle mielenkiinto vastata kyselytutkimukseen, tuoda esiin kyselytutkimuksen aiheen keskeiset tiedot, korostaa kyselytutkimuksen aiheen ajankohtaisuutta ja merkittävyyttä, kertoa missä oppilaitoksessa tutkimus tehdään ja kenen ohjauksella sekä kiittää vastaajia heidän kyselyn tekemiseen antamastaan ajasta. Sekä kyselylomake Webropolissa että saatekirje sähköpostin välityksellä olivat muilta osin täysin identtisiä kaikkien vastaajaryhmien osalta. Varsinaisissa väittämässä tilintarkastuskertomuksen nykymuodosta ja standardiuudistuksista ei ollut minkäänlaisia muotoilueroja vastaajaryhmien välillä.

Kyselytutkimus toteutettiin yhteistyönä kahden muun pro gradu-tutkimuksen tekijän kanssa. Saatekirjeessä tuotiin esiin kaikkien kolmen tutkielmien tiedot ja Webropol lomakkeessa oli yhteisten vastaajan kokemusta tehtävässään ja tilintarkastajan Big4-statusta käsittelevien kysymysten lisäksi jokaisen kolmen pro gradun tekijän omat kysymykset. Kysymysten järjestys vaihteli vastaajaryhmittäin, mutta kunkin tekijän kaikki kysymykset olivat yhtenä kokonaisuutena -ainoastaan eri järjestyksessä muiden tekijöiden kysymyksiin nähden eri vastaajaryhmien osalta. Kunkin tekijän aihepiirit sivusivat melko läheisesti toisiaan, joten kyselytutkimus saatiin hyvin toimimaan yhtenäisenä kokonaisuutena ja se oli laajuudestaan huolimatta ytimekäs ja nopeasti vastattava. Kyselyn tekemiseen kuluva aika laskettiin olevan n. 10 minuuttia.

Ensimmäiset saatekirjeet kyselylinkkeineen lähetettiin 6.5.2014. Kaksi viikkoa tämän jälkeen lähetettiin samalle yhteystietolistalle muistutus kyselyyn osallistumisesta 20.5.2014. Kysely oli tämän jälkeen avoinna Webropolissa vielä kaksi viikkoa, joten vastausaikaa oli kokonaisuudessaan yksi kuukausi.

4.3 Kyselytutkimuksen rakenne

Kyselytutkimus koostuu kolmesta osiosta: 1. Vastaajatiedot, 2. Väittämät nykymuotoisesta tilintarkastuskertomuksesta ja 3. Väittämät IAASB:n standardiuudistuksista tilintarkastuskertomukseen. Vastaajatiedoissa vastataan kokemus tehtävästään vuosina, jonka tiedot esittää kootusti edellisen sivun Kuvio 1. Vastaajatiedoissa on tilintarkastajille myös erikseen kysymys siitä, työskenteleekö vastaaja Big4-yhtiössä vai muualla. Kootut vastaukset tähän esittää edellisen sivun Kuvio 2.

Tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskevat väittämät käsittelevät tilintarkastuskertomuksessa olevan tiedon koettua hyödyllisyyttä, tilintarkastuskertomuksen ytimekkyyttä, sen rakenteen selkeyttä ja hyvää luettavuutta, sekä näkemyksiä tilintarkastuskertomuksen sisältämän tiedon laajentamismahdollisuuksista ja uudistustarpeesta yleisesti ottaen. Väittämiä arvioidaan Likert-asteikolla 1-5 (1 = Täysin eri mieltä, 2= Osittain eri mieltä, 3= En osaa sanoa, 4= Osittain samaa mieltä, 5= Täysin samaa mieltä). Taulukko 7. esittää tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskevat väittämät kokonaisuudessaan:

Mielestäni tilintarkastuskertomus...					
<i>(1. Täysin eri mieltä, 2. Osittain eri mieltä, 3. En osaa sanoa, 4. Osittain samaa mieltä, 5. Täysin samaa mieltä)</i>					
Sisältää hyödyllistä tietoa tilinpäätöksen käyttäjille	1	2	3	4	5
On ytimekäs eikä sisällä turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaa tietoa	1	2	3	4	5
On rakenteeltaan selkeä ja miellyttävä lukea	1	2	3	4	5
On tärkeä osa tilinpäätöstä	1	2	3	4	5
Olisi potentiaalinen väylä tarjota tilinpäätöksen lukijoille myös nykyistä enemmän hyödyllistä tietoa	1	2	3	4	5
Täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita	1	2	3	4	5

Taulukko 5. Tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskevat väittämät

Väittämät IAASB:n standardiuudistuksista tilintarkastuskertomukseen pyrkivät selvittämään vastaajien näkemyksiä standardiuudistusten tuomien uusien elementtien kannatettavuudesta. Jokainen väittämä koskee yhtä uudistusta ja mittaa asennoitumista juuri tähän muuttuvaan elementtiin. Standardiuudistuksia koskevia väittämiä arvioidaan myös Likert-asteikolla 1-5 (1=Täysin eri mieltä, 2=Osittain eri mieltä, 3=En osaa sanoa, 4=Osittain samaa mieltä, 5=Täysin samaa mieltä). Taulukko 5. esittää IAASB:n standardiuudistuksia koskevat väittämät:

Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava...					
<i>(1. Täysin eri mieltä, 2. Osittain eri mieltä, 3. En osaa sanoa, 4. Osittain samaa mieltä, 5. Täysin samaa mieltä)</i>					
Lisätään uusi tärkeitä tilintarkastuksen seikkoja käsittelevä kappale. Kappaleen tarkoitus on kuvata tehtyä tilintarkastusta antamalla tiedot eniten tilintarkastajan omaa ammatillista harkintaa vaatineista tarkastustoimenpiteistä, tilintarkastuksen haasteellisimmista seikoista tai tilintarkastuksen kulkuun tai lausunnon antamiseen muuten merkittävästi vaikuttaneista asioista	1	2	3	4	5
Muutetaan kertomuksen rakennetta siten, että tilintarkastajan lausunto siirretään kertomuksen lopusta ensimmäiseen kappaleeseen	1	2	3	4	5
Lisätään tilintarkastajan arvio kohdeyrityksen toiminnan jatkuvuudesta, jossa selostetaan toiminnan jatkuvuuden oletus tilinpäätöksen laatimisen perustana, annetaan tilintarkastajan mielipide oletuksen oikeellisuudesta sekä lausunto siitä, että tilintarkastuksen perusteella ei ole löytynyt syytä epäillä toiminnan jatkuvuutta	1	2	3	4	5
Lisätään erilliset tiedot tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta sisältäen viittauksen säännöstekstiin	1	2	3	4	5
Lisätään tieto milloin tilintarkastaja on aloittanut toimeksiannossaan ensimmäisen kerran, jolloin asiakassuhteen pituus tulisi tiedoksi kertomuksen lukijoille	1	2	3	4	5
Mahdollistetaan tilintarkastajan ja johdon vastuiden selvittäminen erillisellä liitteellä varsinaiseen kertomukseen sisällyttämisen sijaan	1	2	3	4	5

Taulukko 6. IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksia koskevat väittämät

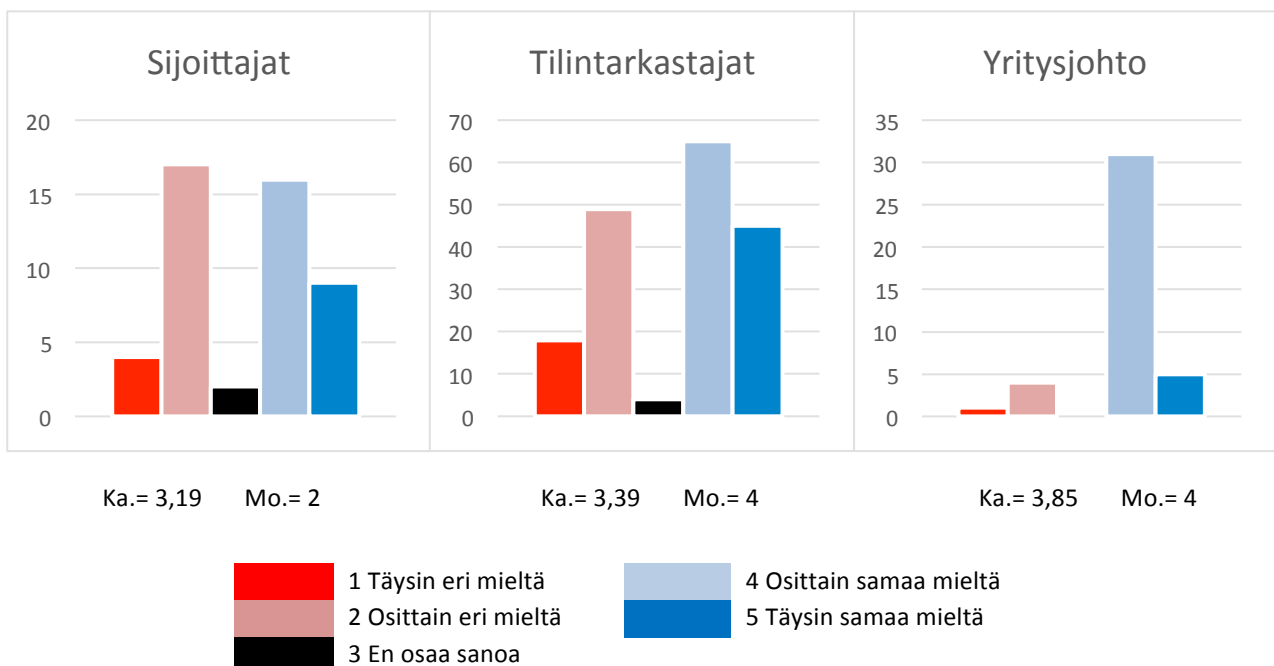
5 KYSELYTUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 Kyselytutkimuksen tulokset

Kyselytutkimuksen tulokset on esitetty tässä kappaleessa jaoteltuna tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskeviin väittämiin ja IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksia koskeviin väittämiin. Jokainen väittämä käsitellään erikseen ja vastaukset esitetään kuvaajilla ja keskiluvuilla. Avoimeen tekstikenttään kirjoitetut vastaukset nostetaan esiin niiden väittämien osalta, joita on kommentoitu.

5.1.1 Tilintarkastuskertomuksen nykyinen sisältö ja muoto

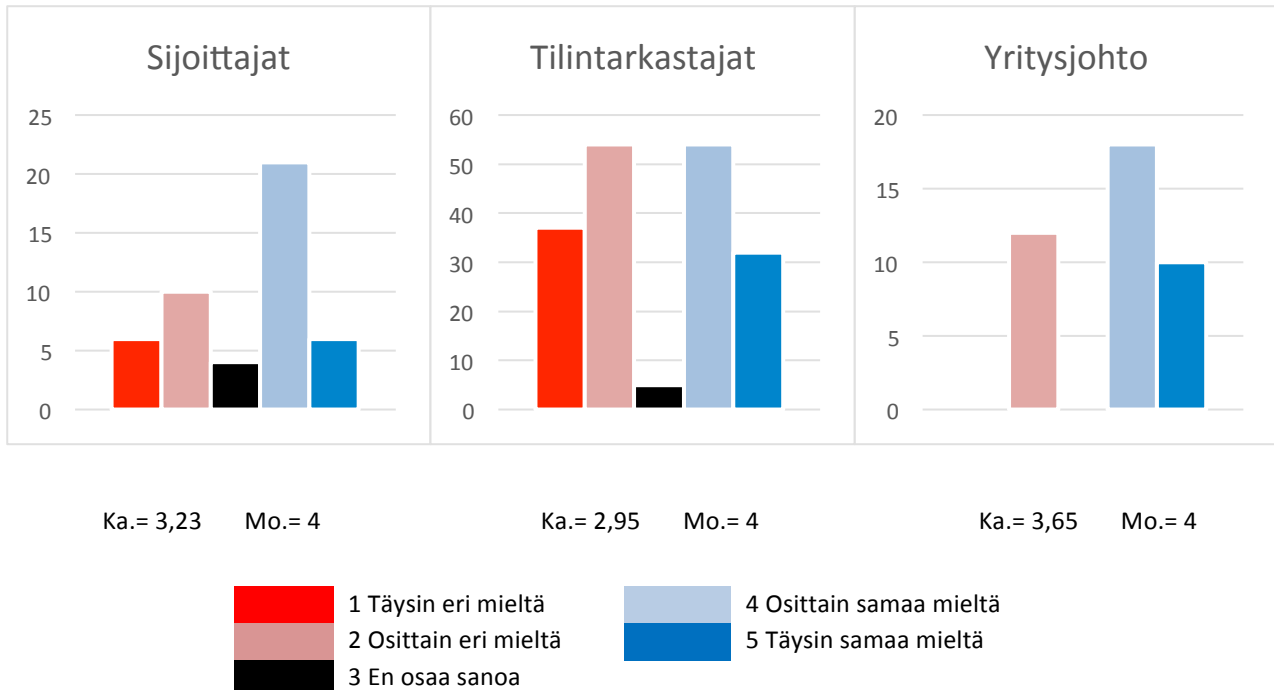
a) Mielestäni tilintarkastuskertomus sisältää hyödyllistä tietoa tilinpäätöksen käyttäjille

Ensimmäinen tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskeva väittämä selvittää näkemyksiä tilintarkastuskertomuksessa olevan tiedon hyödyllisyydestä. Yritysjohto suhtautuu kyselyssä tilintarkastuskertomuksen tiedon hyödyllisyyteen selvästi kaikkein myönteisimmin keskiarvolla 3,85. Tilintarkastajien ja erityisesti sijoittajien mielipiteet ovat väittämän suhteen voimakkaasti jakautuneita, mutta keskiarvoilla 3,39 ja 3,19 silti enemmän puolesta kuin vastaan.

Tilintarkastuskertomuksen nähdään siis yleisesti ottaen sisältävän melko hyödyllistä tietoa. Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo väittämälle on positiivinen 3,42.

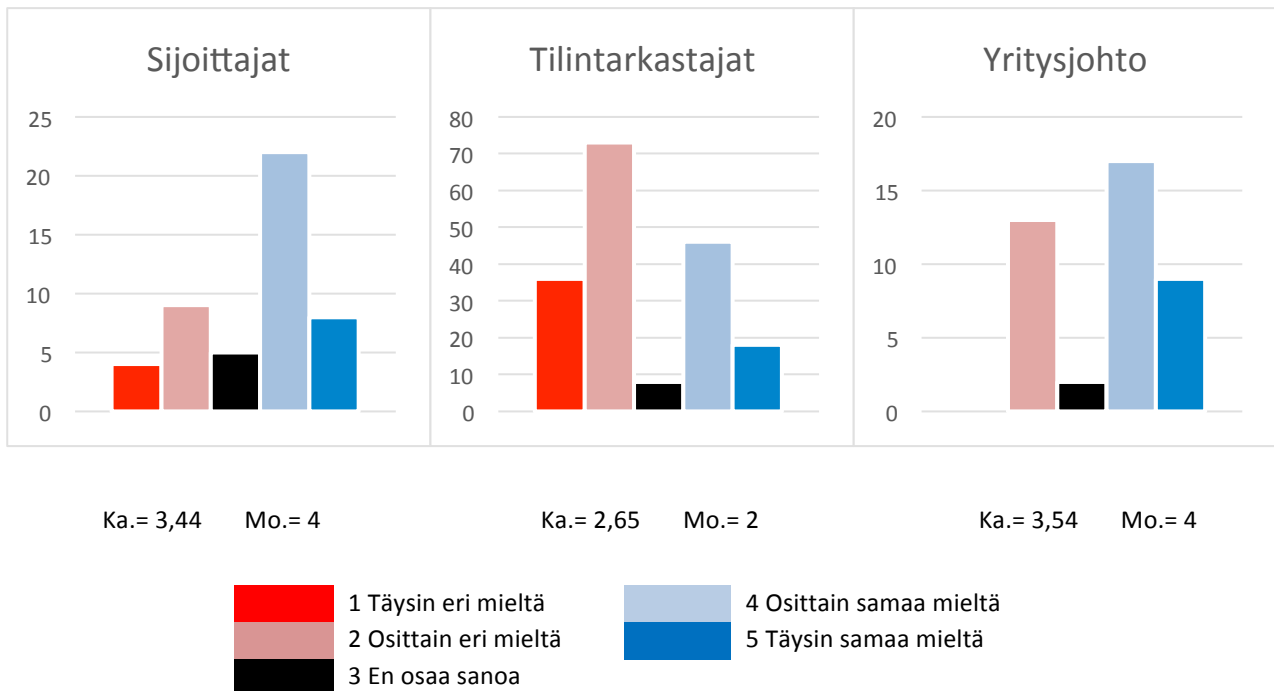
b) Mielestäni tilintarkastuskertomus on ytimekäs eikä sisällä turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaan tietoa

Toinen väittämä kysyy tilintarkastuskertomuksen ytimekkyyttä ja sen sisältämän tiedon olennaisuutta. Yritysjohdolla on positiivisin näkemys tästäkin väittämästä keskiarvolla 3,65. Sijoittajien yleisen mielipiteen mukaan tilintarkastuskertomus on myös ytimekäs eikä sisällä turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaan tietoa, mutta tilintarkastajat ovat tämän väittämän suhteen voimakkaasti jakautuneita ja hieman pessimistisiä vastauskeskiarvolla 2,95. Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo väittämälle on lievän positiivinen 3,10. Tilintarkastajien vastausta voikin tulkita siten, että osa tilintarkastajista näkee tilintarkastuskertomuksen jo valmiiksi sisältävän myös turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaan tietoa ja osa tilintarkastajista kannattaa nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen supistamista. Eräs avoimeen tekstikenttään kommentoineista tilintarkastajista toteaaakin:

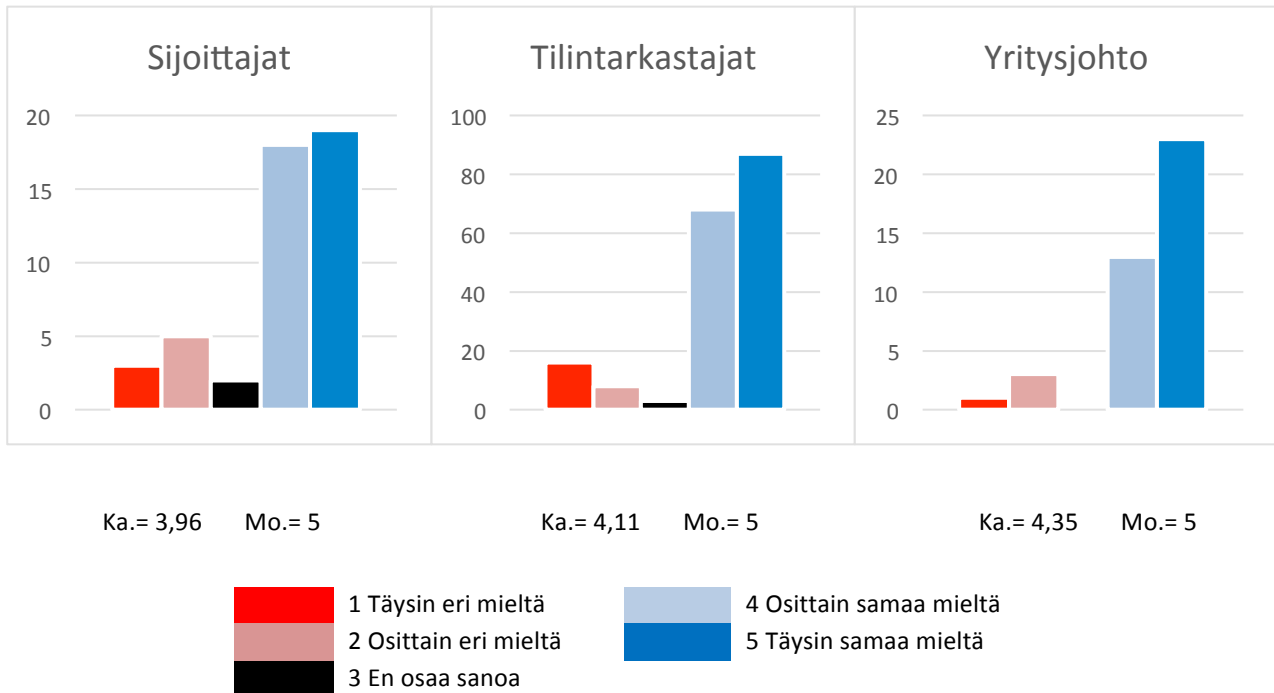
”Nykymuotoisessa kertomuksessa asiaa vain lausunto-osa”.

c) Mielestäni tilintarkastuskertomus on rakenteeltaan selkeä ja miellyttävä lukea

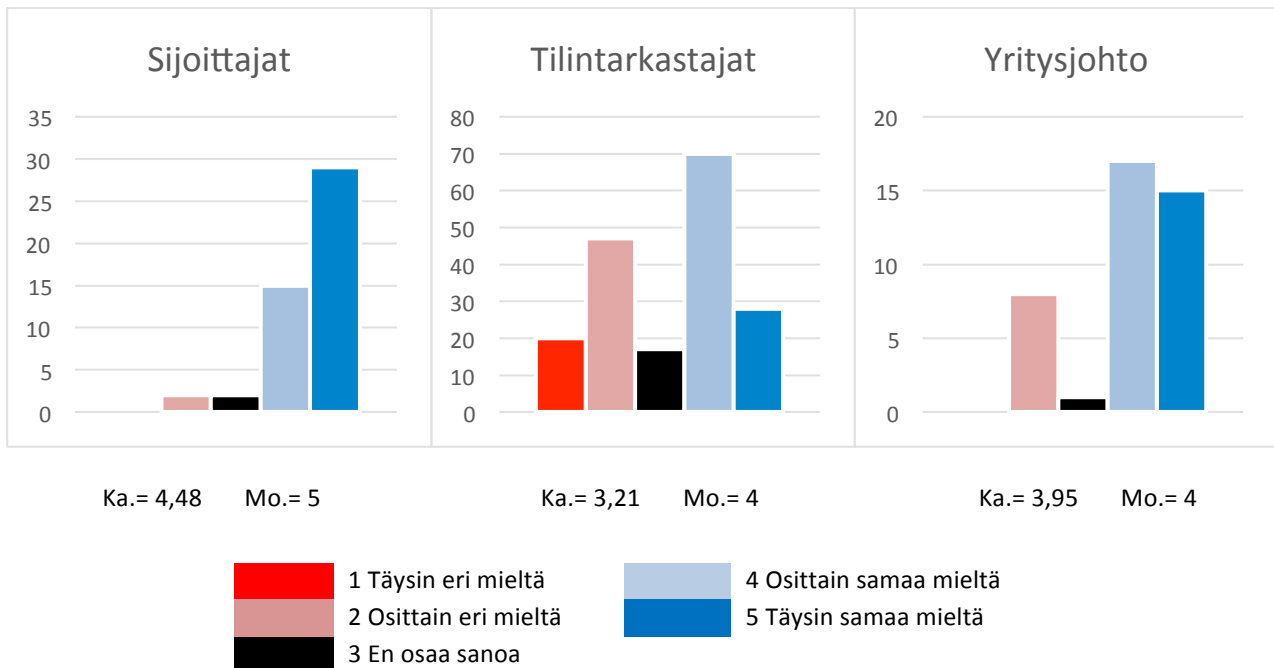
Kolmas tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskeva väittämä selvittää vastaajaryhmien näkemyksiä tilintarkastuskertomuksen rakenteen selkeydestä ja luettavuuden miellyttävyydestä. Yritysjohto on väitteen kanssa jälleen eniten samaa mieltä vastauskeskiarvolla 3,54. Sijoittajat ovat myös selvästi samaa mieltä väitteen kanssa, mutta vastanneet tilintarkastajat keskiarvolla 2,65 ja moodilla 2 mitattuna eivät pidä tilintarkastuskertomusta rakenteeltaan selkeänä ja miellyttävänä lukea. Tilintarkastajien vastaukset saattavat tämän väittämän osalta perustua samoihin näkemyksiin kuin edellisessä väittämässä. Tilintarkastuskertomuksen lausunnon nähdään olevan tilintarkastuskertomuksen tärkein anti ja muun tiedon nähdään vievän lukijoiden huomiota tilintarkastajan lausunnon. Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo väittämälle on lievän negatiivinen 2,93.

d) Mielestäni tilintarkastuskertomus on tärkeä osa tilinpäätöstä

Neljäs tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskeva väittämä selvittää, pidetäänkö tilintarkastuskertomusta tärkeänä osana tilinpäätöstä. Tilintarkastuskertomus ei varsinaisesti ole tilinpäätöksen osa, mutta se usein käytännössä nähdään tilinpäätösraportoinnin kokonaisuuteen kiinteästi kuuluvana dokumenttina. Tilintarkastusammatin puolesta on hyvin positiivista, että jokaisen vastaajaryhmän näkemys tästä väitteestä on selvästi myönteinen keskiarvoilla 3,96 (sijoittajat), 4,11 (tilintarkastajat) ja 4,35 (yritysjohto) ilman suurempia eroavaisuuksia eri ryhmien välillä. Tilintarkastuskertomusta ja riippumattoman tilintarkastajan lausuntoa siis arvostetaan laajalti. Vastausten yhteenlaskettu keskiarvo kaikkien vastaajaryhmien osalta onkin erittäin positiivinen 4,12.

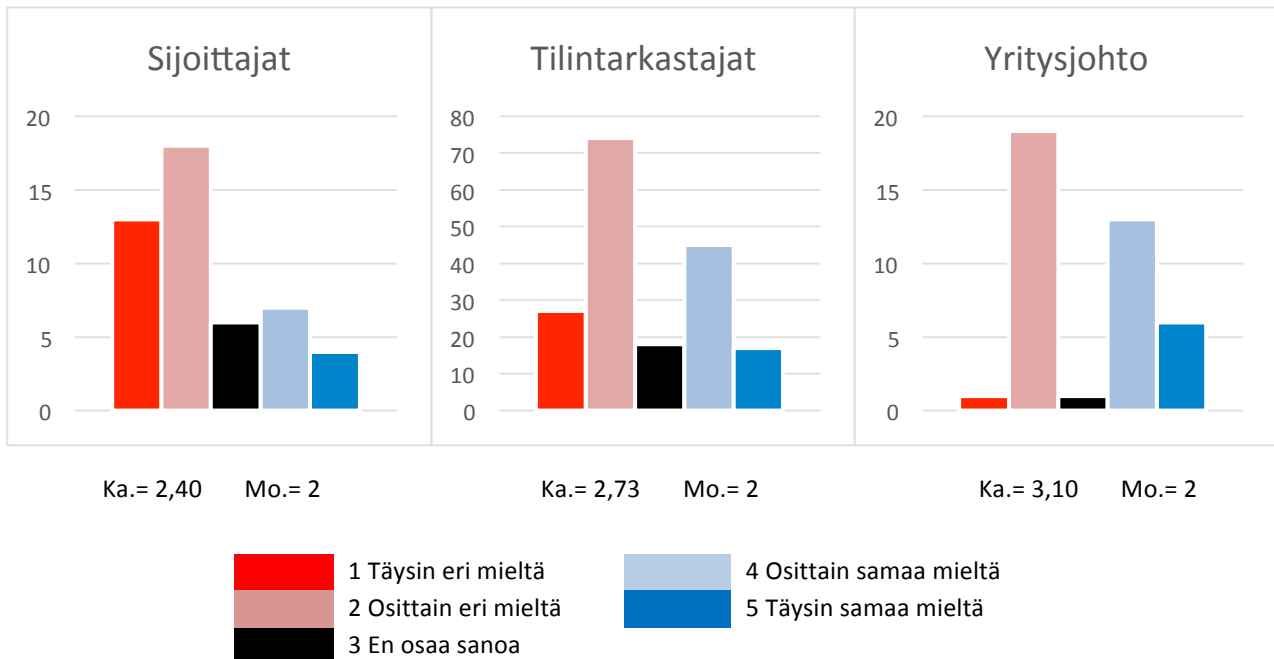
e) Mielestäni tilintarkastuskertomus olisi potentiaalinen väylä tarjota tilinpäätöksen lukijoille myös nykyistä enemmän hyödyllistä tietoa

Viides tilintarkastuskertomuksen nykymuotoa koskevista väittämistä on tutkimuksen kannalta varsin olennainen. Väittämä selvittää vastaajaryhmien näkemystä siitä, olisiko tilintarkastuskertomus potentiaalinen väylä tarjota tilinpäätöksen lukijoille nykyistä enemmän hyödyllistä tietoa ja selvittää siten asenteita tilintarkastuskertomuksen laajentamista kohtaan. Sijoittajat ovat vastauskeskiarvolla 4,48 voimakkaasti tilintarkastuskertomuksen sisältämän tiedon lisäämisen puolesta, kuten yritysjohtokin keskiarvolla 3,95. Tilintarkastajien osalta väittämä jakaa mielipiteitä keskiarvolla 3,21. Kaikkien vastaajien yhteiskeskisarvo on positiivinen 3,55. Tilintarkastajien varautuneempaa näkemystä voidaan perustella toiveella keskittää tilintarkastuskertomuksen sanoma tilintarkastajan lausuntoon. Eräs vastanneista tilintarkastajista kirjoittaakin avoimessa kommenttikentässä:

”Tilintarkastuskertomusta tulisi lyhentää ja tiivistää, nykyisellään se ei kerro maallikolle yhtään mitään. Jos siihen vielä lisätään enemmän tekstiä, sitä ei käytännössä lue kukaan”

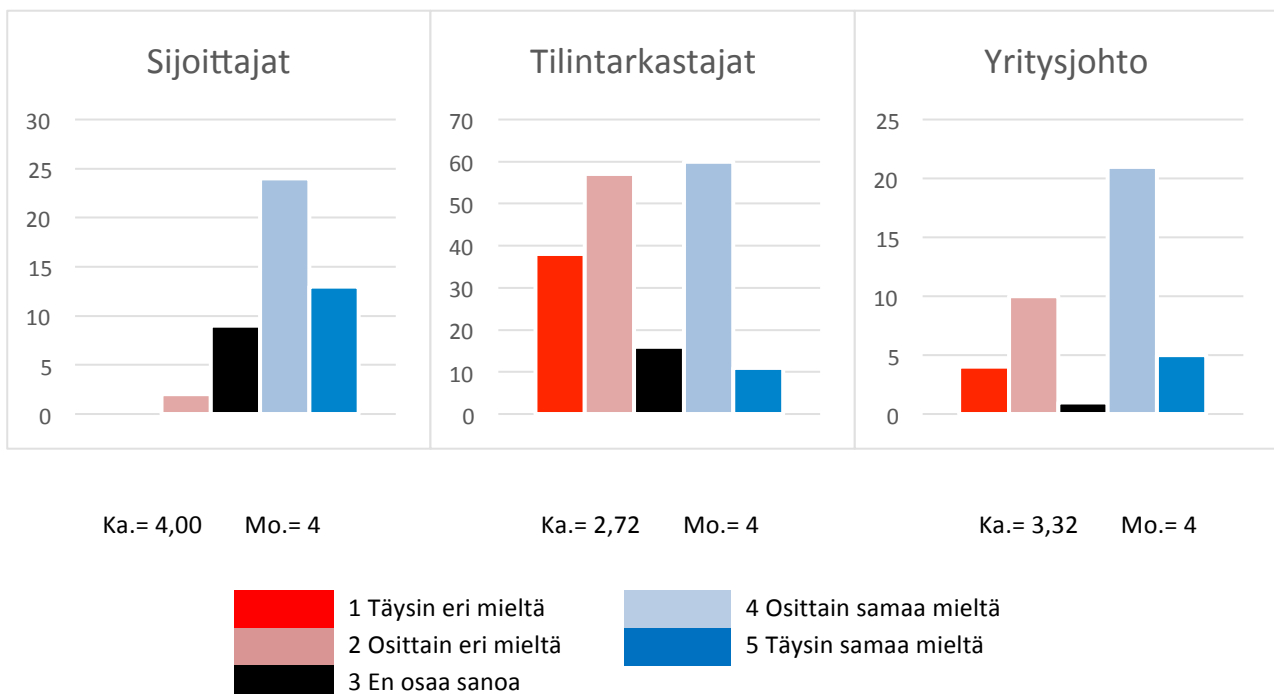
f) Mielestäni tilintarkastuskertomus täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita

Väittämän ”mielestäni tilintarkastuskertomus täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita” vastaukset voi tiivistää kunkin vastaajaryhmän osalta siten, että tilintarkastuskertomuksen nykyiseen muotoon ei olla täysin tyytyväisiä ja tietynlainen toive uudistumisesta näkyy. Kysymyksenasettelu ei kuitenkaan tuo tarkemmin esille sitä, mitä haluttaisiin muuttaa. Sijoittajat todennäköisesti haluaisivat tilintarkastuskertomuksen sisältävän enemmän tietoa, kun taas tilintarkastajista ainakin osa toivoisi sen olevan nykyistä lyhyempi. Tyytymättömyys nykymuotoiseen tilintarkastuskertomukseen on joka tapauksessa syy ryhtyä jonkinlaisiin uudistuksiin ja tukee IAASB:n uudistusten lähtökohtia. Vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo onkin lievän negatiivinen 2,72. Kaikkien vastaajaryhmien vastausten moodit ovat väittämässä 2 (Osittain eri mieltä) ja keskiarvot 2,4 (sijoittajat), 2,73 (tilintarkastajat) ja 3,10 (yritysjohto).

5.1.2 IAASB:n standardiuudistukset tilintarkastuskertomukseen

a) Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava: Lisätään uusi tärkeitä tilintarkastuksen seikkoja käsittelevä kappale. Kappaleen tarkoitus on kuvata tehtyä tilintarkastusta antamalla tiedot eniten tilintarkastajan omaa ammatillista harkintaa vaatineista tarkastustoimenpiteistä, tilintarkastuksen haasteellisimmista seikoista tai tilintarkastuksen kulkuun tai lausunnon antamiseen muuten merkittävästi vaikuttaneista asioista.

Ensimmäinen IAASB:n standardiuudistuksia koskeva väittämä käsittelee tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen (*Key Audit Matters*) lisäämistä osaksi tilintarkastuskertomusta. Kyselytutkimukseen muotoiltiin ISA 701-standardin tärkein sisältö tiivistetysti, koska tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen yksityiskohtainen selventäminen kyselytutkimuksessa olisi tehnyt kysymyksen asettelusta liian raskaan tämän tyyppiselle Internet-kyselylle. Vastauksia on kuitenkin tulkittava lyhyen kysymyksen asettelun kautta, koska aiheen yksityiskohtaisempi selostus olisi saattanut johtaa erilaisiin vastauksiin. Sijoittajat, keskiarvolla 4, puoltavat innokkaasti tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen lisäämistä tilintarkastuskertomukseen. Optimistinen on myös yritysjohto keskiarvolla

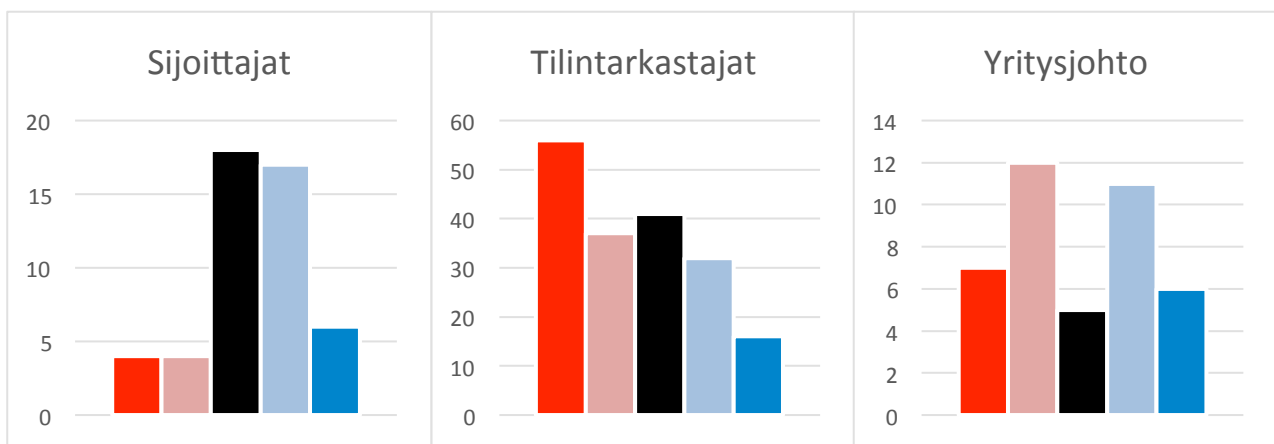
3,32. Kaikkien vastaajien yhteiskeskisarvo on varsin neutraali 3,04. Eräs vastannut sijoittaja kirjoittaa avoimessa kommenttikentässä:

”Nykyinen määrämuotoinen tilintarkastuskertomus on informaatioarvoltaan olematon. Osakkeenomistajille olisi tärkeää saada yksilöidysti kyseisen kohteen/yrityksen tarkastukseen liittyviä tietoja ja sitä kautta liiketoimintaan liittyviä tietoja. Myös negatiivisia asioita pitäisi voida ottaa esille nykyistä vapaammin. Tilintarkastus on toki kilpailtua businesta, jonka tarkastettava yritys maksaa, mutta silti osakkeenomistajien etu olisi oltava etusijalla, ei toimivan johdon”.

Tilintarkastajien vastaukset puolestaan painottuvat lievästi uudistusta vastaan keskiarvolla 2,72. Tilintarkastajien vastauksiin saattaa vaikuttaa mahdollisuus tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnin aiheuttavasta lisääntyneestä työmäärästä ja vastuusta. Eräs tilintarkastaja kommentoi avoimessa kommenttikentässä:

”Tilintarkastuskertomukseen sisällytettävien lisätietojen tarpeellisuutta tulisi arvioida tapauskohtaisesti mm. tarkastuskohteen koon mukaan. Pienempien tarkastuskohteiden kohdalla laajoja lisätietoja ei tulisi säännönmukaisesti edellyttää, mutta suurempien tarkastuskohteiden, joiden osalta tilinpäätöksen lukijoiden intressi on laajempi, kohdalla nämä antaisivat tarpeellista lisätietoa”.

b) Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava: Muutetaan kertomuksen rakennetta siten, että tilintarkastajan lausunto siirretään kertomuksen lopusta ensimmäiseen kappaleeseen

Ka.= 3,35 Mo.= 3

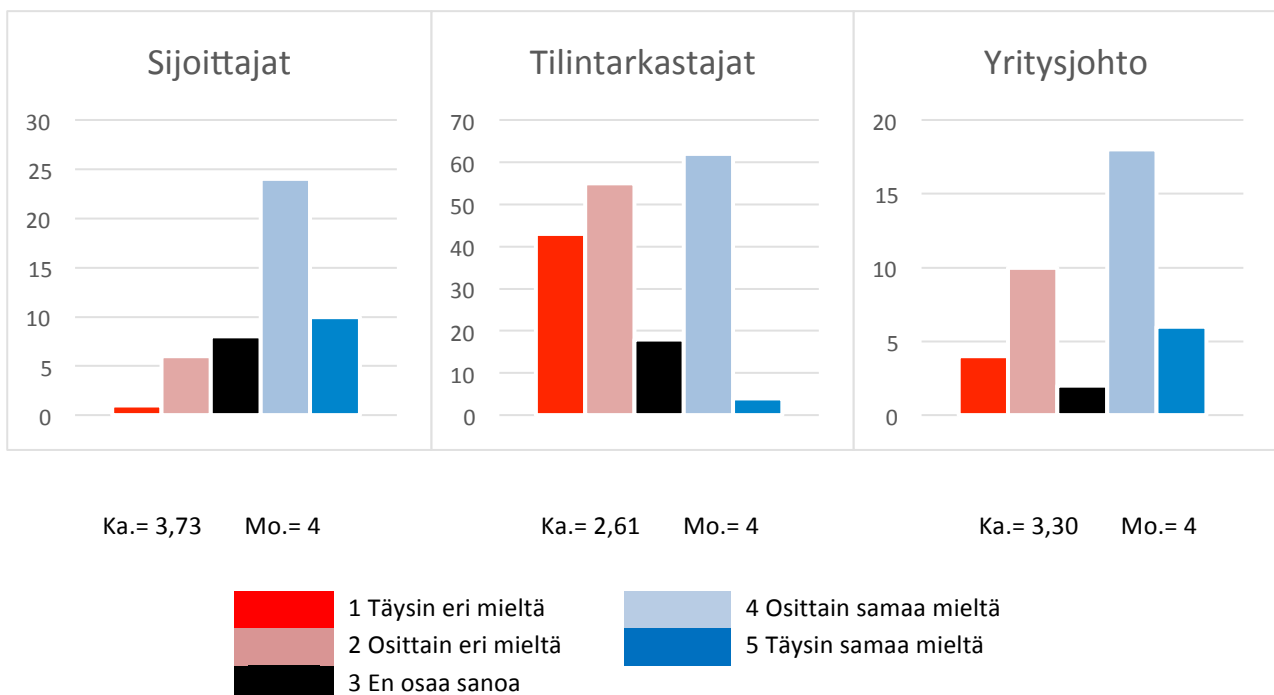
Ka.= 2,53 Mo.= 1

Ka.= 2,93 Mo.= 2

Tilintarkastuskertomuksen lausunnon siirtäminen kertomuksen lopusta alkuun ei kerää juuri kannatusta vastaajien keskuudessa. Ainoastaan sijoittajat keskiarvolla 3,35 puoltavat uudistusta. En osaa sanoa-vastausten määrä on myös tämän väittämän kohdalla varsin korkea, mikä luultavasti viestii suhtautumisesta asiaan tarpeettomana uudistuksena. Tilintarkastajat (keskiarvolla 2,53) ja yritysjohto (keskiarvolla 2,93) eivät kannata tilintarkastajan lausunnon siirtämistä tilintarkastuskertomuksen ensimmäiseen kappaleeseen. Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo väittämän suhteen on lievän negatiivinen 2,74.

c) Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava: Lisätään tilintarkastajan arvio kohdeyrityksen toiminnan jatkuvuudesta, jossa selostetaan toiminnan jatkuvuuden oletus tilinpäätöksen laatimisen perustana, annetaan tilintarkastajan mielipide oletuksen oikeellisuudesta sekä lausunto siitä, että tilintarkastuksen perusteella ei ole löytynyt syytä epäillä toiminnan jatkuvuutta

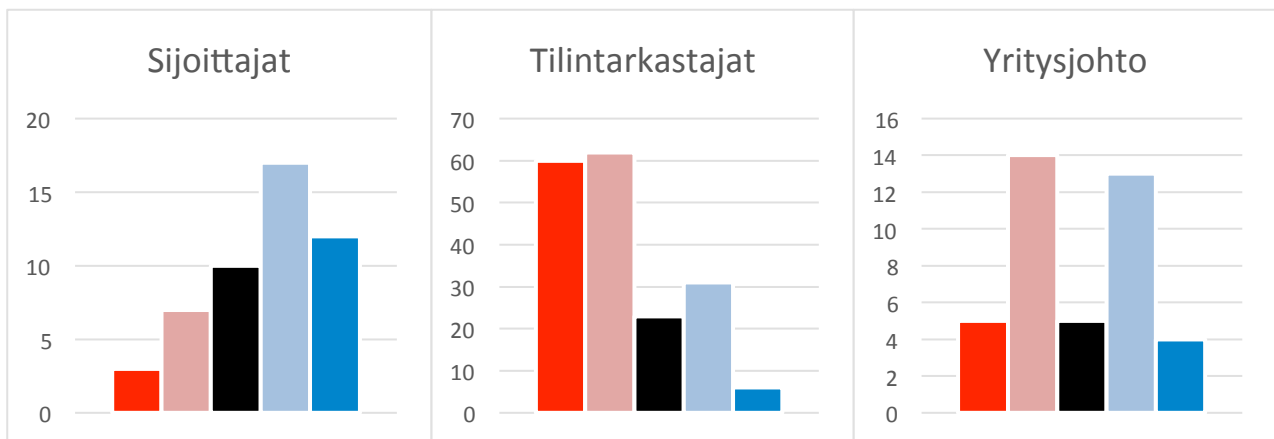

Kolmas IAASB:n standardiuudistuksia koskeva väittäjä käsittelee toiminnan jatkuvuuden arvion (*Going Concern*) lisäämistä osaksi vakiomuotoista (puhdasta) tilintarkastuskertomusta. Sijoittajat (keskiarvo 3,73) ja yritysjohto (keskiarvo 3,30) tukevat toiminnan jatkuvuuden arvion lisäämistä osaksi tilintarkastuskertomusta, mutta tilintarkastajien osalta uudistus kohtaa vastustusta (keskiarvo 2,61). Eräs vastanneista sijoittajista kirjoittaa toiminnan jatkuvuuden arviosta avoimessa kommenttikentässä:

”Toiminnan jatkuvuuden arvio ja mahdolliset riskit ja niiden luettelo antaisi paremman kuvan tilintarkastajien todellisesta paneutumisesta yrityksen toimintaan ja helpottaisi osakkeen-omistajien päätöksentekoa”.

Tämän väittämän osalta vastauksiin on myös saattanut vaikuttaa tiivistetysti esitetty kuvaus uudistuksen keskeisimmästä sisällöstä, minkä valossa väittämän tuloksia tulee tulkita. Uudistuksen kokonaisvaltainen selostaminen olisi muodostanut väittämästä liian pitkän. Vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo väittämän suhteen on lievän negatiivinen 2,92.

d) Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava: Lisätään erillinen lausunto tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta sisältäen viittauksen säännöstekstiin

Ka.= 3,57 Mo.= 4

Ka.= 2,24 Mo.= 2

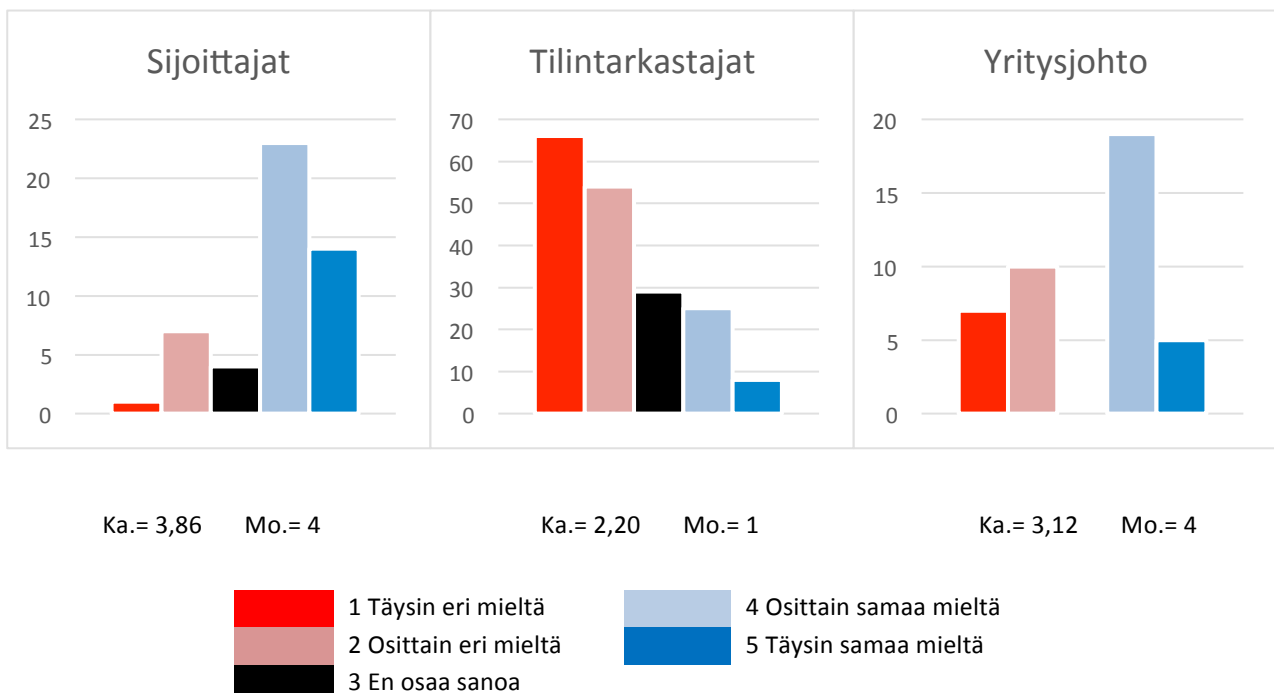
Ka.= 2,93 Mo.= 2

Neljäs standardiuudistuksia koskeva väittämä käsittelee erillisten tietojen lisäämistä tilintarkastuskertomukseen tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta. Sijoittajat puoltavat tätä uudistusta kuten muitakin IAASB:n uudistuksia keskiarvolla 3,57. Yritysjohto vastustaa uudistusta lievästi keskiarvolla 2,93 ja tilintarkastajat

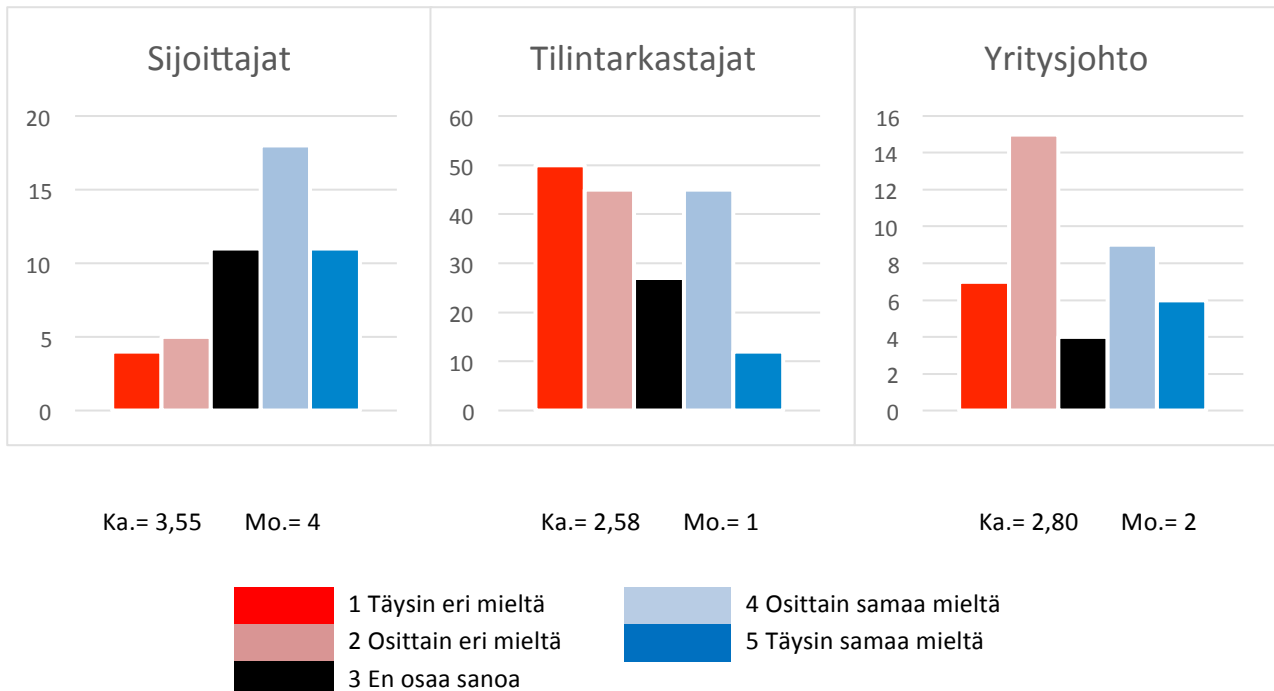
voimakkaammin keskiarvolla 2,24. Yritysjohdon ja tilintarkastajien kielteinen näkemys perustuu sille, ettei tällaisen lauseلمان uskota antavan lisäarvoa tilintarkastuskertomuksen lukijoille. Vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo on negatiivinen 2,58.

e) Seuraava vakimuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava: Lisätään tietoa milloin tilintarkastaja on aloittanut toimeksiannossaan ensimmäisen kerran, jolloin asiakassuhteen pituus tulisi tiedoksi kertomuksen lukijoille

Viides standardiuudistuksia koskeva väittämä käsittelee tilintarkastajan toimikauden pituuden tietojen lisäämistä tilintarkastuskertomukseen. Tämä väittämä on kokeellisesti poimittu PCAOB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksista eikä sisälly IAASB:n standardiuudistuksiin. Väittämä otettiin irrallisena mukaan kyselytutkimukseen sen selvittämiseksi, olisiko tällaiselle tilintarkastuskertomuksen uudistukselle kysyntää Suomessa. Tavoite oli myös testata yleisesti ottaen mielipiteitä tilintarkastajan toimikautta koskevien tietojen sisällyttämisestä tilintarkastuskertomukseen. Yritysjohhto suhtautuu väitteeseen lievän myönteisesti keskiarvolla 3,12. Sijoittajat keskiarvolla 3,86 selvästi olisivat kiinnostuneita saamaan tilintarkastajan toimikautta koskevia tietoja, mutta tilintarkastajat keskiarvolla 2,20 vastustavat voimakkaasti tilintarkastajan toimikautta koskevien tietojen sisällyttämistä tilintarkastuskertomukseen. Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo on negatiivinen 2,64.

f) Seuraava vakimuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava - Mahdollistetaan tilintarkastajan ja johdon vastuiden selvittäminen erillisellä liitteellä varsinaiseen kertomukseen sisällyttämisen sijaan

Viimeinen IAASB:n tilintarkastuskertomuksen standardiuudistuksia koskeva väittämä käsittelee mahdollisuutta selvittää tilintarkastajan ja johdon vastuut tilintarkastuskertomuksen sijasta erillisellä liitteellä. IAASB:n uudistuksissa mahdollistetaan tilintarkastajan vastuiden selvittäminen erillisellä liitteellä tai Internet-linkillä, mutta johdon vastuiden kuvaus on edelleen säilytettävä tilintarkastuskertomuksessa. Kysymyksenasettelussa tapahtui virhe, minkä vuoksi mielipiteitä pelkkien tilintarkastajan vastuiden selvittämisestä erillisellä liitteellä ei kyselytutkimuksessa saatu. Väittämä mittaa tässä muodossa kuitenkin yleisesti ottaen näkemyksiä tilintarkastuksessa olevan kuvailevan ja ei-yrityskohtaisen tiedon siirtämisestä erilliselle liitteelle. Sijoittajat puoltavat tilintarkastajan ja johdon vastuiden siirtämistä erilliselle liitteelle keskiarvolla 3,55. Tilintarkastajat (keskiarvolla 2,58) vastustavat tällaista uudistusta samoin kuin yritysjohto (keskiarvolla 2,80). Kaikkien vastaajien yhteenlaskettu keskiarvo on väittämän suhteen lievän negatiivinen 2,79.

5.2 Yhteenveto, tutkimuksen rajoitteet ja jatkotutkimusehdotukset

Kyselytutkimuksen tulokset olivat monessa mielessä odotetun kaltaisia ja vastaajaryhmien välillä voidaan havaita selviä eroja. Nykymuotoista tilintarkastuskertomusta koskevista väittämistä sijoittajat vastasivat kielteisimmin, vaikkakin lievän positiivisesti, väittämään ”Mielestäni tilintarkastuskertomus sisältää hyödyllistä tietoa tilinpäätöksen käyttäjille”. Toisaalta väittäjä ”Mielestäni tilintarkastuskertomus olisi potentiaalinen väylä tarjota tilinpäätöksen lukijoille myös nykyistä enemmän hyödyllistä tietoa” saa sijoittajilta selvästi eniten kannatusta ja väittäjä ”Mielestäni tilintarkastuskertomus täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita” eniten vastustusta. Vastaukset antavat selviä viitteitä siitä, että sijoittajat eivät pidä nykymuotoista tilintarkastuskertomusta erityisen hyödyllisenä ja toivoisivat sen sisältävän enemmän informaatiota tarkastettavasta yhtiöstä päätöksentekonsa tueksi. Tätä käsitystä tukee vahvasti myös se, että sijoittajat suhtautuivat jokaiseen IAASB:n standardiuudistuksia koskevaan väittämään vastaajaryhmistä kaikkein myönteisimmin. Vastaukset on helppo ymmärtää ottaen huomioon sen, että sijoittajille ei koidu tilintarkastajan uusista raportointivelvoitteista välitöntä haittaa, kustannusta tai vastuun lisääntymistä.

Tilintarkastajien osalta vastaukset osoittavat näkemysten kahtia jakautumisen. Väittämät ”Mielestäni tilintarkastuskertomus on rakenteeltaan selkeä ja miellyttävä lukea” sekä ”Mielestäni tilintarkastuskertomus on ytimekäs eikä sisällä turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaa tietoa” saavat tilintarkastajilta negatiivisimman arvion. Tilintarkastajat antoivat negatiivisimman arvion myös jokaiseen IAASB:n uudistusta kuvaavaan väittämään. Vastanneihin tilintarkastajiin voidaan nähdä sisältyvän suurehko joukko niitä, jotka näkevät jo nykymuotoisenkin tilintarkastuskertomuksen liian pitkänä ja toivoisivat tilintarkastuskertomuksen keskittyvän tilintarkastajan lausuntoon. Tilintarkastajien varauksellinen suhtautuminen IAASB:n uudistuksiin voidaan ymmärtää kuitenkin myös sitä kautta, että lisääntyneistä raportointivelvoitteista aiheutuva työ ja vastuu ovat suurimmaksi osaksi tilintarkastajien harteilla.

Väittäjä ”Mielestäni tilintarkastuskertomus täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita” saa yritysjohtolta positiivisimman arvion. Yritysjohto suhtautuukin kyselyssä tilintarkastuksen nykyiseen muotoon kaikkein myönteisimmin. Yritysjohtoon suhtautuminen IAASB:n uudistuksia kuvaaviin väittämiin on puolestaan jokaisen väittämän kohdalla sijoittajien ja tilintarkastajien välimaastossa. Yritysjohtoon voidaankin olevan varsin tyytyväinen nykymuotoiseen tilintarkastuskertomukseen, mutta samalla olevan avoin sitä koskeville uudistuksille.

Tutkimuksen rajoitteena voidaan pitää kyselytutkimuksen aiheuttamia haasteita. Kyselytutkimus on tehtävä mahdollisimman selkeäksi ja helposti vastattavaksi, jotta siihen vastattaisiin. Tämä johtaa kuitenkin siihen, ettei kaikkia käsiteltäviä asioita välttämättä voida kuvailla riittävällä tarkkuudella. Lyhyt esitystapa väittämässä voi johtaa epäselvyyksiin ja väärinymmärryksiin, millä saattaa olla vaikutusta vastauksiin. Kyselytutkimuksen eräs konkreettinen rajoite on myös IAASB:n uudistuksia koskevien väittämien osalta maininnan puuttuminen siitä, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikointi tulisi koskemaan lähtökohtaisesti vain listattuja yhtiöitä. Tällä saattaa olla vaikutusta vastauksiin. Tutkimuksen rajoitteena on myös tilintarkastajan vastuuta erilliselle liitteelle sisällyttämistä käsittelevän väittämän virheellinen muotoilu, missä kuvataan sekä tilintarkastajan että johdon vastuiden mahdollisuutta erilliselle liitteelle sisällyttämiseksi, kun IAASB:n uudistus mahdollistaa ainoastaan tilintarkastajan vastuiden sisällyttämisen erilliselle liitteelle. Tutkimuksen rajoitteena voidaan pitää myös vastaajajoukkoa. Vaikka vastaajia saatiin laajalti, olisi vieläkin laajempi vastaajajoukko tarjonnut tarkempaa tietoa.

Oman haasteensa tutkimukseen toi standardiuudistusprosessin eteenpäin liikkuminen tutkimuksen tekemisen aikana. IAASB julkaisi valmiit standardit 16.1.2015 ja niihin on tehty tiettyjä muutoksia alkuperäisiin standardiluonnoksiin saatujen kommenttien perusteella. Tutkimuksessani oli kuitenkin perusteltua analysoida ensikädessä vuoden 2013 standardiluonnoksen esittämiä uudistuksia, koska kyselytutkimus toteutettiin näiden mukaisesti ja IAASB:lle lähetetyt kommenttikirjeet oli myös osoitettu vuoden 2013 standardiluonnoksen viitoittamia standardeja kohtaan. PCAOB:n standardiuudistusprosessi ei ole kirjoitushetkellä edennyt vielä valmiiden standardien julkaisemiseen, mutta PCAOB:n valmiiden standardien on tarkoitus ilmestyä myös vuoden 2015 ensimmäisellä puoliskolla.

Valmiissa IAASB:n standardeissa toiminnan jatkuvuutta käsittelevää osiota tilintarkastuskertomuksessa on muutettu siten, että erillinen osio vaaditaan raportoitavaksi vain niissä tilanteissa, joissa toiminnan jatkuvuuteen liittyy olennaista epävarmuutta ja tarkastettava yhtiö itsekin julkaisee tämän tiedon kattavasti. Sekä tilintarkastajan että johdon vastuu toiminnan jatkuvuutta koskien selostetaan kuitenkin aina, kuten vuoden 2013 standardiluonnoksenkin mukaan (IAASB, 2015). Kyselytutkimukseni väittämä IAASB:n aikaisemmasta suunnitelmasta tilintarkastuskertomuksen toiminnan jatkuvuutta käsittelevän osion suhteen kerääkin varsin paljon vastustusta vastanneilta tilintarkastajilta. Useat IAASB:lle uudistuksia kommentoineet tilintarkastusyhteisöt kuten PWC (2013), EY (2013) ja Deloitte (2013) toivoivat toiminnan jatkuvuuden raportoinnin suhteen kokonaisvaltaista näkemystä, ja kehottavat IAASB:tä

yhteistyöhön IASB:n (*International Accounting Standards Board*) kanssa. Kyselytutkimukseni perusteella sijoittajat olisivat kuitenkin ottaneet mielellään käyttöön myös IAASB:n aikaisemmin kaavaileman laajemman toiminnan jatkuvuuden arvion osion tilintarkastuskertomuksessa.

Tutkimustani olisi mahdollista laajentaa koskemaan myös Euroopan komission ja Englannissa toimivan FRC:n tilintarkastuskertomusta koskevia standardiuudistuksia. Erilaisten tai laajempien vastaajaryhmien käyttö saattaisi myös lisätä ymmärrystä aiheesta ja tarjota uusia näkökantoja. Odotuskuilu olisi mahdollista ottaa laajemmin mukaan myös kyselytutkimukseen sen selvittämiseksi, miten leveän eri vastaajaryhmät olettavat tilintarkastuksen odotuskuilun olevan ja kuinka tehokkaasti he olettavat tilintarkastuskertomukseen tehtävien uudistusten vaikuttavan tilintarkastuksen odotuskuiluun. Tutkimus olisi myös hyödyllistä toteuttaa toisessa maassa kansallisten näkemuserojen selvittämiseksi.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tilintarkastusyhteisö KPMG (2013) määrittelee keskeisiä periaatteita, joita pitäisi ottaa huomioon jokaisen tilintarkastuskertomuksen uudistuksen yhteydessä: tilintarkastajien ei tulisi koskaan olla alkuperäisen yritystä koskevan informaation lähde, tilintarkastuskertomuksen uudistusten tulisi parantaa tilintarkastuksen laatua tai ainakin säilyttää se ennallaan, tilintarkastuskertomuksen uudistusten tulisi kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua tai ei ainakaan kasvattaa sitä entisestään ja tilintarkastuskertomuksen uudistusten tulisi tarjota sijoittajille arvokasta ja objektiivista tietoa. Kyselytutkimuksen vastauksista päätellen ainakin viimeinen periaate tulisi toteutumaan IAASB:n uudistusten myötä. Kyselyyn vastanneet sijoittajat suhtautuivat erittäin myönteisesti IAASB:n linjaamiin tilintarkastuskertomukseen lisättäviin tietoihin. IAASB (2013) mainitsee itsekin uudistusten pääasiallisiksi hyötyjiksi sijoittajat ja muut tilinpäätöksen käyttäjät. Council of Institutional Investors (2014) puolestaan esittää, että tilintarkastuskertomuksen pääasiallisen asiakasryhmän tulisi aina olla sijoittajat.

CFA Institute (2010) toteutti jäsenilleen (tilinpäätöksen käyttäjät) kyselytutkimuksen tilintarkastuskertomusta koskien. 72% kyselyyn vastanneista arvioi tilintarkastuskertomuksen olevan heille tärkeä dokumentti tilinpäätöstä analysoitaessa ja sijoituspäätöksiä tehdessä, joista 46% piti sitä erittäin tärkeänä. 60% vastanneista uskoo, että tilintarkastuskertomuksen tulisi sisältää enemmän tietoa itse tilintarkastusprosessista ja tilinpäätökseen liittyvistä seikoista. 57% uskoo, että

tilintarkastuskertomuksen tulisi sisältää enemmän tietoa tarkastettavasta yhtiöstä. Myös Gray et al. (2011) ja Audit Quality Forum (2007) havaitsivat tutkimuksissaan tilinpäätöksen käyttäjien tarpeen saada tilintarkastajalta enemmän yrityskohtaisesti räätälöityä tietoa. Tulokset ovat linjassa oman kyselytutkimukseni tulosten kanssa. Vastanneet sijoittajat näkevät tilintarkastuskertomuksen potentiaalisena väylänä tarjota enemmänkin hyödyllistä tietoa lukijoilleen ja kannattavat IAASB:n suuntaviivojen mukaisia lisäyksiä tilintarkastuskertomukseen. Kyselytutkimuksen perusteella on selvää - nykymuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ei olla täysin tyytyväisiä.

Kyselytutkimukseen vastanneen yritysjohdon suhteellisen avoin suhtautuminen tilintarkastuskertomuksen uudistuksiin eroaa tilinpäätöksen laatijoiden IAASB:lle ja PCAOB:lle lähettämien kommenttikirjeiden yleisestä näkemyksestä. Novo Nordisk (2013), Costco (2013), Pfizer (2013), Sobeys (2014) ja AK Steel (2013) ruotivat kaikki melko jyrkkäsanaisesti varsinkin tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen (tilintarkastuksen kriittisten seikkojen) lisäämistä osaksi tilintarkastuskertomusta. Huolta aiheuttavat etenkin tilintarkastajan ja johdon roolien sekoittuminen ja sellaisen aikaisemmin julkaisemattoman tiedon julkaiseminen tilintarkastuskertomuksessa, millä olisi negatiivisia vaikutuksia yhtiöön ja sen osakkeenomistajiin.

Omassa kyselytutkimuksessani tilintarkastajat olivat puolestaan näkemyksissään varauksellisimpia. KPMG:n (2013) määrittelemien tilintarkastuskertomuksen uudistusten periaatteiden kautta tarkasteltuna, vastanneet tilintarkastajat todennäköisesti eivät usko IAASB:n linjaamien uudistusten parantavan tilintarkastuksen laatua tai tarjoavan sijoittajille arvokasta tietoa. Deloitte (2013) nostaa IAASB:lle osoitetussa kommenttikirjeessään esille riskin siitä, että tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikointi saattaa muuttua ajan saatossa standarditekstiksi, millä ei ole tilinpäätöksen käyttäjien kannalta toivottua informaatioarvoa. Kyselytutkimukseen vastanneet tilintarkastajat olivat näkemyksissään myös varsin jakautuneita nykymuotoisen tilintarkastuskertomuksen ytimekkyyttä ja rakenteen selkeyttä kohtaan. Osa vastanneista tilintarkastajista pitää jo nykymuotoista tilintarkastuskertomusta varsin pitkänä ja toivoisi tilintarkastuskertomuksen keskittyvän tilintarkajan lausuntoon. Tässä valossa penseä suhtautuminen IAASB:n merkittävästi lisää tekstiä tilintarkastuskertomukseen tuoviin uudistuksiin on ymmärrettävää. PWC (2013) toteaa esimerkiksi IAASB:lle esittämässään kirjeessä tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen lisäämisestä, että tilintarkastuskertomus menettää ytimekkyyttään jos se sisältää laajan listan erilaisista seikoista sen sijaan, että se keskittyisi syvemmin niihin muutamiin seikkoihin, jotka olivat tilintarkastuksen kannalta tärkeimpiä.

IAASB:n uudistusten vaikutus odotuskuilun kaventamiseen jää tulevan tutkimuksen selvitettäväksi. Tilintarkastuskertomuksessa olevilla tiedoilla ja tilinpäätöksen käyttäjien tietotasolla on kuitenkin osoitettu olevan vaikutusta tilintarkastuksen odotuskuiluun. Monroe & Woodliff (1994) havaitsivat tilintarkastuksen odotuskuilun olevan laajempi tilintarkastajien ja heikomman tietotason omaavien tilinpäätöksen käyttäjien välillä. Epstein & Geiger (1994) havaitsivat myös koulutetumpien sijoittajien vaativan vähemmän todennäköisesti erittäin korkeaa varmennusta tilintarkastajilta. Tilinpäätöksen käyttäjien opastaminen tilintarkastuksen luonnetta ja luontaisia rajoitteita kohtaan onkin yksi tapa vaikuttaa odotuskuiluun ja tätä keinoa on myös aikaisemmin sovellettu. Gold et al. (2012) havaitsivat tutkimuksessaan kuitenkin vuonna 2009 uudistetusta ISA 700-standardista ja sen tuomasta johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksien selkiyttämistä huolimatta tilinpäätöksen käyttäjien määrittelevän edelleen huomattavasti suuremman vastuun tilinpäätöksen oikeellisuudesta tilintarkastajille, kuin tilintarkastajat itse.

Gray et al. (2011) toteavat, että tilinpäätöksen käyttäjät pitävät vakiomuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa relevanttina signaalina ainoastaan tilintarkastajan lausuntoa, eivätkä he lue muuta tilintarkastuskertomuksessa olevaa tietoa. Tämän huomioon ottaen esimerkiksi lisääntynyt kommunikaatio tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta ei välttämättä saavuta toivotunlaisia tuloksia ja kyselytutkimuksen perusteella etenkin tilintarkastajat pitivät tällaista uudistusta turhana. Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnissa ei ole kuitenkaan kyse tilinpäätöksen käyttäjien valistamisesta tilintarkastuksen luonteesta. Tarkastettavaa yhtiötä koskeva räätälöity tieto kiinnostanee tilinpäätöksen käyttäjiä enemmän kuin yleinen kuvaus tilintarkastuksesta ja näitä tietoja voidaan olettaa luettavan kuvailevaa tekstiä enemmän. Tilintarkastuksen tärkeiden seikkojen kommunikoinnissa käytetyt kuvaukset saattavat myös omalta osaltaan lisätä tilinpäätöksen käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen luonteesta ja luontaisista rajoitteista, millä saattaa olla odotuskuilua kaventava vaikutus.

IAASB:n suunnitteleminen uudistusten lisäksi on esitetty toiveita myös muista uusista tiedoista tilintarkastuskertomukseen. Deloitte (2013) huomauttaa, että tilinpäätöksen lukijat hyötyisivät paremmasta ymmärryksestä tilintarkastajan soveltamaa olennaisuuden käsitettä kohtaan ja kannattaa tällaisen tiedon lisäämistä tilintarkastuskertomukseen. Myös Standard Life Investments (2013) nostaa esiin olennaisuuden käsitteen osana tilintarkastuskertomusta ja esittää siitä olleen mittavaa hyötyä tilinpäätösten arvioinnissa Englannissa, jossa olennaisuuden käsitettä selventävä

kappale otettiin FRC:n toimesta käyttöön vuonna 2013. Myös Investment Management Association (2013) suosittelee olennaisuuden käsitteen lisäämistä tilintarkastuskertomukseen.

Standard & Poor's (2013) esittää, että IAASB:n uudistusten lisäksi tilintarkastuskertomuksessa tulisi myös arvioida tarkastettavan yhtiön käyttämät tilinpäätösratkaisut olemassa olevien vaihtoehtojen valossa. Tällä hetkellä tilintarkastajat arvioivat tarkastettavan yhtiön tilinpäätösratkaisut olennaisuutta määritellessään, mutta tässä tulisi mennä pidemmälle ja vaatia tilintarkastuskertomuksessa esitettävän tilintarkastajan arvio siitä, ovatko käytetyt tilinpäätösratkaisut kaikkein asianmukaisimpia juuri kyseisen yhtiön olosuhteissa. CFA-instituutin (2010) kyselytutkimukseen vastanneista 77% haluaisi nähdä tietoa tilintarkastuksen olennaisuuden arviosta. 72% puolestaan haluaisi nähdä tietoa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen vaikuttavista tekijöistä ja 66% haluaisi nähdä arvion siitä, minkä tasoisen varmuuden tilintarkastus todellisuudessa tarjoaa. Näiden tietojen valossa näyttää siis siltä, ettei tilintarkastuskertomus vieläkaan ole 'valmis', vaan sitä tullaan tulevaisuudessa uudistamaan erilaisilla tavoilla. Tällä hetkellä vireillä olevat uudistukset ovat kuitenkin merkittävimpiä tilintarkastuskertomukseen tehtyjä uudistuksia tällä vuosituhanella (IAASB, 2013).

Tilintarkastuskertomusmallien osalta toivotaan globaalia yhdenmukaisuutta. Muun muassa PWC (2013), Blackrock (2013), Investment Management Association (2013) ja Standard & Poor's (2013) toteavat, että eri sääntelytahojen laatimien tilintarkastusmallien välillä olisi mahdollista saavuttaa vieläkin korkeampi yhteneväisyyden taso ja tätä asiaa tulisi edistää. Merkittävästi erilaiset tilintarkastuskertomusmallit ovat niiden mukaan vahingollisia kansainvälisille rahoitusmarkkinoille. Yhteneväisyyden saavuttamisen nähdään kuitenkin vievän aikaa, koska eri maissa lainsäädännön yhteneväisyys kansainvälisten standardien kanssa on eri tasoilla. Tietynlaisen kansallisen joustovaran säilyttäminen koetaan myös tärkeäksi, mutta tarpeettomia eroavaisuuksia tulisi välttää.

7 LÄHDELUETTELO

ACAP. (2008). U.S. Department of the Treasury. *Final Report of the Advisory Committee on the Auditing Profession to the U.S. Department of the Treasury ("ACAP report")*. Saatavilla osoitteesta <http://www.treasury.gov/about/organizational-structure/offices/documents/final-report.pdf>

AK Steel. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/161b_AK%20Steel.pdf

American Accounting Association Committee on Basic Auditing Concepts. (1973). *A Statement of Basic Auditing Concepts*. American Accounting Association

Audit Quality Forum (AQF). (2007). *Fundamentals—Auditor Reporting (Report of the Working Group on Auditor Reporting)*. London, U.K. Institute of Chartered Accountants in England and Wales. Saatavilla osoitteesta: <http://www.icaew.com/en/technical/audit-and-assurance/audit-quality-forum-aqf/fundamentals>

Bailey, K.E., Bylinski, J.H. and Shields, M.D. (1983). Effects of audit report wording changes on the perceived message. *Journal of Accounting Research, Vol. 21*. 355-70.

BDO International. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/BDOcommentsonED_AuditorsReport.pdf

Blackrock. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/BLKEDcomments_Auditorsreport.pdf

Blackrock. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/008b_Blackrock.pdf

Blay, A. D., Gooden, E. S., Mellon, M., Stevens, D. E. (2013). Can moral reasoning reduce auditor misreporting? An experimental investigation of investor presence and an auditor sign-off requirement. *Working Paper, Florida State University*.

Blay, A. D., Notbohm, M., Schelleman, C., & Valencia, A. (2014). Audit Quality Effects of an Individual Audit Engagement Partner Signature Mandate. *International Journal of Auditing*, 18, 172–192.

Capital Group (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/075b_Capital%20Group.pdf

CFA Institute. (2010). *Independent Auditor's Report Survey Results*. Saatavilla osoitteesta: http://www.cfainstitute.org/Survey/independent_auditors_report_survey_results.pdf

Chen, C., Lin, C., & Lin, Y. (2008). Audit Partner Tenure, Audit Firm Tenure, and Discretionary Accruals: Does Long Auditor Tenure Impair Earnings Quality?. *Contemporary Accounting Research Vol. 25 No. 2*. 415–45

Chicago Tribune. (2002). *The Fall of Andersen*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.chicagotribune.com/news/chi-0209010315sep01-story.html#page=1>

Cohen Commission. (1978). *The Commission on Auditors' Responsibilities: Report, Conclusions and Recommendations*. Manuel F. Cohen, Chairman. New York, AICPA. Saatavilla osoitteesta: <http://documents.routledge-interactive.s3.amazonaws.com/9780415508117/articles/commission.pdf>

Costco Wholesale Corporation. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/115b_Costco.pdf

Council of Institutional Investors. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/222b_CII.pdf

Davidson, B. & Stevens, D. (2013). Can a code of ethics improve management behavior and investor confidence? Some intuition and experimental evidence. *The Accounting Review*, Vol. 88, No. 1. 51–74.

Deloitte Touche Tohmatsu LTD. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/DTTLIAASBReportingProposalCommentLetter.pdf>

Dennis, I. (2010). What Do You Expect? A Reconfiguration of the Audit Expectations Gap. *International Journal of Auditing*. 14. 130–146.

Eilifsen, A. & Messier, W. & Glover, S. & Prawitt, D. (2014). *Auditing and Assurance Services*. McGraw-Hill Higher Education.

Epstein, M.J. and Geiger, M.A. (1994). Investor views of audit assurance: recent evidence of the expectation gap. *Journal of Accountancy*, Vol. 177. 60-6.

European Commission. (2010). Green Paper. *Audit Policy: Lessons from the Crisis*. Saatavilla osoitteesta:

http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2010/audit/green_paper_audit_en.pdf

EY. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta:

<http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/EYGCommentLettertoIAASBonAuditorReportingProposalsED22.11.pdf>

Fama, E. & Jensen, M. (1983). Separation of Ownership and Control. *Journal of Law and Economics*, Vol. 26, No. 2. 301-325

Feng, M., Li, C. (2014). Are auditors professionally skeptical? Evidence from auditors' going-concern opinions and management earnings forecasts. *Journal of Accounting Research*. 52 (5). 1061–1085.

Godsell, D. (1992). Legal liability and the audit expectation gap. *Singapore Accountant*, Vol. 8. 25-8.

Gold, A., Gronewold, U., & Pott, C. (2012). The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter?. *International Journal of Auditing*. 16. 286–307

Gray, G., Turner, J., Coram, P., & Mock, T. (2011). Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report by Financial Statement Preparers, Users, and Auditors. *Accounting Horizons*, 25 (4). 659–684.

Haddrill, S. 2011. *Speech by Stephen Haddrill, Chief Executive of the U.K. Financial Reporting Council, to the European Commission Conference on Financial Reporting and Auditing*. Saatavilla

osoitteesta: <https://www.frc.org.uk/FRC-Documents/FRC/Chief-Executive-speech-to-the-European-Commission.aspx>

Halonen, K. & Steiner, M-L. (2010). *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki. WSOYpro.

Hartherly, D.J., Innes, J. and Brown, T.A. (1991). The expanded audit report – an empirical investigation. *Accounting and Business Research, Vol. 21*. 311-19.

Hartherly, D.J., Innes, J. and Brown, T.A. (1992). The Audit Expectations Gap in the United Kingdom. *The Institute of Chartered Accountants in England and Wales, London*.

Humphrey, C.G., Moizer, P. and Turley, W.S. (1993). The audit expectation gap in Britain: an empirical investigation. *Accounting and Business Research, Vol. 23*. 395-411.

IAASB. (2011). *Consultation Paper: Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change*. Saatavilla osoitteesta: http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/CP_Auditor_Reporting-Final.pdf

IAASB. (2013). *Reporting on audited financial statements: Proposed new and revised international standards on auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/files/Complete%20ED,%20Reporting%20on%20Audited%20Financial%20Statements.pdf>

IAASB. (2015). *The New Auditor's Report: Greater Transparency into the Financial Statement Audit*. Saatavilla osoitteesta: <https://www.ifac.org/publications-resources/reporting-audited-financial-statements-new-and-revised-auditor-reporting-stan#node-32595>

Institute of Chartered Accountants in England and Wales. (2005). *Audit Quality Report. Shareholder Involvement – Identifying the Audit Partner*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.icaew.com/en/technical/audit-and-assurance/audit-quality-forum-aqf/shareholder-involvement>

Investment Management Association. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.icaew.com/en/technical/audit-and-assurance/audit-quality-forum-aqf/shareholder-involvement>

Kausar, A., Taffler, R., & Tan, C. (2009) The Going-Concern Market Anomaly. *Journal of Accounting Research Vol. 47 No. 1.*

Kelly, A. and Mohrweis, L. (1989). Banker's and investors' perceptions of the auditor's role in financial statement reporting: the impact of SAS No. 58. *Auditing: A Journal of Practice and Theory. Vol. 9.* 87-97.

KHT-yhdistys. (2013). *Tilintarkastajan raportointi.* Helsinki. KHT-Media Oy.

KPMG. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034.* Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/179b_KPMG.pdf

Liggio, C.D. (1974). The expectation gap: the accountant's Waterloo. *Journal of Contemporary Business, Vol. 3.* 27-44.

Maastricht Accounting, Auditing and Information Management Research Center. (2009). *Evaluation of the differences between International Standards on Auditing (ISA) and the standards of the US Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB).* Final Report of a Study Commissioned by Internal Market and Services DG of the European Commission.

Mansi, S., Maxwell, W., & Miller, D. (2004). Does Auditor Quality and Tenure Matter to Investors? Evidence from the Bond Market. *Journal of Accounting Research Vol. 42 No. 4.*

Monroe, G., and D. Woodliff. (1994). An empirical investigation of the audit expectation gap: Australian evidence. *Accounting and Finance 34 (1).* 47-74.

Monroe, G.S. and Woodliff, D.R. (1993). The effect of education on the audit expectation gap. *Accounting and Finance, Vol. 33.* 61-78.

Nair, R. and Rittenberg, L. (1987). Messages perceived from audit, review, and compilation reports: extension to more diverse groups. *Auditing, a Journal of Practice and Theory, Vol. 7.* 15-38.

Novo Nordisk. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs).* Saatavilla osoitteesta: <http://www.icaew.com/en/technical/audit-and-assurance/audit-quality-forum-aqf/shareholder-involvement>

- PCAOB. (2013). *PCAOB Release No. 2013-005*. Saatavilla osoitteesta: PCAOB: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/Release_2013-005_ARM.pdf
- Pfizer Inc. (2013). *Comment Letter: PCAOB Rulemaking Docket Matter No. 034*. Saatavilla osoitteesta: http://pcaobus.org/Rules/Rulemaking/Docket034/061b_Pfizer.pdf
- Porter, B. (1993). An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research* 24 (93). 49–68.
- Porter, B., Ó hÓgartaigh, C., & Baskerville, R. (2012). Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008. *International Journal of Auditing*. 16. 215–247.
- PWC. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/IAASBAuditorReportingED.PwCNetwork.21.11.2013.pdf>
- PWC. (2014). *Auditor reporting: Momentum builds towards more informative reports*. Saatavilla osoitteesta: http://www.pwc.com/en_GX/gx/audit-services/publications/assets/pwc-auditor-reporting-momentum-builds-june-2014.pdf
- Schilder, A. (2013) *Speech at the August 2013 CReCER Conference: The Evolving Role of Auditors and Auditor Reporting*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/news/files/Prof-Schilder-2013-CReCER-Speech-Auditor-Reporting.pdf>
- Scott, W. (2009). *Financial Accounting Theory*. Pearson Prentice Hall.
- Sobeys. (2014). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/news/files/Prof-Schilder-2013-CReCER-Speech-Auditor-Reporting.pdf>

Standard & Poor's. (2013). *Comment Letter: Exposure Draft: Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs)*. Saatavilla osoitteesta: <http://www.ifac.org/sites/default/files/publications/exposure-drafts/comments/StandardPoorsCommentLetter--AuditorsReport.pdf>

The New York Times. (2014). *Holding Auditors Accountable on Reports*. Saatavilla osoitteesta: http://www.nytimes.com/2014/05/09/business/holding-auditors-accountable.html?_r=0

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459. Noudettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459>

LIITTEET

Liite 1. Konsernin (IFRS) ja emoyhtiön (FAS) tilintarkastuskertomus suomeksi (KHT-Yhdistys, 2013 s.70)

TILINTARKASTUSKERTOMUS

[X] Oyj:n yhtiökokoukselle

Olemme tilintarkastaneet X Oyj:n kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tilikaudelta 1.1.–31.12.2013. Tilinpäätös sisältää konsernin taseen, tuloslaskelman, laajan tuloslaskelman, laskelman oman pääoman muutoksista, rahavirtalaskelman ja liitetiedot sekä emoyhtiön taseen, tuloslaskelman, rahoituslaskelman ja liitetiedot.

Hallituksen ja toimitusjohtajan vastuu

Hallitus ja toimitusjohtaja vastaavat tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisesta ja siitä, että konsernitilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot EU:ssa käyttöön hyväksytyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaisesti ja että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat oikeat ja riittävät tiedot Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti. Hallitus vastaa kirjanpidon ja varainhoidon valvonnan asianmukaisesta järjestämisestä ja toimitusjohtaja siitä, että kirjanpito on lainmukainen ja varainhoito luotettavalla tavalla järjestetty.

Tilintarkastajan velvollisuudet

Velvollisuutenamme on antaa suorittamamme tilintarkastuksen perusteella lausunto tilinpäätöksestä, konsernitilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta. Tilintarkastuslaki edellyttää, että noudatamme ammattieettisiä periaatteita. Olemme suorittaneet tilintarkastuksen Suomessa noudatettavan hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvä tilintarkastustapa edellyttää, että suunnittelemme ja suoritamme tilintarkastuksen hankkiaksemme kohtuullisen varmuuden siitä, onko tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa olennaista virheellisyttä, ja siitä, ovatko emoyhtiön hallituksen jäsenet tai toimitusjohtaja syyllistyneet tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhtiötä kohtaan taikka, rikkoneet osakeyhtiölakia tai yhtiöjärjestystä.

Tilintarkastukseen kuuluu toimenpiteitä tilintarkastusevidenssin hankkimiseksi tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen sisältyvistä luvuista ja niissä esitettävistä muista tiedoista. Toimenpiteiden valinta perustuu tilintarkastajan harkintaan, johon kuuluu väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskien arvioiminen. Näitä riskejä arvioidessaan tilintarkastaja ottaa huomioon sisäisen valvonnan, joka on yhtiössä merkityksellistä oikeat ja riittävät tiedot antavan tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisen kannalta. Tilintarkastaja arvioi sisäistä valvontaa pystyäkseen suunnittelemaan olosuhteisiin nähden asianmukaiset tilintarkastustoimenpiteet mutta ei siinä tarkoituksessa, että hän antaisi lausunnon yhtiön sisäisen valvonnan tehokkuudesta. Tilintarkastukseen kuuluu myös sovellettujen tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden asianmukaisuuden, toimivan johdon tekemien kirjanpidollisten arvioiden kohtuullisuuden sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen yleisen esittämistavan arvioiminen.

Käsityksemme mukaan olemme hankkineet lausuntomme perustaksi tarpeellisen määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä.

Lausunto konsernitilinpäätöksestä

Lausuntonamme esitämme, että konsernitilinpäätös antaa EU:ssa käyttöön hyväksytyjen kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot konsernin taloudellisesta asemasta sekä sen toiminnan tuloksesta ja rahavirroista.

Lausunto tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta

Lausuntonamme esitämme, että tilinpäätös ja toimintakertomus antavat Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot konsernin sekä emoyhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia.

[(Tilintarkastajan toimi)paikka ja päiväys]

[Tilintarkastajan allekirjoitus]

[Tilintarkastajan osoite]

Liite 2. Webropol-kyselykaavake

Kuinka monta vuotta olette toimineet nykyisen kaltaisissa tehtävissä?					
1. Alle 5 vuotta 2. 6-10 vuotta 3. 11-15 vuotta 4. Yli 15 vuotta					
Työskentelen 1. Big4-yhtiössä 2. Muussa yhtiössä					
Mielestäni tilintarkastuskertomus...					
<i>(1. Täysin eri mieltä, 2. Osittain eri mieltä, 3. En osaa sanoa, 4. Osittain samaa mieltä, 5. Täysin samaa mieltä)</i>					
Sisältää hyödyllistä tietoa tilinpäätöksen käyttäjille	1	2	3	4	5
On ytimekäs eikä sisällä turhaa tai ylimääräiseltä tuntuvaa tietoa	1	2	3	4	5
On rakenteeltaan selkeä ja miellyttävä lukea	1	2	3	4	5
On tärkeä osa tilinpäätöstä	1	2	3	4	5
Olisi potentiaalinen väylä tarjota tilinpäätöksen lukijoille myös nykyistä enemmän hyödyllistä tietoa	1	2	3	4	5
Täyttää nykymuodossaan parhaiten tehtävänsä eikä siihen kohdistu uudistustarpeita	1	2	3	4	5
Seuraava vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen ehdotettu uudistus on mielestäni kannatettava...					
<i>(1. Täysin eri mieltä, 2. Osittain eri mieltä, 3. En osaa sanoa, 4. Osittain samaa mieltä, 5. Täysin samaa mieltä)</i>					
Lisätään uusi tärkeitä tilintarkastuksen seikkoja käsittelevä kappale. Kappaleen tarkoitus on kuvata tehtyä tilintarkastusta antamalla tiedot eniten tilintarkastajan omaa ammatillista harkintaa vaatineista tarkastustoimenpiteistä, tilintarkastuksen haasteellisimmista seikoista tai tilintarkastuksen kulkuun tai lausunnon antamiseen muuten merkittävästi vaikuttaneista asioista	1	2	3	4	5
Muutetaan kertomuksen rakennetta siten, että tilintarkastajan lausunto siirretään kertomuksen lopusta ensimmäiseen kappaleeseen	1	2	3	4	5
Lisätään tilintarkastajan arvio kohdeyrityksen toiminnan jatkuvuudesta, jossa selostetaan toiminnan jatkuvuuden oletus tilinpäätöksen laatimisen perustana, annetaan tilintarkastajan mielipide oletuksen oikeellisuudesta sekä lausunto siitä, että tilintarkastuksen perusteella ei ole löytynyt syytä epäillä toiminnan jatkuvuutta	1	2	3	4	5
Lisätään erilliset tiedot tilintarkastajan riippumattomuudesta ja eettisten säännösten noudattamisesta sisältäen viittauksen säännöstekstiin	1	2	3	4	5
Lisätään tieto milloin tilintarkastaja on aloittanut toimeksiannossaan ensimmäisen kerran, jolloin asiakassuhteen pituus tulisi tiedoksi kertomuksen lukijoille	1	2	3	4	5
Mahdollistetaan tilintarkastajan ja johdon vastuiden selvittäminen erillisellä liitteellä varsinaiseen kertomukseen sisällyttämisen sijaan	1	2	3	4	5